ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΣΕΣΜΕΛΗΣ Η ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ

(1758 - 1819)

Ἐξ ἑλληνικῶν, γαλλικῶν καὶ ἀραβικῶν πηγῶν

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ν. ΡΑΔΟΥ

«...*Βάλλ' οὕτως, αἴκεν τι φόως Ἕλλησι γένοιο*».

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1916

ΕΡΓΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ν. ΡΑΔΟΥ

Ἱστορικά

1. ***Ἡ Ναυκική Ἱστορία.*** (Εἰσαγωγικὸν καὶ Βιβλιογραφικὸν σημείωμα) Ἐν Ἀθήναις, 1902, Σχ. 8ον, σελ. 24.
2. ***Γενική Ἱστορία τοῦ Ναυτικοῦ.*** Σχ. 4ον, σελ. 520, μετὰ χαρτῶν καὶ πινάκων Σειρὰ μαθημάτων πρὸς χρῆσιν τῶν Ναυτικῶν Δοκίμων. Ἐν Πειραιεῖ. 1896. (Νέα ἔκδοσις μετὰ προσθηκῶν, 1905).
3. ***Ἱστορία τῶν Συγχρόνων πολεμικῶν στόλων*** ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἀτμοῦ ὡς κινητηρίου αὐτῶν δυνάμεως Μέγα 8ον σελ. 383, μετὰ πολλῶν σχεδίων καὶ πινάκων. Ἐν Ἀθήναις, 1901. (Ἐκδοθεῖσα δαπάναις τοῦ Κράτους)
4. ***Ἡ Ναυτική Τακτική τῶν Ἀρχαίων***, ἐκ χειρογράφου τῆς Αμβροσιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μιλάνου. Σχ. 8ον σελ. 91. Ἐν Ἀθήναις, 1898 (Δσπάναις τοῦ Κράτους).
5. ***Ὁ Μιαούλης πρὸ τῆς Επαναστάσεως*** Ἱστορικὴ μελέτη. (1898). Σελ. 96. (Πολλάκις ἀνατυπωθεῖσα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ).
6. ***Τὰ καταδρομικὰ τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866-68.*** Μέγ. 8ον σελ. 32 (Δαπάναις Ὑπ. Ναυτικῶν).
7. La Marine Grecque pendant la Guerre de l Indépendance. Brûlots et tactique Nos premières navires de guerre à vapeur. In 8, p. 67. Athènes. 1907. (Δαπάναις τοῦ Κράτους).
8. ***Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν ναυτικὴν ἀρχαιολογίαν.***—Τὸ παρ' Ὁμήρῳ ξυστὸν ναύμαχον. — Ἡ Ὀδυσσέως σχεδία. — Μέγ 8ον μετὰ σχημάτων, σελ. 32. Ἀθῆναι, 1895
9. ***Ναυτικαὶ καὶ ἀρχαιολογικαὶ σελίδες.*** (Ἀστρόλαβοι, ἀναφορικὰ ὡρολόγια, μηχαν. δρομόμετρα παρ' Ἀρχαίοις, «σφαῖραι» ἢ πλανετάρια.— Ὑποβρύχιαι ἀνασκαλεύσεις πρὸς ἀνεύρεσιν ἀρχαιοτήτων). Ἀθῆναι, 1910. Μέγ. 8ον σελ. 50. Μετὰ 25 σχημάτων καὶ εἰκόνων.
10. ***Ἡ ἐν Ἄστρει Β'. Ἐθνικὴ Συνέλευσις.*** Ἱστορικὸν σημείωμα (1901) Μέγ. 8ον σελ. 16
11. ***Οἱ βασιλεῖς τῆς Ῥουμανίας.*** Ἀθῆναι, 1901. Μέγ. 8ον σελ. 16
12. *La Guerre Greco-Bulgare* Paris, 1914, in—8. p 104 (collaboration avec le colonel Bujac, Fr. Dufour, H. Villermont et A. Nadaud).
13. *Les Guerres Médiques La Bataille de Salamine.* In—8° p. XI, 432 (avec cartes et gravures et suivi d'un glossaire). Thèse présentée à la Faculté des Lettres de l'Université de Paris avec deux autres études non imprimées 1° *La Marine Byzantine.* 2° *Le rôle de la Grèce pendant le guerre de Crimée* Paris 1915.
14. ***Ἕλληνες στρατιωτικοὶ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Μ. Ναπολέοντος.*** Ν. Τσεσμελῆς ἢ Παπάζογλους, διοικητὴς τῆς ταξιαρχίας τῶν «Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς». Μέγ. 8ον σ. 62. Ἀθῆναι 1916 Μετ' εἰκόνων.
15. ***Ἐπιστολαὶ καὶ ἔγγραφα Γεωργίου Κ. Βοϊνέσκου***, ὑπασπιστοῦ τοῦ Δ. Ὑ-

Τῷ γενναίῳ ἀνθρωπολόγῳ
ἀφιερωτὸν δὲ εἴχε τὸ βιβλίον
κυρίῳ Χ. Ζούμη
ὁ νεώτερος

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΣΕΣΜΕΛΗΣ Η ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥΣ

(1758 - 1819)

Ἐξ ἑλληνικῶν, γαλλικῶν καὶ ἀραβικῶν πηγῶν

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ν. ΡΑΔΟΥ

«...*Βάλλ' οὕτως, αἴκεν τι φόως Ἕλλησι γένοιο*».

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1916

ΕΙΣ ΤΑ ΕΥΓΕΝΗ
ΚΑΙ ΚΑΡΤΕΡΙΚΑ ΤΗΣ ΙΩΝΙΑΣ ΤΕΚΝΑ
ΤΟ ΜΙΚΡΟΝ ΤΟΥΤΟ ΠΟΝΗΜΑ ΤΟ ΙΣΤΟΡΟΥΝ
ΤΟΥΣ ΑΘΛΟΥΣ ΕΥΚΛΕΟΥΣ ΠΡΟΓΟΝΟΥ
ΑΦΙΕΡΩ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ν. ΡΑΔΟΥ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΥΠΟ ΞΕΝΑΣ ΣΗΜΑΙΑΣ ΠΕΡΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΗ' ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΗΣ ΙΘ'

Ὁ Ναύαρχος Τσεσμελῆς, ὁ Συνταγματάρχης Παπάζογλους καὶ τὰ ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα Ἑλληνικὰ στρατεύματα.

Ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένα εἶναι ὅσα κοινῶς παραδίδονται περὶ τῶν Ἑλλήνων οἵτινες ἐστράτευσαν ὑπὸ τὸν Βοναπάρτην ἐν Αἰγύπτῳ. Ἀορίστως πως γινώσκομεν ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες εἶχον μετάσχει τῶν πολεμικῶν ἔργων τῶν Γάλλων ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Νείλου ἐναντίον τῶν Μαμελούκων, τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Τούρκων, ὅτι εἶχον μάλιστα διακριθῆ εἰς τοὺς πολέμους τούτους καὶ ὅτι πολλοὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλαρχηγῶν τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Ἀγῶνος εἶχον εἰς παλαιοτέρους καιροὺς ὑπηρετήσει ὡς ἀξιωματικοὶ ἢ στρατιῶται εἰς τὰς τάξεις σώματός τινος ἐλαφροῦ πεζικοῦ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντος. Ἐπεδείκνυτο δὲ μέχρις ἐσχάτων ἀκόμη ἔν τινι τῶν Κυκλάδων ἡ οἰκογένεια Ταμπουρλιέρου ὡς ἔχουσα τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ προγόνου, ὅστις ἐχρημάτισεν ἀρχιτυμπανιστὴς τοῦ ρηθέντος ἐξ Ἑλλήνων πεζικοῦ καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐκράτει, ἡγούμενος τῶν μικρῶν τυμπανιστῶν, τὴν κατακόσμητον βαρεῖαν ράβδον καὶ ἔφερε τὴν μεγαλοπρεπῆ στολὴν τοῦ «tambour major» τῶν παλαιῶν γαλλικῶν συνταγμάτων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς στρατεύσεως Ἑλλήνων ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς πρώτης γαλλικῆς δημοκρατίας καὶ βραδύτερον τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς καὶ ὑπὸ ἄλλας ἀκόμη ξενικὰς σημαίας, ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς ἀναστάσεως τοῦ Γένους ἀποτελεῖ λίαν ἐνδιαφέρουσαν καὶ ἐν πολλοῖς, ὡς θὰ ἴδωμεν, διδακτικὴν σελίδα τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας.

Οἱ ἱστορικοὶ τοῦ Ἀγῶνος, οἵτινες ἐνδιατρίβουσι περὶ τὰ προοίμια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ὁμιλοῦν περὶ τῆς παρασκευῆς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ἔθνους καὶ περὶ τῶν «προπαιδευτηρίων τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ», ὅστις διεξήγαγεν αὐ-

τήν,(1) ἢ περὶ τῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες ἔτυχε τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν μόρφωσιν νὰ λάβουν ὑπὸ τὰς γαλλικὰς σημαίας (2), δὲν θίγουσι τὸ γεγονὸς καὶ φαίνονται ἀγνοοῦντες τὴν ὕπαρξιν ἑλληνικῆς φάλαγγος ἐν τῇ γαλλικῇ ὑπηρεσίᾳ. Μόνον μεταγενέστερόν τι δημοσίευμα (3) περιλαμβάνει, ἐξ ἀξιοπίστου πάντως πηγῆς, ὡς θὰ πεισθῶμεν κατόπιν ἐκ τῆς παραθέσεως ἄλλων αὐθεντικωτάτων πληροφοριῶν, τὸ ἀκόλουθον σημείωμα: «Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Αἰγύπτου ὄχι μόνον διὰ τῶν πλοίων των συνέδραμον οἱ Ἕλληνες τοὺς Γάλλους, μετακομίζοντες κρυφίως (4) ἐπιστολὰς καὶ τρόφιμα, ἀλλὰ καὶ *ἑλληνικὴ* ἀπηρτίσθη *Λεγεών*, ἥτις καὶ οὐ μικρὸν διέπρεψεν εἰς τὰς μάχας, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τὴν συγκροτηθεῖσαν τῇ 24-25 Ἰουλίου φονικωτάτην πρὸς τοὺς Τούρκους μάχην (5), καθ' ἣν διεκρίθησαν οἱ ἐκ Ψαρῶν Νικόλαος Σπανὸς καὶ Γεώργιος Γυαλούρας, οἱ ἐκ Κρήτης Νικόλαος Στύλος καὶ Ι. Σατόβεργας, ὁ ἐξ Αἰγίνης Σταῦρος Βρέζης, ὁ ἐκ Μυκώνου Ἰωάννης Μαλεμάνης καὶ οἱ ἐκ Σάμου Κωνσταντῖνος Αὐτίας, Ἐμμανουὴλ Μελαγχροινίδης, Κωνσταντῖνος Λαχανᾶς, Ἐμμανουὴλ Ἀγγελινίδης, Μῆτρος Καραμανώλης, Σεβαστὸς Γιαγιᾶς, Ἀναστάσιος Ἀργύρης καὶ Δημήτριος Ρήγινος· τούτων δὲ οἱ μὲν ἔλαβον παράσημον καὶ βαθμούς, οἱ δ' ἐντίμου ἠξιώθησαν μνήμης ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ γενναιότητι». Περὶ

(1) Ὅρ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθνους. Τ. Ε'. Κεφ. ϛ' σ. 567 καὶ ἑ

(2) Πρβλ. Σ. Τρικούπη, Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Τ. Β' σ. 146.

(3) Γ. Λαμπίση, Ἱστ. τοῦ Μ. Ναπολέοντος. Ἀθῆναι, 1869. Ἀνέκδοτα, σ. 47.

(4) Τοῦτο διὰ τὸν φόβον τῶν κρατούντων τῆς θαλάσσης Βρεττανῶν. Εἷς τῶν μᾶλλον διακριθέντων διὰ τὴν τόλμην των, ὁ πλοίαρχος Βούρβαχης, πατὴρ τοῦ ἐν Καματερῷ φονευθέντος συνταγματάρχου Βούρβαχη καὶ πάππος τοῦ στρατηγοῦ Βούρβαχη, διαλαθὼν τοὺς Ἄγγλους, συλληφθεὶς ὅμως ὑπὸ τῶν Τούρκων, βασανισθεὶς ἀλλὰ μὴ λιποψυχήσας, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ φέρῃ πρὸς τὸν Βοναπάρτην ἐντὸς κοίλης ῥάβδου τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωσὴφ δι' ἧς ὁ στρατηγὸς ἐπληροφορήθη τὰ ἐν Γαλλίᾳ πράγματα καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπανόδου του. Ταῦτα κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ στρατηγοῦ Βούρβαχη. Πρβλ. Thibaudeau, Histoire générale de Napoléon Bonaparte. Guerre d'Egypte. Τομ. II, σ. 455.

(5) Μάχη ἐν Ἀβουκίρ, καθ' ἣν ὁ Βοναπάρτης συνέτριψε τὸν ἐκ Ῥόδου προελθόντα καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀποβάντα τουρκικὸν στρατὸν ἓν ἔτος μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος.

τοῦ Κωνσταντίνου Λαχανᾶ, τοῦ καὶ πρώτου ὑψώσαντος βραδύτερον ἐν Σάμῳ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, χρηματίσαντος δὲ ὑπὸ τὸν Λυκοῦργον ἐπιθεωρητοῦ τῶν πυροβολείων τῆς Σάμου κατὰ τὴν περίφημον αὐτῆς ἄμυναν, εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν ὅτι ὑπηρέτησεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Λεγεῶνι τῆς Αἰγύπτου (1).

Τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς ὑπάρξεως ἑλληνικοῦ στρατεύματος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὑπὸ τὸν Βοναπάρτην εἶναι ὄντως ἄξιον ἐρεύνης. Τίς ἡ Ἑλληνικὴ αὕτη Λεγεών; Ἐκ τίνων ἀπηρτίσθη στοιχείων; Τίς ἡγεῖτο αὐτῆς· ποία ἡ θέσις τις, ποῖον τὸ ἔργον της ἐν τῷ γαλλικῷ ἐκείνῳ στρατῷ;

Ἀπὸ ἑλληνικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέρει ἰδίως τὸ ζήτημα, ὅτι τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο σῶμα, τὸ ὑπηρετῆσαν τὴν γαλλικὴν κατάκτησιν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀκολουθῆσαν δὲ κατόπιν, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὰ ἐπὶ τῆς Εὐρώπης ἔργα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ μέχρι τοῦ 1814, ἦτο ἓν τῶν πολεμικῶν σχολείων, ἓν τῶν «προπαιδευτηρίων τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ», ἐν οἷς παρεσκευάσθη τὸ στράτευμα τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, τὸ πολεμῆσαν ἕνα τῶν μακροτάτων καὶ σκληροτάτων πολέμων. Τὰ προπαιδευτήρια ταῦτα, περὶ ὧν καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ σημειώσωμεν, (2) ἦσαν, ἐκτὸς τοῦ πασιγνώστου σχολείου τῶν Ἀρματωλῶν, αἱ φρουραὶ τῶν Ὀσποδάρων τῆς Μολδαυίας καὶ τῆς Βλαχίας, ἀναπτυχθεῖσαι ἰδίως ἐπὶ Νικολάου Μαυρογένους στρατηγήσαντος τῶν δυνάμεων τῆς Πύλης κατὰ τῶν Αὐστριακῶν φθινούσης τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος καὶ ἔχουσαι νὰ ἐπιδείξουν ἀξιωματικοὺς ὡς τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον, τὰ ἐν Κριμαίᾳ τάγματα τοῦ Ποτέμκιν καὶ τῆς Αἰκατερίνης Β΄, ἐν οἷς ὁ Κατσώνης ὑπηρέτησεν ὡς λοχαγὸς καὶ ταγματάρχης, οἱ Τσοχαντάραι τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρίτσου, οἱ Ἕλληνες κονδοτιέροι τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν, ὅπου εὑρίσκομεν τὸν Γιαννηκώσταν ὑπολοχαγὸν καὶ τὸν Τσὼρτς γενικὸν ἀρχηγόν (3), οἱ πολυά-

(1) Πρβλ. Ν. Σταματιάδου Σαμιακά, ἐν βιογραφίᾳ Λυκούργου.

(2) Κ. Ν. Ράδου. Ὁ Μιαούλης πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως σελ. 14-15.

(3) Οἱ Ἕλληνες ἀπετέλουν τὰ Regimenti dei Macedoni καὶ ἐλέγετο περὶ αὐτῶν ὅτι ἦσαν τὰ μόνα συντάγματα τοῦ Νεαπολιτικοῦ στρατοῦ, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ἄξια μόνον διὰ παρατάξεις. Περὶ Royal Macedonien καὶ ὁ Ε. Ροδοκανάκης ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Bonaparte et les Iles Ioniennes.

ριθμοι εἰς τὰ στρατεύματα τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας καταταχθέντες Ἕλληνες (1), ἡ ἐπὶ τῆς γαλλικῆς κατοχῆς τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Μινῶ ἐξ ἑλληνικῶν ταγμάτων τὸν ἀριθμὸν ἓξ «Ἀλβανικὴ ταξιαρχία» ἢ Regiment Albanais, ὃ καὶ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Βοναπάρτου κατηρτίσθη καὶ ἐν ᾧ εὑρίσκομεν ταγματάρχας τὸν Τζαβέλλαν καὶ τὸν Μπότσαρην (2) ὡς πρότερον ἐπὶ τῆς ρωσσικῆς τὰ ἑλληνικὰ τάγματα τοῦ Μπέκεντορφ καὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν στρατηγοῦ Ἐμμανουὴλ Παπαδοπούλου, ὅπου ταγματάρχαι ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Περραιβὸς καὶ ὁ Τζανέτμπεης Γρηγοράκης (3) καὶ ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς τὰ ἐλαφρὰ συντάγματα τοῦ ἑλληνικοῦ πεζικοῦ, ὧν τὸ ἕτερον ὑπὸ τὸν Ριχάρδον Τσώρτς, ἐν οἷς ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ὑπῆρξεν ὁ μᾶλλον διακεκριμένος ἀνώτερος ἀξιωματικός. Τέλος τὸ ὑπὸ τοῦ Βοναπάρτου τὸ πρῶτον καταρτισθὲν ἑλληνικὸν σῶμα, ἡ περὶ οὗ ἔρευνα θέλει μᾶς ἀπασχολήσει.

Εἶναι συμφέρον ν' ἀναδειχθῇ πλήρης ἐκ βασίμων καὶ ἐμπεριστατωμένων μελετῶν ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, ὅτι ὁ πόλεμος 1821-~~1289~~ 1829 δὲν διεξήχθη δι' αὐτοσχεδίων στρατιωτῶν καὶ ἰδίως ἀρχηγῶν μὴ τυχόντων σπουδαίας στρατιωτικῆς προπονήσεως.

Ὅπως στηρίξωμεν τὴν ἔρευναν ἡμῶν περὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ (1798-1800) Ἑλληνικῆς Λεγεῶνος καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς Εὐρώπης τυχῶν αὐτῆς, ἑλληνικὰς πηγὰς δὲν ἀνεύρομεν ἄλλας, ἢ ἔγγραφά τινα ἐλαχίστας παρέχοντα εἰδήσεις τοῦ ἐν τῷ ρηθέντι στρατεύματι ὑπηρετήσαντος λοχαγοῦ Μπουρνιᾶ, τοῦ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν μετασχόντος τῆς ἀτυχοῦς τῶν Σαμίων εἰς Χίον στρατείας καὶ ἐν μέρει προκαλέσαντος αὐτήν (4). Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀραιότητα τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν ἀφθονοῦσιν αἱ γαλλικαὶ πηγαί, τ' ἀρχεῖα τῶν ὑπουργείων Ἐξωτερικῶν καὶ Στρατιωτικῶν

(1) Ὁ Ἀρμὰν Καρρὲλ ἀναβιβάζει αὐτοὺς εἰς 15,000 ἀνδρῶν. Πρβλ. Armand Carrel. Histoire de la Grèce moderne.

(2) Ὅρ. A. Boppe. Le regiment albanais. Paris 1902.

(3) Περραιβοῦ, Ἱστορία Σουλίου. Πρβλ. Ἀπομνημονεύματα Κολοκοτρώνη.

(4) Ἀναφορὰ τοῦ λοχαγοῦ Ἀντ. Μπουρνιᾶ, ἐν ἔτει 1829, πρὸς τὸν ἐν Ἑλλάδι πρέσβυν τῆς Γαλλίας Ρουάν, ἐν ᾗ ἐκθέτει τὰ τῶν μακρῶν αὐτοῦ ὑπηρεσιῶν ὑπὸ τὰς Γαλλικὰς σημαίας καὶ ἐλπίζει ὅτι ἡ φιλελευθέρα Γαλλικὴ Πολιτεία θέλει λάβει ὑπ' ὄψιν τὰ δικαιώματά του, φέροντος ἓξ πληγὰς κ. λ. π. — Οἰκογενειακὸν Ἀρχεῖον Μπουρνιᾶ. —

τῆς Γαλλίας, οἱ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι τῆς εἰς Αἴγυπτον στρατείας καὶ τῶν ἄλλων ἐπὶ Ναπολέοντος στρατειῶν, τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατάρχου Μαρμὼν καὶ τέλος τ' ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ τούτου τοῦ Ναπολέοντος. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου τῆς ἑλληνικῆς λεγεῶνος, ἤτοι τὴν σύμπραξιν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Αἰγύπτου, παρέχουσι τὴν συμβολὴν αὐτῶν καὶ οἱ Ἄραβες χρονογράφοι τοῦ γεγονότος τούτου, Ἀβδουραχμὰν καὶ Μουαλὲμ-Νικὸλ-ελ-Τουρκί, ὧν ὁ πρῶτος μουσουλμάνος, ὁ δ' ἕτερος χριστιανός (1). Τὰς δὲ πηγὰς τοῦ δευτέρου μέρους τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῆς, δηλαδὴ μετὰ τὴν ἀπέλευσιν τῆς φάλαγγος ἐξ Αἰγύπτου, ἱκανῶς ἐπεξειργάσθη ὁ φιλίστωρ Αὔγουστος Μπώπ, ἀπὸ μακροῦ εἰς ζητήματα ἐνδιαφέροντα τὴν νεωτέραν ἡμῶν, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν γαλλικὴν ἱστορίαν ἀσχολούμενος (2) καὶ συνέγραψε μικρὸν πόνημα, δυσεύρετον ἀτυχῶς λίαν, περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν λόγῳ σώματος (3) ὅστις οὐκ' ὀλίγον ἐδοξάσθη (4) καὶ διὰ τῆς ἐν ἔτει 1814 ἡρωϊκῆς ὑπερασπίσεως τῆς Πάργας, γεγονότος ἐφ' οὗ ἔχομεν συνεπικούρους καὶ ἐξ Ἑλληνικῶν πηγῶν εἰδήσεις, περιέργως ἥττονας ἐν πᾶσι τῶν γαλλικῶν.

*
* *

Ἀφορμὴν εἰς τὸ ἡμέτερον ἱστορικὸν σημείωμα ἔδωκαν δύο

(1) Ὁ Ἀραβομαθὴς Καρδὲν ἐδημοσίευσεν ἐν μεταφράσει τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν Revue Retrospéctive, τομ. ΙΒ' τῆς δευτέρας σειρᾶς καὶ τόμον Β' τῆς τρίτης. Journal d'Abdurrahman Gaberti pendant l'occupation française en Égypte. Mou'Allem Nicolas el-Turki, Expedition Française en Égypte. Ὁ Ἀβδουραχμὰν ἀνὴρ σοφός, μέγας δὲ ἄρχων, μετέσχε τοῦ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος συγκροτηθέντος ἐν Καΐρῳ Διβανίου, ὁ δὲ Μουαλὲμ ἦτο ἐθνικὸς ποιητὴς τῶν Δρούσων καὶ ἔμπιστος γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Ἐμὶρ-Μπεσὶρ καὶ εἶχε σταλῇ νὰ παρακολουθῇ τὰς κινήσεις τοῦ Βοναπάρτου, ὃν οἱ πολεμικοὶ Δροῦσοι ἦσαν ἕτοιμοι ν' ἀκολουθήσουν εὐθὺς ὡς ἐξεπόρθει τὴν Πτολεμαΐδα. Οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ἦσαν Ἕλληνες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, πρὸ αἰῶνος ἐγκαταστάντες ἐπὶ τοῦ Λιβάνου.

(2) Πρβλ. A. Boppe. Le réginent Albanais (1807-1814), Paris 1902. Κρίσιν περὶ τοῦ ἔργου του τούτου ἐδημοσίευσα ἅμα τῇ ἐκδόσει του ἐν ταῖς «Ἀθήναις».

(3) A. Boppe. Le colonel Nicole Papas Oglou. Paris 1900.

(4) Pouqueville. Histoire de la Regénération de la Grèce σ. 469: «le colonel Nicole qui venait de s'illustrer en défendant Parga».

ἐρωτήματα τοῦ ἐξερευνητοῦ τοῦ Σινᾶ Κωνσταντίνου Παπαμιχαλοπούλου. Τῶν ἐρωτημάτων τούτων τὸ πρῶτον ἀφορᾷ εἰς ἐπιγραφήν τινα τῆς περιωνύμου μονῆς τοῦ θεοβαδίστου ὄρους, τὸ δεύτερον εἰς χωρίον ἐπιστολῆς ἀπευθυνθείσης ὑπὸ τοῦ Βοναπάρτου πρὸς τὸν στρατηγόν του Μπόν. Καὶ ἡ μὲν ἐπιγραφὴ ὁμιλεῖ περὶ Ἕλληνός τινος ναυάρχου τῶν Μαμελούκων τῆς Αἰγύπτου ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς πτώσεως αὐτῶν, ἡ δ' ἐπιστολὴ τοῦ ἀπεργασθέντος τὴν πτῶσιν ταύτην Γάλλου στρατηλάτου, ποιεῖται λόγον περὶ «Ἑλληνικῶν στρατευμάτων», τελούντων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Γαλλίας. Τὸ λίαν ἐνδιαφέρον ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἔχει:

Ἐν Καΐρῳ, τῇ 11 Ὁμιχλώδους, ἔτος Ζ' (1 Δβρ. 1798)

Ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης

Πρὸς τὸν στρατηγὸν Μπὸν

Εἰς Σουὲζ

«.....Καὶ ἐὰν αἱ δυνάμεις αὗται δὲν ἐξαρκοῦν, εἰδοποιήσατέ με καὶ θέλω τὰς ἐνισχύσει διά τινων *Ἑλληνικῶν στρατευμάτων* (troupes grecques) (¹)

Τὰ δὲ κατὰ τὴν περὶ Ἕλληνος ναυάρχου τῶν Μαμελούκων ἐπιγραφὴν ἔχουσιν ὡς ἑξῆς.

Ἐν Σινᾷ ὑπῆρχε ναὸς Ἀρμενικός, ὃν οἱ Σιναΐται ἐρειπωθέντα μετέβαλον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, εἰς ἑστιατόριον, ὅπερ «τράπεζαν» κατὰ τὴν καλογηρικὴν γλῶσσαν ἀποκαλοῦσιν. Ἐν τῇ τραπέζῃ λοιπὸν ταύτῃ ὑπάρχει ἐντετοιχισμένη κατὰ τὴν βορείαν αὐτῆς πλευράν, ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς διὰ βυζαντινῶν χαρακτήρων ἐκτύπων ἐπιγραφὴ λέγουσα:

«*Κατεστρώθη ἐκ μαρμάρων ἡ παροῦσα τράπεζα ὡς ὁρᾶται, μετὰ πολλοὺς ἤδη χρόνους διὰ δαπάνης καὶ ἐξόδων Νικολάου προσκυνητοῦ καὶ ναυάρχου Αἰγύπτου, υἱοῦ Σταματίου ἱερέως*

(¹) Oeuvres de Napoléon Bonaparte Τομ. Γ' σελ. 413.

Τσεσμελῆ, εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ καὶ ψυχικὴν σωτηρίαν, διὰ χειρὸς Προκοπίου Καισαρίου».

Ἡ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σινᾶ ἐπιγραφή.

Τὶς ὁ Ἕλλην οὗτος ναύαρχος τῆς Αἰγύπτου φθινούσης τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος; Ποῖα ἀκριβῶς τὰ «Ἑλληνικὰ

στρατεύματα» τὰ ὑπὸ τὸν Βοναπάρτην ἐν Αἰγύπτῳ μαχόμενα; Σημειώσωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ περίεργον τῆς συμπτώσεως. Τὰ δύο ταῦτα θέματα ἱστορικῆς ἐρεύνης, τὰ εὐλόγως παντὸς Ἕλληνος τὸ ἐνδιαφέρον διεγείροντα καὶ τοσοῦτον ἄσχετα πρὸς ἄλληλα φαινόμενα εἶναι λίαν συναφῆ· ὁ δὲ ναύαρχος Νικόλαος Σταματίου Τσεσμελῆς, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου τῶν δεσποτῶν τῆς Αἰγύπτου Μαμελούκων, εἶναι ὁ κατόπιν ὑπὸ τὸν Βοναπάρτην καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Νικόλαος Παπάζογλους ὀργανώσας τὰ «ἑλληνικὰ στρατεύματα» — les troupes grecques —, περὶ τῶν ὁποίων ὁ γάλλος κατακτητὴς ὁμιλεῖ εἰς τὴν πρὸς τὸν στρατηγὸν Μπὸν ἐπιστολήν του. Ὁ ναύαρχος Τσεσμελῆς καὶ ὁ συνταγματάρχης Παπάζογλους εἶναι ἕν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Ὁ Παπάζογλους οὗτος οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἐκ Μακεδονίας καταγόμενον ἀξιωματικὸν τοῦ Ρωσσικοῦ στρατοῦ Παπάζογλουν ἢ Παπάζωλην, τὸν ὑπὸ τοῦ Ὀρλὼφ καὶ τῆς Αἰκατερίνης Β' ἀποσταλέντα εἰς Στερεὰν καὶ Πελοπόννησον πρὸς παρασκευὴν τοῦ κινήματος τοῦ 1770.

Τὸν Ἕλληνα ἀρχηγὸν τῆς ἐν τῷ Νείλῳ ναυτικῆς δυνάμεως τῶν ἐκ Κιρκασίας Μαμελούκων καὶ στρατίαρχον κατόπιν τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἄλλων ἐν Αἰγύπτῳ ξενικῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ναπολέοντος σωμάτων θὰ ὑπελάμβανέ τις αὐτόχρημα μυθιστορικὸν πρόσωπον διὰ τὸν περιπετειώδη αὐτοῦ βίον καὶ τὰ παντοειδῆ αὐτοῦ τολμήματα, — καὶ ἐνέπνευσαν ἀληθῶς ταῦτα τὴν ἰδέαν συγγραφῆς μυθιστορήματος ὡς ἀμέσως θέλομεν ἴδει, — ἂν μὴ ὑπῆρχε πλήρης τῶν διδασκουσῶν περὶ αὐτοῦ πηγῶν καθαρότης καὶ συμφωνία. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ μυθιστόρημα, τὸ ἐκ τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Τσεσμελῆ ἐμπνευσθὲν εἰς τὸν Ὁλλανδὸν Θωμᾶν Χόπ, ταχέως κατεδείχθη ὅτι δὲν ἦτο ἄλλο τι ἢ αὐτὰ ταῦτα τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἕλληνος στρατιωτικοῦ περὶ τοῦ μέχρι τῆς κατατάξεώς του ἐν τῷ Γαλλικῷ στρατῷ βίου του, τῶν ὁποίων τὸ κείμενον εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας τοῦ Χόπ, ὅστις ἐλάχιστον τοῦτο διεσκεύασεν.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ σταματήσωμεν ἐπ' ὀλίγον πρὸ τοῦ ἔργου τούτου, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀναστάσιος ἢ τ' Ἀπομνη-

μονεύματα ἑνὸς Ἕλληνος» ([1]) ἀναπαριστᾷ τὸν βίον τοῦ Ν. Τσεσμελῆ καὶ τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ 1820 μέχρι τοῦ 1850, συγγραφὲν τὸ πρῶτον γαλλιστί, κατόπιν ἐκδοθὲν ἀγγλιστί, ἐξ ἧς ἐκδόσεως μεταφράσθη γαλλιστὶ ὑπὸ τοῦ περιφήμου μεταφραστοῦ τοῦ Οὐῶλτερ Σκὼτ μετὰ προλόγου καὶ σημειώσεων τοῦ διαπρεποῦς ἐρευνητοῦ τῶν φραγκικῶν χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας Μπυσσόν, τοσοῦτον μεταξὺ τοῦ 1820 καὶ τοῦ 1850 ἀνεγνώσθη, ὅσον ἐπὶ τῶν χρόνων μας μόνον ἴσως τὰ ἔργα τοῦ Σέγκεβιτς. Ἄλλως δὲ καὶ τ' ἀπομνημονεύματα ταῦτα εἶναι ἓν τῶν ἔργων, ἓν τῶν στοιχείων δόξης τοῦ Τσεσμελῆ, ὅστις ἐχειρίζετο τὸν λόγον, ἂν μὴ τὴν γραφίδα, ὡς τὴν σπάθην δεξιῶς καὶ περὶ οὗ οἱ σύγχρονοι βεβαιοῦν, ὅτι ἦτο ἀληθὴς γόης ἐν τῷ ἀφηγεῖσθαι. Ἤδη ὁ Πουκεβὶλ γνωρίσας αὐτὸν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, εἶχε παρατηρήσει τοῦτο: ([2]) «Διὰ τὸν Βεζύρην ἦτο ἰδιαιτέρα ἀπόλαυσις ν' ἀκούῃ τὸν Παπάζογλουν, διηγούμενον αὐτῷ τὰς περιπετείας του» καὶ προσθέτει. «Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνδρὸς τούτου θὰ παρεῖχε λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἱστορίαν, ἐὰν κατωρθοῦτο ν' ἀνευρεθῶσι τὰ ὑπ' αὐτοῦ τούτου εἰς ἕνα τῶν στρατηγῶν τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς (τοῦ εἰς Αἴγυπτον στρατεύσαντος) ὑπαγορευθέντα ἀπομνημονεύματά του».

Ὁ Ὁλλανδὸς Θωμᾶς Χὸπ ἦτο ὁ τυχηρός, ὅστις κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν εὐχὴν τοῦ Πουκεβὶλ καὶ ἐν ἔτει 1820, μῆνάς τινας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παπάζογλου, ἐξέδιδε τὸν «Ἀναστάσιον ἢ τ' ἀπομνημονεύματα ἑνὸς Ἕλληνος». Ὁ Αὔγουστος Μπὼπ νομίζει ([3]), ὅτι ὁ Χὸπ εἰς ἓν τῶν ταξειδίων αὐτοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ τὸ χειρόγραφον περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Πουκεβὶλ καὶ τὸ ἐξέδωκεν ἀντὶ μυθιστορήματος. Κατὰ τὸν Μπυσσὸν ἡ μεγάλη ἐπιτυχία τοῦ «Ἀναστασίου» ὀφείλεται εἰς τὴν ἣν ἐπιδεικνύει βαθεῖαν γνῶσιν τοῦ βίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἰδίως τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ εἰς τὸ ὅτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖ

([1]) Thomas Hope. Anastase ou Mémoires d'un Grec, écrits à la fin du XVIIIe siècle». Trad. Defaucompret. Preface et notes de Buchon. Paris 1844.

([2]) Pouqueville, Regéneration de la Grèce 469.

([3]) A. Boppe. Le colonel Nicolas Pappas Oglou. Paris 1910.

θαυμάσιον ἱστορικὸν πίνακα γεγονότων ἐπιτήδειον νὰ καθηδύνῃ τὴν ψυχὴν κοινωνίας ἐξόχως φιλελληνικῆς, οἵα ἦτο τότε ἡ φιλελευθέρα κοινωνία τῆς δυτικῆς Εὐρώπης (1).

Ὅσα ἄλλοθεν εἶναι γνωστὰ περὶ γεγονότων τινῶν τοῦ πρὸ τῆς γαλλικῆς εἰς Αἴγυπτον στρατείας βίου τοῦ Παπάζογλου, περὶ ὧν Πουκεβὶλ καὶ Ἀλῆ-πασᾶς ἤκουσαν παρὰ τοῦ ἰδίου, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς περιπετείας, ἃς ἀφηγεῖται ὁ «Ἀναστάσιος». Ὅταν δ' ἐν Λονδίνῳ ἐνεφανίσθη ἡ ἀγγλικὴ ἔκδοσις τοῦ ἔργου ἠγέρθη μέγας φιλολογικὸς πάταγος. Πολλοὶ τῶν κριτικῶν ἀπέδιδον τὸ ἔργον εἰς τὸν Βύρωνα. Μόνον οὗτος ἠδύνατο νὰ γινώσκῃ τόσον καλῶς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολήν, μόνον οὗτος ἠδύνατο νὰ κοσμῇ διὰ τόσων ζωηρῶν χρωμάτων τὸ διήγημά του. Ματαίως διεμαρτύρετο δι' ἀνοικτῶν ἐπιστολῶν ὁ Χόπ. Τὸ περιοδικὸν Blakwood's magazine (2) προσεπάθει ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Χὸπ δὲν ἦτο ἢ ὁ ἀνάδοχος τοῦ «Ἀναστασίου» τοῦ ὁποίου ἀληθὴς πατὴρ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ εἶναι ὁ Βύρων. «Ὕψιστον φιλολογικὸν φιλοφρόνημα» δικαίως παρετήρει ὁ Χόπ. Πάντες δὲ οἱ κριτικοὶ ὁμοφώνως ἠρνοῦντο τὴν πατρότητα εἰς τὸν Χόπ, λέγοντες ὅτι τὸ ἔργον προήρχετο ἐκ χειρογράφου γαλλικοῦ, ὅπερ ἦτο ἀληθές, ἀλλὰ κατὰ τὸν Buchon ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ὁ Ὀλλανδὸς Χὸπ τὸ κατ' ἀρχὰς εἰργάζετο ἐν γαλλικῇ γλώσσῃ μέχρις οὗ δι' ἐπιμόνου μελέτης κατέστησε κτῆμα του τὰς λεπτότητας καὶ δυσχερείας τῆς ἀγγλικῆς (3). Ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τοῦ φιλολογικοῦ τούτου ἀγῶνος δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ ἐν Edinburgh Review, Blakwood's magazine καὶ εἰς ἄλλα ἀγγλικὰ περιοδικὰ τοῦ ἔτους 1821 (4). Ἀναγνώσαντες μετὰ προσοχῆς τὸν «Ἀναστάσιον ἢ τ' ἀπομνημονεύματα ἑνὸς Ἕλληνος» νομίζομεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ χαράττῃ τόσον τελείως εἰκόνας τοῦ βίου τῶν Τούρκων, τῶν Ἀράβων, τῶν Μαμελούκων

(1) Th. Hope. Anastasc ou les Mémoires d'un Grec. Notice par Buchon.

(2) Blakwood's magazine X, 200.

(3) Th. Hoppe. Anastase etc. Notice par Buchon.

(4) Magazine X, 312. Edinburgh Review (1821, XXXV., 92 καὶ ἑ.). Quaterly Review (XXIV, 511 καὶ ἑ.).

ἢ ἄνθρωπος ζήσας ἐπὶ μακρὸν ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ λαλῶν τὴν γλῶσσαν των, οὐδὲ νὰ γινώσκῃ τόσον βαθέως καὶ τόσον λεπτομερῶς τὴν σύγχρονόν του ἑλληνικὴν κοινωνίαν ἢ μόνον Ἕλλην. Παρετηρήθη δὲ δικαίως καὶ ἡ ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν ἔλλειψις πάσης οἱασδήποτε περιγραφῆς ἀρχαιολογικῶν τόπων ἢ καὶ ἐλαχίστης ἀναφορᾶς πρὸς παρεμφερῆ θέματα, ἐνῷ ὁ Χὸπ κατέτριψε τὸν βίον αὐτοῦ μελετῶν ἀρχιτεκτονικῶς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον δι' εὐρωπαῖον κλασικῆς παιδεύσεως. Προστεθείσθω, ὅτι ὁ Χὸπ οὐδὲν ἕτερον μυθιστόρημα ἐξέδωκεν, ἡ πρώτη δὲ τοῦ «Ἀναστασίου» ἀγγλικὴ ἔκδοσις στερεῖται ὀνόματος συγγραφέως.

Ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι (1) παρεισάγεται καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Τσεσμελῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Χατζῆ-Νικόλας, ὡς συνήθως ἀπεκαλεῖτο, καὶ μὲ τὸν τίτλον του ὡς ναυάρχου τῆς Αἰγύπτου, ἀφηγούμενος ὑπὸ τὸν μέγαν πλάτανον τῆς Κῶ πῶς ἔσωσε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Μαμελούκων καὶ πῶς οὗτοι εὐγνωμονοῦντες ἀνύψωσαν αὐτὸν εἰς ναύαρχον, πρὸς ἃ τελείως συμπίπτουν αἱ εἰδήσεις τῶν Ἀράβων ἱστορικῶν ἰδίως τοῦ Μουαλὲμ Ἐλ-Τουρκί (2), αἵτινες ἐν τούτοις ἐν εὐρωπαϊκῇ γλώσσῃ ἐδημοσιεύθησαν δεκαοκτὼ ὅλα ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ἀναστασίου» (3). Παρὰ πάντα ταῦτα τ' «Ἀπομνημονεύματα ἑνὸς Ἕλληνος» εἶναι μικρᾶς δι' ἡμᾶς χρησιμότητος καὶ δὲν δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἢ ἐκεῖ μόνον, ὅπου τελείως συμφωνοῦσι μετὰ τῶν ἄλλων ἀναμφισβητήτου κύρους πηγῶν, ἃς εὐτυχῶς ἔχομεν.

Ὁ Χατζῆ Νικόλας Παπάζογλους ἢ Τσεσμελῆς εἶναι ἐξαιρετικὸς τύπος στρατιωτικοῦ κονδοτιέρου τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ΄. Εἶναι ἴσως ὁ τελευταῖος ἄξιος πολλοῦ λόγου στρατίαρχος,—διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν λέξιν, δι' ἧς οἱ παλαιοὶ ἀπεκάλουν τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ μισθοφορικοῦ,—τύπος ἐνθυμίζων τὸν Κλέαρχον τῶν μυρίων ἢ μᾶλλον τοὺς ἐπίσης περιωνύμους

(1) Th. Hope. Anastase etc. σ. 588 καὶ ἑ.

(2) Ὅρα ἀνωτέρω.

(3) Ὅρα Revue Rétrospective ou Bibliotèque Historique 3me série T. II.

μεταγενεστέρους Κολεόνι, Δόριαν καὶ Σουλεμβοῦργον, τὸν τελευταῖον ἰδίως, ἂν μὴ διὰ τὴν στρατιωτικὴν μεγαλοφυΐαν, τουλάχιστον διὰ τὸ ἀκοίμητον πολεμικὸν μένος, τὸ ὁποῖον τὸν εἵλκυε διαδοχικῶς ὡς ἐκεῖνον (1) ἀπὸ στρατοπέδου εἰς στρατόπεδον καὶ τὸν ἔκαμε νὰ στρατεύῃ ὑπὸ διαφόρους σημαίας, πολλάκις καὶ ἀντιπάλους, προφανῶς οὐχὶ ἐκ κερδαλεοφροσύνης, ἀλλ' ἐξ ἔρωτος πρὸς τὰ ὅπλα καὶ τὴν πολεμικὴν δόξαν. Διὰ τὸν ἕνα ὅπως καὶ διὰ τὸν ἄλλον στρατὸς εἰρηνεύων φαίνεται ὅτι ἦτο τι σχεδὸν ἀκατάληπτον. Εὐεξήγητον φαινόμενον διὰ τοὺς θυελλώδεις πολεμικοὺς χρόνους καθ' οὓς ἔζησαν, ἡ γένεσις — τοσοῦτον σύμφωνος μὲ τὰς παλαιοτέρας περὶ στρατοῦ ἰδέας — τοιούτων στρατιωτικῶν ἐπαγγελματιῶν, οἵτινες ἠγάπων τὸν πόλεμον διὰ τὸν πόλεμον, ὑπὲρ ὧν ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ, ὅτι συγχρόνως διεκρίνοντο διὰ τὴν προσκόλλησιν αὐτῶν εἰς τὸ στρατιωτικὸν καθῆκον, ὅτι εἶχον βαθεῖαν συναίσθησιν τῆς τιμῆς, ὅτι ἦσαν πατρικοὶ ἐν τῇ διοικήσει καὶ ὅτι πάντοτε ὑπῆρξαν ἀπαραμίλλως ἡρωϊκοὶ ἐν τῇ ὑπερασπίσει τῆς σημαίας, ἧς ἀνεδέχθησαν τὴν φρούρησιν. Ἡ Ἑλλάς, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤρχισε παρέχουσα πολλοὺς τοιούτους μισθοφόρους εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὸ οὕτω στρατεύεσθαι δὲν ἦτο περὶ τὸ τέλος τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος ἐκτὸς τῶν παραδόσεων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

*
* *

Ὁ Νικόλαος Τσεσμελῆς, ὡς καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα δηλοῖ, ἐγεννήθη ἐν Τσεσμὲ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὴν 15 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1758, ὡς ἐξακριβοῦται ἐκ τῶν ἀναφορῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τῶν Γάλλων (2)· ὡς δὲ καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐν Σινᾷ ἐπιγραφῆς, ἦτο υἱὸς ἱερέως, τοῦ πρεσβυτέρου Σταματίου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ βραδύτερον, ὅτε ἦτο πλέον γάλλος ἀξιωματικός, ἠδύνατο νὰ ὑπογράφεται ἄνευ παρεξηγήσεως Papa Ouglou ἢ Papas Oglou,

(1) Militär-Wochenblatt herausgegeben von V. Frobel, General — Major a. D. 1910 Zwölftes Heft.

(2) Πρβλ. A. Boppe. Le colonel N. Papas Oglou. Paris 1900.

πολλάκις δὲ τὰ ἔγγραφα τοῦ στρατηγείου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ γαλλικοῦ στρατοῦ, — πιθανῶς Ἕλλην ἢ ἑλληνίζων τις τοῦ Βοναπάρτου γραφεύς, — δίδουν εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα Papadopoulos (1), ὅπερ αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν φαίνεται νὰ μετεχειρίσθη. Τὸ βαπτιστικὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦτο Νικόλαος, ἐξ οὗ καὶ Χατζῆ Νικόλας, ὡς καὶ ὁ Χὸπ τὸν ἀποκαλεῖ, μετ' ἀποδημίαν αὐτοῦ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰορδάνου. Nicolas Hadgi de Tchesmé (2). Τὸ πλῆθος ὅμως τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν ἢ ναυτῶν αὐτοῦ ἀπεκάλει αὐτὸν οἰκείως Τσε-

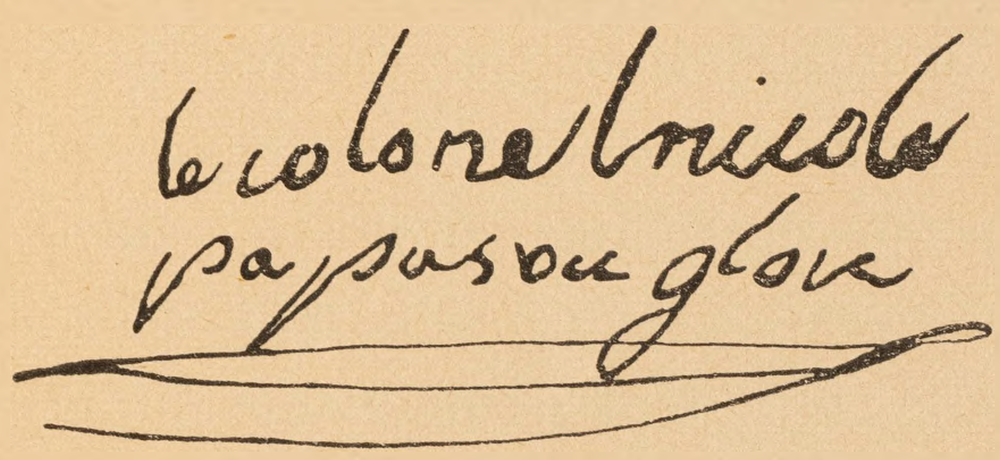

Ὑπογραφὴ τοῦ συνταγματάρχου Παπάζογλου (3)

σμελῆ: «Ἔκαμα στὸ Μισίρι μὲ τὸν Τσεσμελῆ». Καὶ ὁ λοχαγὸς δὲ Μπουρνιᾶς, ἐν τῇ πρὸς τὸν παρὰ τῷ Κυβερνήτῃ τῆς Ἑλλάδος πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας βαρῶνον Ρουὰν αἰτήσει του, ἀναφέρων τὰς ὑπὸ τὴν γαλλικὴν σημαίαν ὑπηρεσίας του, σημειοῖ ὅτι ὑπηρέτησε ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Desaix, Dugua...καὶ ὑπὸ τὸν Tchesmeli (4) Περίεργος καὶ ἡ ἀστάθεια περὶ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ βαπτιστικοῦ αὐτοῦ ὀνόματος. Οἱ Γάλλοι γράφουν συνήθως Nicolle ἢ le colonel Nicolle, ἀλλὰ καὶ Nicol, Nicole, Nicolas καὶ Nicolo ἀκόμη (5), χωρὶς νὰ προσθέτουν ποτὲ σχεδὸν τὸ Papas

(1) Correspondance de Napoléon, 3623. Τομ. Ε' σ. 136.

(2) Th. Hope. Anastase ou les mémoires d'un Grec. Ch. XLIV σ. 586.

(3) Ἀρχεῖον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας. Φάκελλος Nicole.

(4) Ἡ ἀναφορὰ αὕτη χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς 21 Δεκεμβρίου 1829 (2 Ἰανουαρίου 1830), ἐν Αἰγίνῃ, καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν «Baron A. Rouen, Résident de S. M. très Chretienne auprès du Gouvernement Grec. Εὕρηται ἐν οἰκογενειακῷ ἀρχείῳ Μπουρνιᾶ. Παραλλήλως τοῦ γαλλικοῦ κειμένου ἑλληνικὴ μετάφρασις φέρουσα «Τσεσμελῆ».

(5) Correspondance de Napoléon. 4259. Τομ. Ε' 502.

Oglou. Ὁ στρατάρχης Μαρμὼν γράφει ἁπλῶς Nicolle (1), ὁ Ναπολέων ἐν ταῖς διαταγαῖς του Nicolo τὸ συνηθέστερον, ἀλλὰ καὶ Nicolas Papadopoulos, ὁ Πουκεβὶλ le colonel Nicole ὡς καὶ ὁ Μαζοὺρ ἐφέντης (2).

Ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ἦτο λίαν εὔπορος, κεκτημένη γαίας, οἰκίας καὶ πλοῖα, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἔριδος πρὸς τὴν δημεύσασαν αὐτὰ Πύλην, ἥτις πιεζομένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας διὰ τοῦ πρέσβεως Σεβαστιάνη ἀνεγνώρισε τῷ Παπάζογλου καὶ δικαίωμα ἀποζημιώσεως 1,200,000 φράγκων. Περὶ τούτου ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Ἡ ὕπαρξις πλοίων ὡς ἰδιοκτησίας τοῦ οἴκου αὐτοῦ εἵλκυσε φαίνεται τὸν Νικόλαον ἐνωρὶς πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ περιπετείας καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Τσεσμὲ διὰ παντὸς ἀπομάκρυνσιν. Μία τῶν περιπετειῶν τούτων καὶ πολὺ περισσότερον ὁ φιλοπόλεμος αὐτοῦ χαρακτήρ, ἔφεραν αὐτόν, ἐν ἔτει 1779, νεανίσκον ἀκόμη, μετὰ τοῦ περιωνύμου εἰρηνευτοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἀρχιναυάρχου Χασὰν-πασᾶ Τζετζαερλῆ καὶ τοῦ διερμηνέως τοῦ βασιλικοῦ Ντοναμᾶ Νικολάου Μαυρογένη εἰς τὸν Μωρέαν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς ἐξοντώσεως τῶν ἐπιδρομέων Ἀλβανῶν (3) καὶ βραδύτερον ὑπὸ τὸν αὐτὸν Χασάν, ὑφ' ὃν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἐστράτευσαν (4) εἰς Αἴγυπτον ἐναντίον τῶν Μαμελούκων. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην παρέστη μάρτυς τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς σκληρότητος τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς δυστυχεῖς ἀρχηγοὺς τῶν Μαμελούκων, οἵτινες παραδοθέντες κατόπιν συνθήκης ὡς ὅμηροι, ἤχθησαν δολίως δίκην αἰχμαλώτων εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παρὰ πάντα νόμον, παρὰ τὸ δίκαιον, ἐρρίφθησαν εἰς σκοτεινὴν καὶ ὑγρὰν φυλακήν. Ὁ νέος Ἕλλην εἶχε συνδεθῇ μετ' αὐτῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ κατὰ τὸν πλοῦν φαίνεται, ἡ δὲ προσγενομένη εἰς αὐτοὺς ἀδικία τοσαύτης ἀγανακτήσεως ἐπλήρωσε τὴν ὁρμητικὴν καὶ γενναίαν αὐτοῦ ψυχήν, ὥστε ἀπεφάσισε τὴν

(1) Memoires du maréchal Marmont. T. A' σ. 234.

(2) Memoires de Ibrahim Manzour Efendi, commandant du génie au service d'Ali-pacha.

(3) Memoires d'un Grec. Paris 1844.

(4) Κ. Ν. Ράδου. Ὁ Μιαούλης πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως.

ἰδίαν ὕπαρξιν κινδυνεύων νὰ ἁρπάσῃ αὐτοὺς ἐκ τῆς φυλακῆς. «Κατὰ τὸ ἔτος 1200 τῆς Ἐγίρας (1785 μ. Χρ.), λέγει ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς Μουαλέμ-ελ-Τουρκί,(¹) ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον ὁ Χασὰν-καπετὰν-πασσᾶς ὅπως ἐκδιώξῃ τοὺς Μαμελούκους τοῦ Μεχμὲτ-μπέη Ἀμποῦ-Ζεχελὲ καὶ ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸ ἀξίωμά του τὸν ὑπ' αὐτῶν ἀνατραπέντα, ὑποτελῆ τῆς Πύλης ἡγεμόνα Ἰσμαὴλ-μπέην. Ἠχμαλώτισε τότε τὸν Ὀσμὰν μπέη-ελ Ταμπουρδζῆ καὶ ἄλλους Μαμελούκους τοῦ Μουρὰδ-μπέη καὶ ἔρριψεν αὐτοὺς εἰς τὰς εἰρκτὰς τοῦ Μπέφτγιαδε ἐγγὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἕλλην Νικόλαος κυβερνῶν μικρὸν πλοῖον, συνδεδεμένος μετ' αὐτῶν καὶ ἔχων τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέρχηται εἰς τὴν φυλακὴν καὶ συνομιλῇ μετ' αὐτῶν, προέτεινεν εἰς αὐτοὺς νὰ τοὺς σώσῃ καὶ τοὺς φέρῃ εἰς Αἴγυπτον. Οἱ Μαμελοῦκοι ἀπεδέχθησαν, φυσικῶς, μετὰ βαθείας εὐγνωμοσύνης· ὁ δὲ Νικόλαος παρασκευάσας τὰ πάντα ἐξήγαγεν αὐτοὺς τὴν νύκτα ἐκ τοῦ παραθύρου καὶ τοὺς ἔφερε κολυμβῶντας μέχρι τοῦ πλοίου του, ὅπερ ἕτοιμον ὑπὸ τὰ ἱστία ἔφυγε διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἔφερε τοὺς μπέηδες πρὸς τὸν ἡγεμόνα Μουράδ. Ὁ Νικόλαος, ἐξακολουθεῖ ὁ Μουαλέμ-ελ-Τουρκί, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Μουράδ-μπεη· εἶχε δὲ σῶμα τριακοσίων ναυτικῶν Ἑλλήνων, διῴκει ἓν μέγα σκάφος καὶ πολλὰ μικρότερα, σταθμεύοντα παρὰ τὸ Γκιζέ».

Τὸ τόλμημα δὲν ἦτο κοινὸν καὶ ὁ Τσεσμελῆς εἶχε δίκαιον νὰ ὑπερηφανεύηται ἐπὶ τούτῳ. Ὁ Θωμᾶς Χὸπ ἐν τῷ «Ἀναστασίῳ» παρεισάγει αὐτὸν τοῦτον τὸν ἥρωα, ἵνα διηγηθῇ τὸ κατόρθωμά του (²). Ἐξηπλωμένον εἰς ἓν τῶν καφφενείων, τὰ ὁποῖα σκιάζει ἡ γιγαντιαία πλάτανος τῆς Κῶ, τὸν ἐρωτῶσι: «τίνος ἡγεμόνος εἶσαι ὁ καπετὰν-πασσᾶς;»

— «Τοῦ Μουράδ-μπέη τῆς Αἰγύπτου. Ὁ στόλος του ἀγκυροβολεῖ ὑπὸ τὰ παράθυρα τῶν ἀνακτόρων του ἐν Γκιζέ. Εἶναι ὁ ὡραιότερος στόλος τὸν ὁποῖον δύναταί τις νὰ ἴδῃ εἰς ἀπόστασιν

(¹) Mou Allem Nicolas el-Turki. Expédition Française en Égypte, trad. Cardin. Revue Rétrospective ou Bibliothèque Historique, 3me Série T. II. σ. 256—257.

(²) Thomas Hope. Anastase ou les Mémoires d'un Grec. σ. 585.

ἑκατὸν μιλίων ἀπὸ τῆς θαλάσσης· ὅταν δὲ ὁ Νεῖλος πλημμυρῇ, δύναται ν' ἀνέλθῃ μέχρι Μπουλάκ, νὰ κατέλθῃ μέχρι Φοστάτ. Τὸν λοιπὸν χρόνον μένει ἐπ' ἀγκύρᾳ ὑπὸ τὰ τείχη τῶν ἀνακτόρων ἐκ φόβου προσαράξεως».

— « Καὶ ἐξηγόρασες βεβαίως διὰ πολλῶν κατορθωμάτων τὴν τιμὴν τῆς ἀρχηγίας τοῦ ἰσχυροῦ τούτου στόλου!»

— « Ἀμφιβάλλετε; Ὅταν ὁ Ὀσμὰν-μπέης-Ταμπουρτζῆς ἔφθανεν αἰχμάλωτος εἰς Σταμπούλ, συρθεὶς ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Χασὰν-πασσᾶ, ἐγώ, ἐγὼ ὁ Χατζῆ Νικόλας ὁ Τσεσμελῆς, τὸν ἔσωσα καὶ τὸν μετέφερα εἰς Δερνέχ, ὁπόθεν εὐκόλως μετέβη εἰς Κάϊρον. Ἡ ἔξοχος αὕτη ἐκδούλευσις πρὸς τοὺς Μαμελούκους μὲ κατέστησε γνωστὸν εἰς τὸν Μουράδ-μπεη, ὅστις ἀναγνωρίζων τὴν ἱκανότητά μου μὲ κατέστησεν ἀρχηγὸν τῆς ναυτικῆς του δυνάμεως». Κατόπιν ὁ Νικόλαος διηγεῖται, πῶς ἡ ὑπερβολικὴ αὐτοῦ αὐστηρότης καὶ ἡ προσκόλλησίς του εἰς τὴν πειθαρχίαν ἐγένετο ἀφορμὴ παροδικῆς πρὸς αὐτὸν δυσμενείας, εἰς ἣν ὤφειλε καὶ τὸ ὅτι παρεθέριζεν ἐν Κῷ. Εἰς *κιασέφ*, ἤτοι δευτερεύων Μαμελοῦκος μεγιστάν, ὑπέλαβεν ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ ἀποκρύψῃ ἢ προστατεύσῃ ἐναντίον τοῦ στολάρχου ναύτην τινα λιποτάκτην. Ὁ Χατζῆ Νικόλας δὲν ἐδίστασε νὰ συντρίψῃ τὰ καφάσια καὶ κυκλώσῃ τὴν οἰκίαν τοῦ κιασέφ.

Τὸ οὐσιωδέστερον στοιχεῖον τῆς ναυτικῆς ταύτης δυνάμεως τῶν Μαμελούκων ἦσαν οἱ, περὶ ὧν καὶ ὁ Μουαλὲμ λέγει, τριακόσιοι πεπειραμένοι Ἕλληνες ναυτικοί (1). Ἀλλὰ περὶ τοῦ στολίσκου τούτου σαφεστέρας παρέχουσι πληροφορίας τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατάρχου τοῦ Μ. Ναπολέοντος Μαρμών, δουκὸς τῆς Ῥαγούζης, (2) ὑπὸ τὸν ὁποῖον βραδύτερον ὑπηρέτησεν ὁ Τσεσμελῆς. Ὁ Μαρμὼν ἐξιστορῶν τὴν εἰς Αἴγυπτον στρατείαν καὶ τὴν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς Κάϊρον προέλασιν τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, πορευομένων παρὰ τὸν Νεῖλον, ὃν κοπιωδῶς ἀνέπλεεν ὁ ὑπὸ τὸν ὑποναύαρχον Περρὲ γαλλικὸς στολίσκος, ὡς ἑξῆς περιγράφει τὴν μετὰ τῶν πλοίων τοῦ

(1) A. Boppe. Le colonel Nicolas Papas Oglou σ. 7.

(2) Memoires du Maréchal Marmont, duc de Raguse, de 1792 à 1847. Paris 1857. T. A'. σ. 233.

Τσεσμελῆ πρώτην τῶν Γάλλων συνάντησιν. «Εἴχομεν καταλίπει τὸ Ραχμανιὲχ τὴν 13 Ἰουλίου, βαίνοντες πρὸς τὸ Κάϊρον. Ὁ στολίσκος ἡμῶν προηγεῖτο καὶ ἀνυπόπτως πλέων προῆλθε πέραν τοῦ χωρίου Σεμπρεΐς, ὅταν ἀπροσδοκήτως ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ πολεμίου στόλου, ὑποστηριζομένου ἐκ τῆς ξηρᾶς ὑπὸ τεσσάρων ἢ πέντε χιλιάδων Μαμελούκων ὑπ' αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα Μουράδ - μπεην. . . . . Ἐνῷ ἐλαμβάνομεν τάξιν μάχης, ὁ στολίσκος ἡμῶν ἐνεπλάκη εἰς πεισματώδη μάχην. Ὁ ἐχθρικός, πολυάριθμος, φέρων πυροβολικὸν καλῶς χειριζόμενον, εἶχεν ἀρχηγὸν τὸν Ἕλληνα Νικόλαον, — Nicolle, — ἄνδρα ἀγαθὸν καὶ ἔξοχον στρατιώτην, βραδύτερον εἰσελθόντα εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὸν ὁποῖον ἐγνώρισα πολύ, ὡς ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν μου ὑπηρετήσαντα ἐπὶ κεφαλῆς ξενικῆς λεγεῶνος. Ὁ γαλλικὸς στολίσκος κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὑπέφερε μεγάλως· ἓν τῶν πλοίων ἐκάθισε καὶ κατελήφθη ὑπὸ τοῦ πολεμίου, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνεκτήθη. Οἱ Μαμελοῦκοι προστρέξαντες εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ἔβαλλον διὰ μικρῶν τηλεβόλων καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ στολίσκου τοῦ ὑποναυάρχου Περρὲ ἐφαίνετο βεβαία, ὅταν ἡ ἄφιξις τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων τὸν ἔσωσεν».

Κατὰ τὸν Τιμπωδῶ (1) ὁ Τσεσμελῆς εἶχε δέκα κανονιοφόρους καὶ πολλὰ ἔνοπλα ἐγχώρια σκάφη, τζέρμας· ὁ δὲ Περρὲ τρεῖς κανονιοφόρους, ἕν ἰσχυρὸν σεβέκιον, καὶ μίαν ἡμιγαλέραν. Ἡ σφοδρότης τοῦ ἀνέμου εἶχεν ὠθήσει τὸν Γαλλικὸν στολίσκον ὁλόκληρον λεύγαν πρὸ τοῦ πεζικοῦ στρατεύματος καὶ οὕτως ἐνεπλάκη προώρως εἰς μάχην μετὰ τοῦ στολίσκου τῶν Μαμελούκων. Ἡ συμπλοκὴ ὑπῆρξεν εἰς ἄκρον πεισματώδης. Ἀντηλλάγησαν ἄνω τῶν τριῶν χιλιάδων ὀβίδων. Οἱ ἄνδρες τοῦ Τσεσμελῆ κατώρθωσαν νὰ καταλάβωσι τὴν ἡμιγαλέραν καὶ μίαν τῶν κανονιοφόρων. Ὁ ὑποναύαρχος Περρὲ καίτοι τραυματισθεὶς κατὰ τὸν βραχίονα ὑπὸ βλήματος πυροβόλου κατώρθωσε ν' ἀνακτήσῃ τὰ δύο σκάφη βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ τολμηροῦ στρατηγοῦ Ἀνδρεόσυ ἡγουμένου ἀποβατικοῦ σώματος.

(1) Histoire générale de Napoléon Bonaparte par l'auteur des Mémoires sur le Consulat. Guerre d'Égypte. Tom. 1er Paris M DCCC XX VII.

Ταῦτα κατὰ τὸν Τιμπωδῶ. Καὶ ὁ Τιὲρ δὲ σημειοῖ περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ὑπὸ τὸν Τσεσμελῆν στολίσκου ἐν σχέσει πρὸς τὴν μάχην τοῦ Σεμπρεΐς: «ὁ γαλλικὸς στολίσκος ἠναγκάσθη εἰς μίαν τῶν πεισματωδεστάτων μαχῶν» (1). Ἀλλ' ἰδοὺ τί λέγει αὐτὸς ὁ Ναπολέων περὶ τῶν στολίσκων τούτων, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τῷ ὑπαγορευθέντι ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ τῷ στρατηγῷ Μπερτρὰν (2). «Ὁ στολίσκος ἦτο ἡμῖν ἀπαραίτητος διὰ νὰ δυνάμεθα νὰ στρατεύωμεν καὶ ἐπὶ τῶν δύο ὀχθῶν καὶ διὰ ν' ἀντιμετωπίζωμεν τὸν στολίσκον τῶν Μαμελούκων, πολυάριθμον καὶ καλῶς ὡπλισμένον». Παρ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος μανθάνομεν, ὅτι ὁ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἕλληνος Τσεσμελῆ στόλος συνέκειτο ἀκριβῶς ἐκ σκαφῶν πολεμικῶν εἰκοσιπέντε καὶ ἐξ ὁπλιταγωγῶν τριάκοντα. Ὅταν ὁ Μουράδ-μπεης μαθὼν τὴν κατάληψιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξώρμησεν ἐκ Καΐρου εἰς συνάντησιν τοῦ Βοναπάρτου, ὁ Τσεσμελῆς ὑποστηρίζων τὴν προέλασιν αὐτοῦ κατῆλθε τὸν Νεῖλον μέχρι Σομπρακίτ (3), κατεσκεύασε δύο πυροβολεῖα ἐννέα πυροβόλων καὶ παρέταξε τὰ πλοῖα του τὴν μὲν ἀριστερὰν στηρίζων ἐπὶ τοῦ χωρίου, τὴν δὲ δεξιὰν πρὸς τὸ Δέλτα (4). Ἤδη τὸ περίφημον ἱππικὸν τῶν Μαμελούκων εἶχεν ἐκτελέσει τὴν πρώτην ἐπέλασιν, ὅταν ἡ γαλλικὴ στρατιὰ εἶδε τοὺς ἱστοὺς τοῦ γαλλικοῦ στολίσκου, ὅστις προσέπλεεν ἐκ τοῦ Ραχμανιέχ. Ἦτο ἡ πρώτη μετὰ μεσημβρίαν. Φοβερὸς κανονιοβολισμὸς ἤρξατο μετ' ὀλίγον ἐπὶ τοῦ Νείλου. Ὁ ὑποναύαρχος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς παρατάξεως διῆλθε πρὸ τοῦ χωρίου Σομπρακίτ καὶ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ μέσου τῆς γραμμῆς τῶν πολεμίων πλοίων. Ἡ γαλλικὴ ἡμιγαλέρα, καταβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ, ἐκυριεύθη δι' εἰσπηδήσεως καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ναύαρχος περιῆλθεν εἰς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους, ἀλλ' ἔσωσε τὸν στόλον του δεξιῶς χειρίζων. Εὐθὺς ὡς ὁ Ναπολέων ἀντελήφθη τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχε τὸ ναυτικόν του,

(1) Thiers, Revolution T. X, σ. 32.

(2) Ὅρ. Tancrède Martel, Mémoires et oeuvres de Napoléon, Paris, σ. 272, 276—7, 283, 287.

(3) Σεμπρεΐς, Σαμπρακίτ, Σομπρακίτ, περὶ τοῦ αὐτοῦ πάντοτε χωρίου. Ὁ Ναπολέων εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του προκρίνει πάντοτε Σομπρακὶτ καὶ μάχη Σομπρακίτ.

(4) Oeuvres de Napoleon, Tancrède Martel, Paris.

διέταξε τὰς πεζικάς του φάλαγγας νὰ προελάσωσι ταχέως. Ἡ μεραρχία τοῦ ἀριστεροῦ προσέβαλε τὸ Σομπρακίτ· τὰ πυροβόλα τοῦ πολεμίου ἀνετράπησαν, δισχίλιοι δὲ Γενίτσαροι ἀπειλούμενοι νὰ κυκλωθῶσιν ὑπεχώρησαν. Οἱ Μαμελοῦκοι ἐμακρύνοντο ἔξω βολῆς τηλεβόλου. Οἱ Γάλλοι τότε πυροβοληταὶ κατέλαβον τὰς οἰκίας τοῦ Σομπρακὶτ καὶ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἐφ' ἧς συνεκεντρώθησαν καὶ τὰ πυροβόλα τῶν δώδεκα, τῶν ὀκτὼ καὶ τὰ ὀβιδοβόλα καὶ οὕτω μετεβλήθη ταχέως ἡ ὄψις τῆς ναυμαχίας. Οἱ δεξιώτεροι τῶν κυβερνητῶν τοῦ στόλου τῶν Μαμελούκων ἀντιληφθέντες τὸ ἐπικίνδυνον τῆς θέσεως αὐτῶν ἀνέστρεψαν καὶ ἐπωφελούμενοι τοῦ ἀνέμου ἀνέπλεον τὸν ποταμόν. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ τῶν πλοιάρχων τοὺς ἐμιμήθησαν κατόπιν, ἀλλὰ δὲν ἦτο πλέον καιρὸς καὶ ἠναγκάζοντο νὰ θέσωσι πῦρ εἰς τὰ πλοῖα των. Ὁ βορρᾶς κοπάζει συνήθως κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐν τῷ Νείλῳ τὴν τετάρτην πρὸς τὴν πέμπτην ὥραν μετὰ μεσημβρίαν. Ἔπρεπεν οὕτω νὰ φύγωσιν ἐγκαίρως καὶ ἐφ' ὅσον ἐξηκολούθει πνέων· ἄλλως μεσημβρινώτερον πρὸς τὸ Σαμποὺρ ὁ Νεῖλος σχηματίζει ἀγκῶνα καὶ ἦτο δυνατὸν νὰ κυριευθῇ τὸ καθυστεροῦν τοῦ στολίσκου. Εἰς τὰς πέντε ὁ γαλλικὸς στρατὸς κατελάμβανε τὸ Σαμπούρ. Τὰ πληρώματα τῶν Αἰγυπτίων βλέποντα ἑαυτὰ οὕτως ἀποκοπέντα τοῦ λοιποῦ στόλου ἔφυγον εἰς τὸ Δέλτα, ἀφοῦ ἔκαυσαν τὰ πλοῖα των. Οἱ Γάλλοι κατώρθωσαν νὰ σώσωσί τινα. Τὴν νύκτα ὁ ὑποναύαρχος Περρὲ ἠγκυροβόλει εἰς Σαμπούρ. Οἱ Γάλλοι εἶχον τριακοσίους ναύτας ἐκτὸς μάχης· σχεδὸν ἰσαρίθμους ὁ στόλος τῶν Μαμελούκων. Τοιαύτη κατὰ τὰ διὰ Μπερτρὰν δημοσιευθέντα ἀπομνημονεύματα τοῦ Ναπολέοντος ὑπῆρξεν ἡ μάχη τοῦ Σεμπρεὶς ἢ Σομπρακίτ, ἐν ᾗ, τῇ ἀληθείᾳ, τὴν μόνην ἀξίαν λόγου ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῶν Μαμελούκων διεξήγαγεν ὁ Νικόλαος Τσεσμελῆς.

Μετὰ τὸ Σεμπρεὶς τὸ μόνον ἄξιον λόγου γεγονὸς εἶναι ἡ μάχη τοῦ Ἐμπαμπὲχ ἢ τῶν Πυραμίδων. Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ναπολέοντος, τῶν διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του στρατηγοῦ Γκουργκὼ ἰδόντων τὸ φῶς (1), ἔχομεν τὴν εἴδησιν ὅτι ὡς πυροβολικὸν τοῦ

(1) Bibliothèque historique et militaire. T. VI. Paris 1857. σ. 210.

στρατοπέδου τοῦ Ἐμπαμπὲχ ἐχρησίμευσε μέρος τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ὑπὸ τὸν Τσεσμελῆν στόλου, τεσσαράκοντα δηλαδὴ βαρέα σιδηρᾶ πυροβόλα ἐξηγμένα ἐκ τῶν πλοίων καὶ ὑπηρετούμενα ὑπὸ τμήματος τῶν πληρωμάτων. Ὁ Βοναπάρτης διακρίνας διὰ τῶν διόπτρων, ὅτι τὰ πυροβόλα ταῦτα δὲν ἐφέροντο ἐπὶ κιλλιβάντων πεδίου μάχης, ἀλλ' ἦσαν βαρέα ναυτικὰ πυροβόλα μὴ δυνάμενα νὰ ζευχθῶσι καὶ ἑπομένως μὴ δυνάμενα νὰ μετατοπίζωνται καὶ κινῶνται ἐν τῷ πεδίῳ, ὤθησε τὸ κύριον τῆς προσβολῆς δεξιὰ πρὸς τὸ ἱππικὸν τῶν Μαμελούκων ἔξω τῆς βολῆς τῶν πυροβόλων τοῦ Τσεσμελῆ. Καὶ ὁ στρατάρχης Μαρμὼν ἐπίσης σημειοῖ (1): «Τὸ γαλλικὸν στράτευμα ἀφῆκε τὸ στρατόπεδον τοῦ Οὐαρδὰν ὅπως βαδίσῃ κατὰ τοῦ Ἐμπαμπέχ. Μέγα χαράκωμα περιέβαλλε τὸ στρατόπεδον τῶν Μαμελούκων, ὡπλισμένον διὰ τεσσαράκοντα βαρέων πυροβόλων καὶ τὸ δεξιὸν αὐτοῦ προησπίζετο ὑπὸ τοῦ στολίσκου τοῦ διοικουμένου ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος Νικολάου». Μετὰ δὲ τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης προσθέτει. «Τὸ στρατόπεδον ἔπεσεν εἰς χεῖράς μας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τούτου ὁ ἐχθρικὸς στολίσκος, ὑπὸ τὸ πῦρ τοῦ ὁποίου εἴχομεν διέλθει ὅπως ἐκτελέσωμεν τὴν ἐπίθεσιν, ἐγκατελείφθη πυρποληθεὶς ὑπὸ τῶν πληρωμάτων του, ἀποσυρθέντων ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Νείλου».

Τῆς πυρπολήσεως ταύτης παρέχουσι λεπτομερείας τινὰς τὰ διὰ Γκουρκὼ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ναπολέοντος(2). «Ὑπὸ τὴν φύλαξιν τοῦ στολίσκου ἐσάλευον ἐπὶ τῶν ἀγκυρῶν των ἐν τῷ Νείλῳ ἑξήκοντα τζέρμαι, φέρουσαι τοὺς θησαυροὺς τῶν Μαμελούκων, τὰς ὁποίας οὗτοι μὴ δυνάμενοι νὰ σώσουν παρέδωκαν εἰς τὰς φλόγας. Ὁ γαλλικὸς στολίσκος δὲν μετέσχε τῆς μάχης μὴ δυνηθεὶς νὰ παρακολουθήσῃ τὸ πεζὸν στράτευμα ἕνεκα νηνεμίας». Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἀποδεικνύεται· ὑποθέτομεν δὲ ὅτι τοῦτο μᾶλλον συνέβη ἕνεκα τῶν ἀπωλειῶν καὶ ἀβαριῶν τοῦ γαλλικοῦ στολίσκου κατὰ τὴν προτέραν μάχην ἐν Σεμπρεΐς. Οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ Τσεσμελῆς δὲν ἡττήθη ὡς ὁ

(1) Mémoires du Maréchal Marmont Τομ. Α'. σ. 233.
(2) Bibliothèque historique et militaire. T. VI. σ. 212.

Μουράδ. Ἀλλαχοῦ που τὸ ὁμολογεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ Βοναπάρτης (1). «Ἰσχυρὸς στολίσκος, ἐν ᾧ συγκατηριθμεῖτο μάλιστα καὶ εἶδός τι φρεγάτας, προήσπιζε τὸ στρατόπεδον· ὁ γαλλικὸς στολίσκος εἶχε μείνει ὑπίσω· ἦτο δὲ πολὺ κατώτερος κατ᾽ ἀριθμόν». Ἀρχικῶς ἐν Ἀλεξονδρείᾳ καὶ κατὰ τὸν εἴσπλουν τοῦ Νείλου ὁ ὑπὸ τὸν ἀντίπαλον τοῦ Τσεσμελῆ ὑποναύαρχον Περρέ, ἐπίσης ἀτρόμητον ναυτικόν,— ἐκ Σαὶν Βαλερὶ τῆς Σόμ, — στολίσκος εἶχε συγκροτηθῇ ἐκ δύο ἡμιγαλερῶν, τριῶν σεβεκίων, τεσσάρων προσκόπων καὶ ἄλλων τινων σκαφῶν, ἐν ὅλῳ δεκαπέντε πολεμικῶν πλοίων μετὰ ἑξακοσίων γάλλων ναυτῶν. Τὰ ὕδατα τοῦ Νείλου κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ εἴσπλου ἦσαν χαμηλὰ καὶ μυρίας παρεῖχον δυσκολίας. Ἐγγὺς τοῦ Καΐρου, ἀπὸ Ἐμπαμπὲχ μέχρι Μπουλὰκ καὶ Παλαιοῦ Καΐρου, ὁ Νεῖλος μόλις ἐξήρκει νὰ περιλάβῃ τὸ πλῆθος τῶν αἰγυπτιακῶν σκαφῶν, τὰ ὁποῖα εἶχον συγκεντρωθῇ ἐκεῖ, περὶ τὰ τριακόσια, ἤτοι πολεμικὸς στολίσκος τῶν Μαμελούκων· τὰ μεταγωγικὰ μετὰ τῶν θησαυσῶν τῶν μπέηδων καὶ πολλὰ ἰδιωτικά. Τὴν νύκτα τῆς ὑποχωρήσεως ὁ Μουρὰδ - μπέης ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς πυρπολήσεως πάντων τούτων τῶν σκαφῶν. Ὁ Νεῖλος ἐκαλύφθη παρευθὺς ὑπὸ τῶν φλογῶν, διηγεῖται αὐτὸς ὁ Ναπολέων (2). Ἐπὶ τῶν πλοίων τούτων ἦσαν τὰ πλούτη τῆς Αἰγύπτου, τὰ ὁποῖα κατεστράφησαν πρὸς μεγάλην λύπην τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Καθ᾽ ὅλην τὴν νύκτα διὰ μέσου τῶν στροβίλων τοῦ καπνοῦ καὶ τῶν φλογῶν διεκρίνοντο οἱ μιναρέδες τοῦ Καΐρου καὶ ἡ λάμψις ἀντηνάκλα μέχρι τῶν πλευρῶν τῶν πυραμίδων.

Περὶ τῶν αὐτῶν γεγονότων ὁ ἄραψ Μου-Ἀλλὲμ Ἐλ-Τουρκὶ παρέχει τὰς αὐτὰς πληροφορίας, προσθέτων (3) ὅτι κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν Γάλλων εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὁ Τσεσμελῆς εὑρίσκετο εἰς Δαμιέττην καὶ ὁ Μουρὰδ παρευθὺς τὸν ἐκάλεσε μετὰ τῶν ναυτῶν του παρ᾽ ἑαυτῷ. Ὁ Νικόλαος βλέπων τὴν πυρπόλησιν τῶν πλοίων καὶ τὴν φυγήν, λέγει ὁ Μου-Ἀλλέμ, ἐρρίφθη εἰς τὸν Νεῖλον, διῆλθεν

(1) Œuvres et Mémoires de Napoléon. Tancrède Martel, Paris.

(2) Αὐτόθι.

(3) Revue rétrospéctive ou Bibliothèque historique 3me série T. II. σ. 258-257.

εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην καὶ ἔμενεν ἐν Μπουλάκ. «Ὁ Βοναπάρτης ἔστειλε καὶ ἐκάλεσεν αὐτόν. Τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Δημοκρατίας καὶ συνέστησεν αὐτῷ νὰ τὴν ὑπηρετήσῃ μεθ' οἵας πίστεως καὶ τὸν Μουρὰδ-μπέην». Εἶναι ἡ πιστὴ μετάφρασις τῶν λέξεων τοῦ ἄραβος χρονογράφου ὑπὸ Καρδέν (1).

*
* *

Ἡ θέσις τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων τοῦ Μουρὰδ μετὰ τὴν μάχην τῶν πυραμίδων ὁμοιάζει ὀλίγον τὴν θέσιν τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων Κύρου τοῦ Νεωτέρου μετὰ τὴν παρὰ τὰ Κούναξα μάχην, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ Βοναπάρτης δὲν ὡμοίαζε τὸν δόλιον Τισαφέρνην καὶ οὕτως ὁ Τσεσμελῆς ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος τοῦ Κλεάρχου. Ὁ Γάλλος κατακτητὴς διακρίνων καθαρώτερα τοῦ Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς στρατιωτικούς, οἵτινες ἠδύναντο νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ πραγματικὰς ὑπηρεσίας· ἀπέδειξαν δὲ πράγματι οὗτοι ἐν τῇ μακρᾷ αὐτῶν, δεκαὲξ ἐτῶν, θητείᾳ ὑπὸ τὰς γαλλικὰς σημαίας, ὅτι ἦσαν πολεμισταί, οἵτινες κατὰ τὴν ἀνδρείαν, τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν καρτερίαν δὲν ὑπελείποντο τῶν Μυρίων. Ὁ Τσεσμελῆς ἰδίως καθίστατο πολύτιμος διὰ τὸ γαλλικὸν στράτευμα ἕνεκα τῶν σχέσεων αὐτοῦ μετὰ τῶν ἰθαγενῶν καὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀραβικῆς καὶ τῆς τουρκικῆς τὰς ὁποίας τόσον δεξιῶς ἐχειρίζετο. Εὐθὺς ἀμέσως ἀνέλαβε νὰ συμπληρώσῃ διὰ ναυτῶν ἐμπείρων τῆς ποταμοπλοΐας τοῦ Νείλου τὰ πλοιάρια τὰ χρησιμεύοντα πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ κατῆλθεν εἰς τὸ Δέλτα. Τοῦτο παρεῖχεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ δώσῃ τὰ πρῶτα δείγματα τῆς ἀφοσιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν νέαν του σημαίαν μαχόμενος κατὰ τῶν Ἀράβων ἐν Δαμιέττῃ· μεθ' ὃ ἐπανήρχετο εἰς Κάϊρον. Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3623 καὶ ἀπὸ 25 Ὀμιχλώδους, Ζ' ἔτους, — 15 Νοεμβρίου 1798, — διαταγῆς του ὁ Βοναπάρτης διέτασσε τὰς γαλλικὰς προφυλακὰς νὰ ἐπιτρέψουν ἐλευθέραν διάβασιν εἰς τὸν πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον Τσεσμελῆν, ὃν διὰ τελευταίαν φορὰν ἀποκαλοῦμεν οὕτω. Ὁ τέως ναύαρχος τῶν Μαμε-

(1) Αὐτόθι σελ. 257.

λούκων ἀπορρίψας τὴν κίδαριν ὑπογράφεται Παπάζογλους, ἀποκαλεῖται δ' ὡς εἴπομεν ὑπὸ τῶν Γάλλων N. Papadopoulos ἢ ἁπλῶς Nicole καὶ μόνον ὑπὸ τῶν παλαιῶν του στρατιωτῶν ἀπικαλεῖται ἀκόμη Τσεσμελῆς ἢ Χατζῆ-Νικόλας. Παραθέτομεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸ ἔγγραφον τοῦ Ναπολέοντος (1).

«*Γενικὸν Ἀρχηγεῖον ἐν Καΐρῳ*

25 Ὀμιχλώδους, ἔτος Ζ'. — 15 Νοεμβρίου 1798

«Αἱ προφυλακαὶ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ γαλλικοῦ στρατοῦ διατάσσονται νὰ ἐπιτρέπωσιν ἐλευθέραν δίοδον εἰς τὸν Νικόλαον Παπαδόπουλον, διακριθέντα ἐν Δαμιέττῃ κατὰ τὸν ὑπὸ τῶν Ἀράβων τοῦ Χασὰν Τουμπὰκ προσβολήν, ἐπὶ ἑπτὰ δὲ ἔτη διατελέσαντα ναύαρχον τοῦ στολίσκου τοῦ Μουράδ - μπεη».

«Αἱ προφυλακαὶ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ θέλουσιν ἐπίσης ἐπιτρέψῃ τὴν διάβασιν τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν τῶν καταλιπόντων τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αἰγυπτιακοῦ στολίσκου. Ὁ ἀρχιστράτηγος παρέχει αὐτοῖς ἀμνηστείαν καὶ ὑπόσχεται ἀμοιβήν. Ὁ ἀρχιστράτηγος ὑπόσχεται ὡσαύτως τῷ Νικολάῳ Παπαδοπούλῳ 1,000 τάλληρα κατὰ κανονιοφόρον τῶν Μαμελούκων, ἣν ἤθελε καταλάβει ὑπὲρ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ».

Κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀρχιστρατήγου».

Ὁ Βοναπάρτης ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὰ σκάφη τὰ διαφυγόντα τὴν πυρπόλησιν καὶ παραμένοντα ἔτι ὑπὸ τὴν σημαίαν τῶν Αἰγυπτίων.

Περὶ τοῦ ἐν Δαμιέττῃ ἔργου τοῦ Παπαδοπούλου ἢ Παπάζογλου ἔχομεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ φύλλου ποιότητος αὐτοῦ, ὅπερ θέλομεν παραθέσει κατωτέρω ὁλόκληρον, πληρεστέρας εἰδήσεις, καθ' ἃς οὗτος δὲν ἐβοήθησεν ἁπλῶς τοὺς Γάλλους ἐν τῇ ἀμύνῃ τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ προσβαλὼν τοὺς Ἄραβας ἐπὶ κεφαλῆς ἑκατὸν Ἑλλήνων

(1) Correspondance générale de Napoléon. Τόμ. Ε'. σελ. 136. N° 3623. Sauvegarde accordée à Nicolas Papadopoulos.

διέσωσε τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀπαγομένους Γάλλους τραυματίας. Τοῦτο ἔκαμε τὸν Ναπολέοντα ν' ἀφήσῃ πάντα δισταγμὸν καὶ νὰ προβῇ ταχέως εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν ἑλληνικῶν λόχων, περὶ ἧς εἶχεν ἐκδώσει ἤδη τὴν ἀκόλουθον διαταγήν (1).

«*Ἀριθ. 3542. Διαταγή*».

«*Γ. Ἀρχηγεῖον, ἐν Καΐρῳ, 6 Ὀμιχλώδους, ἔτος Ζ', (27 Ὀκτβρίου 1798).*

«Ἄρθρ. 1ον. Συγκροτοῦνται τρεῖς ἑλληνικοὶ λόχοι, ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν ἕκαστος: εἷς ἐν Καΐρῳ, εἷς ἐν Δαμιέττῃ καὶ τρίτος ἐν Ροζέττῃ».

«Ἄρθρ. 2ον. Οἱ λόχοι οὗτοι τάσσονται ἀποκλειστικῶς εἰς φύλαξιν τῶν ταχυδρομικῶν μεταγωγῶν.

«Ἄρθρ. 3ον. Οἱ ἐν Καΐρῳ, Ροζέττῃ καὶ Δαμιέττῃ διοικοῦντες στρατηγοὶ ἐπιφορτίζονται τὴν συγκρότησιν τῶν λόχων τούτων, διὰ τὴν διοίκησιν τῶν ὁποίων θέλουσιν ἐκλέξει ἄνδρας δεδοκιμασμένης πρὸς τοὺς Γάλλους ἀφοσιώσεως.

Βοναπάρτης».

Εἶναι ἀξία σημειώσεως ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη ἐμπιστοσύνη τοῦ ἀρχιστρατήγου πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς λόχους, προκειμένου περὶ ὑπηρεσίας, ἐξ ἧς ἐξηρτᾶτο αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τῶν γαλλικῶν στρατοπέδων ἐν Αἰγύπτῳ.

Συναφῶς πρὸς τὸ περὶ ὀργανώσεως τῶν ἑλληνικῶν λόχων διάταγμα, ἐξεδίδετο καὶ ἡ ἀκόλουθος πρὸς τὸν ἐπιτελάρχην τοῦ στρατοῦ διαταγή (2).

Ἀριθ. *3543.* ***Στρατηγὸν Μπερτιέ***».

«*Τὸ Γ. Ἀρχηγεῖον, ἐν Καΐρῳ, 6 Ὀμιχλώδους, Ζ' ἔτους (27 Ὀκτωβρίου 1798)*

«Ὁ ἐν Καΐρῳ δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 3542 διαταγῆς συγκροτιθησόμενος ἑλληνικὸς λόχος τίθεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ λοχα-

(1) Correspondance générale de Napoléon T. E'.
(2) Αὐτόθι, τόμ. E' 3843.

γοῦ Νικολοῦ (capitaine Nicolo), τοῦ λίαν διακριθέντος κατὰ τὴν τελευταίαν μάχην (1). Ὁ λόχος θέλει στρατωνισθῇ ἐν Μπουλάκ».

«*Βοναπάρτης*»

Πλήρης πεποιθήσεως εἰς ἑαυτὸν ὁ Παπάζογλους κατέρχεται μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ λοχαγοῦ. Διὰ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ἀνδρείας του ἔμελλε νὰ κατακτήσῃ ἐντὸς δεκαοκτὼ καὶ μόνον μηνῶν τὰς ἐπωμίδας τοῦ συνταγματάρχου, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος μητρῴου, ὅπερ θέλομεν δημοσιεύσει κατωτέρω. Νῦν τὸ μᾶλλον ἐπεῖγον διὰ τὸν Παπάζογλουν ἔργον ἦτο ἡ συγκέντρωσις πάντων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ναυτικῶν καὶ στρατιωτικῶν Ἑλλήνων. Ὅτι δ' ἐκτὸς τῶν ναυτῶν ὑπηρέτουν καὶ πεζοὶ Ἕλληνες ἐν τῷ στρατῷ τῶν Μαμελούκων πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ ἄραψ ἱστορικὸς Ἀβδουραχμάν (2), διακρίνων μεταξὺ ναυτῶν, πεζοναυτῶν καὶ Ἑλλήνων πεζῶν, ὅταν περιγράφει τὴν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐκ Καΐρου κάθοδον τοῦ πεζικοῦ στρατεύματος τοῦ Μουράδ. Καὶ ἀλλαχοῦ (3) πάλιν ἀναφέρει Ἕλληνας βαθμοφόρους ἐν τῷ πεζῷ στρατῷ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Παπάζογλουν Ἕλληνες ταχέως ὑπερέβησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν τριακοσίων, εἰς οὓς συνεποσοῦντο οἱ ἐν τῷ στολίσκῳ τῶν Μαμελούκων ἐξ Ἑλλάδος ναυτικοί.

Οὕτω λοιπὸν ὁ ἀξιοθαύμαστος οὗτος ἀνήρ, ὅστις ἐν ἡλικίᾳ τριακονταδύο μόνον ἐτῶν κατώρθου νὰ ὀργανώσῃ καὶ πειθαρχήσῃ τὸν στόλον τῶν ἡμιβαρβάρων Μαμελούκων, νῦν ἐξειλίσσετο μετ' ἐκπληττούσης γοργότητος εἰς τὸν Εὐρωπαῖον ἀξιωματικόν, ὃν θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον. Ἡ μάχη τῶν Πυραμίδων ἀποκαλύπτει εἰς αὐτὸν τὸ θέλγητρον μιᾶς ἀνωτέρας τακτικῆς, τὸ δὲ μεγαλεῖον τῆς στρατηγίας τοῦ Ναπολέοντος κατακτᾷ τελείως τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ψυχήν. Ἀλλ' οἵα διαδοχὴ σκηνογραφιῶν ἐν τῷ βραχεῖ σχετι-

(1) Ἐννοεῖ πάντοτε τὴν ἐν Δαμιέττῃ μάχην.

(2) Journal d'Abdurahman Gaberti pendant l'occupation française en Égypte, traduit de l'arabe par A. Cardin, Drogman-chancelier du consulat général de France à Alexandrie. Revue rétrospective ou Bibliothèque historique. Paris 1837. T. XIII. σ. 161.

(3) Αὐτόθι σελ. 191 «Un aga grec arrivé d'Alexandrie...».

κῶς μέχρι τοῦ 1798 σταδίῳ του. Εἰς τὸν Μωρέαν στρατεύει ὑπὸ τὸν ἀήττητον Χασὰν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ἐπιδρομέων. Ἐν Κωνσταντινουπόλει γραμματεύει φαναριωτικοῦ οἴκου. Ὑπὸ τὸν ὀσποδάρον Μαυρογένην, ἡγούμενον τῶν δυνάμεων τῆς Τουρκίας κατὰ τῶν Αὐστριακῶν (1), εἶναι ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς τῶν Ἀρναουτῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σελὶμ καὶ μάχεται ἐν Κρονστάτ, — τῇ Στεφανουπόλει τῶν Καρπαθίων, — καὶ ἐν Φωξάνῃ. Μετὰ τοῦ πασᾶ τῆς Οὔρφας εἶναι ἵππαρχος τῶν Δελήδων καὶ βαίνει κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ὅπου μετέχει τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν τῶν Μαμελούκων καὶ ὑψοῦται εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Κιασέφ (2) καὶ εἰς διοικητὴν ἐπαρχίας (3). Ἐν Παλαιστίνῃ εἶναι εἷς τῶν ὁπλαρχηγῶν ἀντάρτου ἄραβος δεσποτίσκου, τοῦ σεΐκη Δαχέρ (4). Ἐν Αἰγύπτῳ, — ἐπανερχόμενος δευτέραν ἢ τρίτην φοράν, — γίνεται ναύαρχος διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς γάλλον συνταγματάρχην, μεταβάλλων τελείως ἤθη καὶ σκέψεις. Ἓν μόνον παρέμενεν εὐσταθῶς ἀμετάβλητον ἐν αὐτῷ. Ἦτο πάντοτε ὁ αὐτὸς ἀπαράμιλλος στρατιώτης.

Προκειμένου περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ 1798 μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου του, ἐν ἔτει 1819, ἀναλλοιώτου καὶ συνεχοῦς αὐτοῦ πίστεως πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἐν μέσῳ τῶν ἀτελευτήτων ἐν τούτοις περιπετειῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῶν ποικιλωτάτων τυχῶν τῆς Γαλλίας, δὲν δύναταί τις ν' ἀπομακρύνῃ τὴν σκέψιν καθ' ἣν ὁ Παπάζογλους καθὼς ὅλοι τότε οἱ Ἕλληνες ᾐσθάνοντο πρὸς τὴν Γαλλίαν, κέντρον ἰδεῶν καὶ ἔργων φιλελευθέρων, ἰδιάζουσάν τινα ἕλξιν καὶ νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅσα ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν ἑνὸς Ἕλληνος τοῦ Θωμᾶ Χὸπ (5) διαμείβονται περὶ Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως μεταξὺ τοῦ ὑποκαθιστῶντος τὸν ἡμέτερον ἥρωα φανταστικοῦ Ἀναστασίου καὶ τοῦ ἰταλοῦ ποιητοῦ Τσιρίκο, ὅστις συναντῶν αὐτὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μῆνας πολλοὺς πρὸ τῆς εἰς Αἴγυπτον στρατείας τοῦ Βοναπάρτου τὸν παροτρύνει νὰ ἀποβάλῃ

(1) Ὅρ. Théodore Blancard, Les Mavroyéni.
(2) Ὁ εὐθὺς μετὰ τὸν μπέην βαθμὸς παρὰ Μαμελούκοις.
(3) Mémoires d'un Grec. σ. 233.
(4) Pouqueville. Histoire de la régéneration de la Grèce. I. 469.
(5) Thomas Hoppe. Anastase ou Mémoires d'un Grec. 475.

τὸ σαρίκι καὶ μεταβαίνων εἰς Γαλλίαν νὰ ἐμφανισθῇ πρὸ τῆς Συνελεύσεως ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ εἴπῃ ὅτι «ἑκατομμύρια ἀπογόνων τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Κίμωνος τείνουν χεῖρας ἱκέτιδας πρὸς τὴν Γαλλίαν». Ὁ Τσιρίκο εἶναι βέβαιος, ὅτι ὁ Π. θὰ γίνῃ δεκτὸς ὡς ἄξιος ἀπόγονος τοῦ Ἁρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος· ὁ δὲ Παπάζογλους φαίνεται πρόθυμος νὰ ἐκτελέσῃ τὸ διάβημα, τὸ ὁποῖον ἀνυπέρβλητα προσκόμματα ματαιοῦσιν.

*
* *

Ἡ ἑλληνικὴ φάλαγξ, εὐθὺς ὡς ὠργανώθη καὶ ηὔξησεν, ἔδωκε δείγματα τῆς ἀξίας αὐτῆς· πόσον δὲ τολμηροὶ ἦσαν οἱ Ἕλληνες ἀκροβολισταὶ καὶ πόσον ταχέως ηὔξανεν ἡ πρὸς αὐτοὺς στοργὴ τοῦ Βοναπάρτου, ἀποδεικνύουσι διαταγαὶ αὐτοῦ σκοποῦσαι ν' ἀναστείλωσι τὰς παρατόλμους αὐτῶν προελάσεις, αἵτινες τοὺς ἐξέθετον εἰς τὸν κίνδυνον νὰ κυκλωθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ καὶ ν' ἀποκοπῶσι τῆς λοιπῆς παρατάξεως. Τῇ 15 Ἰουλίου 1799 ὁ ἀρχιστράτηγος γράφει (1) ἐκ τοῦ ἐν Γκιζὲχ στρατηγείου μετά τινος αὐστηρότητος πρὸς τὸν μέραρχον τοῦ Παπάζογλου Δυγκουᾶ: «Διέταξα τὸν λοχαγὸν Νικολὸν (Nicolo) νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κάϊρον. Στείλατε πρὸς αὐτὸν ἀγγελιαφόρους, τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον, διὰ νὰ τοῦ τὸ ἐπαναλάβουν. Βοναπάρτης».

Ὁ Ν. Παπάζογλους ἠκολούθησε διαφόρους στρατείας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐν Αἰγύπτῳ. Οὐχὶ ἅπαξ ἡ ἡμερησία διαταγὴ ἀνέγραψε τιμητικῶς τὰ πολεμικὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τῶν στρατιωτῶν του (2). Ἐκ τῆς ἀσφαλοῦς ταύτης πηγῆς βεβαιοῦται, ὅτι μετέσχε τῆς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λαγκράνζ τολμηρᾶς πορείας κατὰ τοῦ Ἐλφίμπεη ὅπως τὸν ρίψωσι πέραν τοῦ Ἐλ-Ἀρὶς καὶ ἀνιχνεύσωσι τὴν πρὸς τὸ Σουὲζ ὁδόν. Ἡ μικρὰ φάλαγξ εἶχε σχηματισθῇ ἐκ διακοσίων ἀνδρῶν πεζικοῦ, διακοσίων πεντήκοντα ἱππέων καὶ ἐκ τῶν

(1) Correspondance de Napoléon. 4283. Au général Dugua. T. E' σελ. 566.

(2) Correspondance de Napoléon 4259, 4281 καὶ 4283.

Ἑλλήνων τοῦ Παπάζογλου, τῶν εὑρισκομένων ἐν Καΐρῳ. Ὅτε δὲ ὁ περίφημος στρατηγὸς Δεζαῖ ἐστράτευσεν εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον καὶ εἶτα ὁ στρατηγὸς Δυγκουᾶ εἰς τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου οἱ ἑλληνικοὶ λόχοι ἀπετέλουν μέρος τῆς πρωτοπορείας.

Ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας καὶ ἐν ἰδίῳ φακέλλῳ (1) ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Παπάζογλου — Dossier Nicole, — εὑρίσκονται τὰ πιστοποιητικὰ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν φέροντα τὰς ὑπογραφὰς τῶν στρατηγῶν, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ὑπηρέτησαν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἦσαν αἱ ὑπογραφαὶ αὗται τοῦ Δεζαῖ, τοῦ Δεσταῖγκ, τοῦ Δυγκουᾶ, τοῦ Μενοῦ, τοῦ Δαντουάρ, οἵτινες πάντες ἐξαίρουν τὴν ἱκανότητα, τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀφοσίωσιν ἀρχηγοῦ καὶ στρατιωτῶν (2).

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ναπολέοντος ἐξ Αἰγύπτου, ὅστις ἀφῆκε τὸν Παπάζογλουν ταγματάρχην, καὶ κατὰ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Κλεμπὲρ τὸ ἑλληνικὸν σῶμα διεκρίθη κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ στασιάσαντος Καΐρου καὶ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μπουλάκ (3). Αἱ δὲ ὑπηρεσίαι τοῦ Παπάζογλου κατὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ὑπῆρξαν τοσοῦτον ἔξοχοι, ὥστε ὁ Κλεμπὲρ αὐτὸν μὲν προήγαγεν εἰς συνταγματάρχην ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, τοὺς δὲ ἑλληνικοὺς λόχους ἀνήγαγεν εἰς Ἑλληνικὴν Λεγεῶνα. Ὁ ἄραψ ἱστορικὸς Μουαλλέμ-ελ-Τουρκί ἀφηγεῖται (4) ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ Βοναπάρτου Κλεμπὲρ ἐπανελθὼν τροπαιοῦχος ἐκ τῆς ἐν Ἡλιουπόλει ἢ Μπελμπεΐς μάχης καὶ πολιορκήσας τὸ Κάϊρον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰσβάλει ὁ ἀποκοπεὶς τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ Νασούφπασᾶς μετὰ πολλῶν χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ τμῆμα Μαμελούκων, ἐκυρίευσεν αὐτὸ μετὰ σφοδρὰς μάχας. Πρώτη δὲ πρᾶξις μετὰ τοῦτο ἦτο ἡ προαγωγὴ τῶν διακριθέντων ἰθαγενῶν ἢ ξένων ἀξιωματικῶν τῶν προσκεκολλημένων εἰς τὸν γαλλικὸν στρατόν. «Οὕτω εἰς τὸν

(1) M. G. Ὑπουργ. Στρ. Archives Administratives.

(2) Τ' αὐτὰ ὀνόματα ἀναφέρει καὶ ὁ λοχαγὸς Μπουρνιᾶς ἐν τῇ πρὸς τὸν γάλλον πρεσβευτὴν Ρουὲν ἀναφορᾷ του.

(3) A. Boppe. Le colonel Nicolas Papasoglous σ. 8.

(4) Mou'Allem-Nicolas-El-Turki. Expédition Française en Égypte. Rev. Rétrosp. ou Bibl. Histor. 3me série T. II. σ. 257.

ἀρχηγὸν τῆς Κοπτικῆς Λεγεῶνος Ἰακὼβ Σαΐδ ἔδωκε τὸ ξῖφος καὶ τὰς ἐπωμίδας στρατηγοῦ· τὸν Ἀμπδελὰλ προήγαγεν εἰς ἀρχηγὸν τῶν Γενιτσάρων (1). Ὁ δὲ λοχαγὸς Νικόλαος περιβλήθη γαλλικὴν στολὴν καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου τὴν σπάθην καὶ τὰς ἐπωμίδας στρατηγοῦ». Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς βαθμοὺς ὁ ἄραψ συγγραφεύς, μὴ γνωρίζων ἴσως νὰ τοὺς διακρίνει ἐπακριβῶς, περιπίπτει εἴς τινα σύγχυσιν· διότι ὁ μὲν Παπάζογλους δὲν προήχθη ἀπὸ λοχαγοῦ, ἀλλ' ἀπὸ ταγματάρχου, καὶ οὐχὶ εἰς στρατηγόν, ἀλλ' εἰς συνταγματάρχην, ὅπως ἄλλως καὶ ὁ Κόπτης Ἰακώβ. Συνέτεινε δὲ εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην τοῦ Ἐλ-Τουρκὶ καὶ τὸ ὅτι τὸ Γαλλικὸν Διευθυντήριον εἶχεν εἰσαγάγει νέαν ὀνοματολογίαν καὶ δὲν ἔλεγε πλέον colonel ἀλλὰ chef de brigade, χωρὶς ἐν τούτοις τὸ τελευταῖον τοῦτο νὰ σημαίνῃ ταξίαρχον ὑποστράτηγον, ἀλλὰ συνταγματάρχην, ὅπως δὲν ἔλεγε πλέον σύνταγμα, ἀλλὰ ἡμιταξιαρχίαν, demi-brigade, ὧν δύο ὁμοῦ πολλάκις ἡγοῦντο διὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν συνταγματάρχαι. Ὁ Νικόλαος λοιπὸν ἐγένετο συνταγματάρχης. Προσθέτει δὲ ὁ ἄραψ συγγραφεύς: «καὶ ἕτερος δέ τις Ἕλλην Γιάννης ὀνόματι, ὅστις ἐπὶ Μαμελούκων καὶ ἀκόμη καὶ ἐπὶ Γάλλων ἐξεμίσθου ὄνους, ἐξ οὗ καὶ ἀπεκαλεῖτο Yani l'Anier, ἐγένετο ταγματάρχης, καθόσον μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Νικολάου παρέσχε μεγάλας ὑπηρεσίας κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Καΐρου».

Ἐπ' αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ πεδίου τῆς τελευταίας μάχης τοῦ Καΐρου, ὡς ἀναφέρει καὶ αὐτὸ τὸ φύλλον μητρῴου τοῦ συνταγματάρχου, ὁ ποτὲ Ριαλά-μπεης τῶν Μαμελούκων ἐγένετο ὁ chef de brigade Nicole. Χίλιοι πεντακόσιοι ἄνδρες εἰς πολλοὺς λόχους διῃρημένοι ἀπετέλεσαν νῦν τὴν Ἑλληνικὴν Λεγεῶνα (2). Ὅτι δὲ ἡ διοίκησις αὐτῆς ἀνετέθη εἰς τὸν Παπάζογλουν, εἶναι ἄξιον σημειώσεως· διότι συνήθως ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ξενικῶν τούτων σωμάτων ἐτάσσοντο Γάλλοι, ὡς ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκ Σουλιωτῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ὀλίγῳ βραδύτερον σχηματισθείσης ταξιαρχίας

(1) Εἶχε διατηρήσει ἓν σῶμα Τούρκων Γενιτσάρων.

(2) Colonel Richardot. Mémoires sur l'Armée Française en Égypte σ. 273. A. Gallard, Tableau de l'Égypte pendant le séjour de l'Armée Française, I 301, II 339.

ἐτάχθη ὁ συνταγματάρχης Μινῶ, καὶ ἐπὶ κατοχῆς τῶν Ἄγγλων ἀρχηγὸς τῶν αὐτῶν ταγμάτων ἐτάχθη ὁ Ριχάρδος Τσώρτς.

*
* *

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ Παπάζογλου καὶ τὴν συγκρότησιν τῆς Ἑλληνικῆς Λεγεῶνος ἐδολοφονεῖτο δυστυχῶς ὁ ἀρχιστράτηγος Κλεμπέρ· μετὰ δὲ τοῦ νέου ἀρχηγοῦ στρατηγοῦ Μενοῦ ἤρχιζε σειρὰ ἀτυχιῶν καὶ παθημάτων διὰ τὸν ἐν Αἰγύπτῳ γαλλικὸν στρατόν. Ἡ Ἑλληνικὴ Λεγεὼν μετέχει μετ' ἀφοσιώσεως καὶ καρτερίας τῶν νέων τούτων περιπετειῶν καὶ ὅταν ἡ γαλλικὴ στρατιὰ πολυειδῶς δεινοπαθήσασα ἐπέστρεψε κατόπιν συνθήκης εἰς Γαλλίαν, ἠκολούθησεν αὐτήν, ἀφοῦ ἐδοξάσθη μίαν ἀκόμη φορὰν εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Τούρκων (1). Ἡ δύναμις τῶν λόχων αὐτῆς εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἶχε λίαν μειωθῇ, διότι πολλοὶ τῶν ὁπλιτῶν δὲν ἐπείθοντο νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν δύσιν, ὡς συνέβη τοῦτο καὶ διὰ τὴν λεγεῶνα τῶν Κοπτῶν.

Ἐπί τινα χρόνον ἡ Ἑλληνικὴ Λεγεών, ἕνεκα τῶν δυσκολιῶν τῆς στρατολογίας ἐφαίνετο τείνουσα εἰς διάλυσιν, μέχρις οὗ τὸ Διάταγμα τῆς 17 Ἰανουαρίου 1802 ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἀμφίβολον κατάστασιν, συγχωνεῦσαν αὐτὴν μετὰ τῆς Κοπτικῆς λεγεῶνος εἰς ἓν σῶμα ἐλαφροῦ πεζικοῦ, εἰς ὃ ἐδόθη τὸ ὄνομα τῶν Εὐζώνων ἢ Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς «Chasseurs d'Orient». Τοῦ νέου τούτου σώματος διοικητὴς διωρίσθη ὁ Παπάζογλους, τοῦ Κόπτου συνταγματάρχου Γαβριὴλ Σιδερίου, λίαν ἱκανοῦ καὶ τούτου ἀξιωματικοῦ, γενομένου ὑποδιοικητοῦ. Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Γαλλίας ξενικῶν στρατευμάτων, ποιεῖται, ὡς ἦτο φυσικόν, τὸν προσήκοντα λόγον περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Λεγεῶνος καὶ τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς παραθέτων καὶ ἐγχρώμους εἰκόνας τῶν Ἑλλήνων καὶ Κοπτῶν στρατιωτῶν (2).

Κατ' ἀρχὰς ἡ Ἑλληνικὴ Λεγεὼν ἔφερε τὴν στολὴν τῶν ἡμε-

(1) Extrait du registre matricule du colonel Papas Oglous M. G.

(2) Eugène Fieffé: Histoire des troupes étrangères au service de la France, II. σ. 48 καὶ 152-155.

τέρων Ἀρματωλῶν· βραδύτερον ἐν τῷ σώματι τῶν Chasseurs d'Orient Ἕλληνές τε καὶ Κόπται ἔφερον στολὴν κοπῆς ἀναλόγου πρὸς τὴν τοῦ ἐλαφροῦ γαλλικοῦ πεζικοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετὰ διπτύχου καλύμματος τῆς κεφαλῆς, ἐρυθρᾶς λοφιᾶς καὶ τεφροχρόων κνημίδων.

Ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας, καὶ ἐν τοῖς ἀρχείοις αὐτοῦ ὑπάρχει ἴδιος φάκελλος ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἀκρο-

Ἡ ἐπικεφαλὶς τῶν ἐγγράφων τοῦ Διοικητοῦ τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς (¹).

βολιστῶν ἢ Κυνηγῶν τῆς Ἀνατολῆς τούτων,—Carton: Chasseurs d'Orient, — ἐξ οὗ συνελέγησαν καὶ δύνανται ἀκόμη νὰ συλλεγῶσι πληρέστεραι περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ σώματος τούτου πληροφορίαι καὶ ἐφ' οὗ καὶ ὁ Μπόπ, περὶ οὗ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἐστήριξε τὸ περὶ αὐτῶν καὶ τοῦ διοικητοῦ των ἀξιόλογον ἱστορικόν του ση-

(¹) Ἐκ τῶν ἐγγράφων τοῦ Dossier Nicole M. G.

μείωμα. Τὸ σῶμα τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς συνέστη ἐξ ὀκτὼ λόχων, ὧν εἷς πυροβολητῶν, εἷς γρεναδιέρων ἢ ἐπιλέκτων,— κατὰ διαίρεσιν ἀρχαΐζουσαν, — καὶ ἓξ λόχοι πεζῶν κυνηγῶν ἢ εὐζώνων. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐξ Αἰγύπτου ἀπελεύσεως ἡ ἑλληνικὴ Λεγεὼν εἶχε κατέλθει, ἕνεκα τῶν πολλαπλῶν ἀφέσεων, εἰς τετρακοσίους μόνον ἄνδρας (1), οἵτινες καὶ πιστοὶ ἠκολούθησαν τὸν Παπάζογλουν εἰς Μασσαλίαν ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ σκάφους *Δελφίν*. Ἐστρατωνίσθησαν ἐν Μασσαλίᾳ καὶ ἐν Τουλῶνι, κατόπιν δὲ ὡς Chasseurs d'Orient καὶ εἰς ἄλλας μεσημβρινὰς πόλεις τῆς Γαλλίας (2). Ὀργανωθέντες ὡς καὶ τὰ λοιπὰ γαλλικὰ συντάγματα ἐλάμβανον, ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται, τοὺς συνήθεις γαλλικοὺς μισθοὺς καὶ οὐχὶ τοὺς ἐξαιρετικοὺς τῶν ἐπικουρικῶν σωμάτων (3). Ἀπετέλεσαν δὲ μέρος τῆς ὀγδόης μεραρχίας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Τσερβόνι, διακριθέντα κατὰ τὸν πόλεμον τῆς Ἰταλίας τοῦ 1796. Ἀναγράψωμεν καὶ τὴν ἐνδιαφέρουσαν πληροφορίαν, ὅτι δύο ὀρθόδοξοι ἱερεῖς ἠκολούθουν τοὺς Ἀκροβολιστὰς ἐξ Αἰγύπτου, ὁ πατὴρ Ζαχαρίας καὶ ὁ πατὴρ Ἀνάχαρσις (sic), ὧν ὁ πρῶτος κατὰ τὰς γαλλικὰς πηγὰς «παρέσχε σπουδαίας ὑπηρεσίας, ὡς σώσας πολλοὺς στρατιωτικοὺς κατά τινα στάσιν» (4). Ὁ δὲ Ἀνάχαρσις ὑπηρέτησεν ἐν τῇ «καλλιτεχνικῇ ἐπιτροπῇ», πιθανῶς ὑπὸ τοὺς σοφούς, οἵτινες ἠκολούθησαν τὸν Βοναπάρτην εἰς Αἴγυπτον. Διὰ νέου διατάγματος οἱ ὀκτὼ λόχοι ηὐξήθησαν εἰς δέκα. Ἔπληττον ὅμως ἐν τῇ ἀδρανείᾳ πολλοὶ δὲ αὐτῶν νησιῶται ὄντες καὶ πρώην ναυτικοί, ἐπωφελούμενοι τῆς προσεγγίσεως εἰς Μασσαλίαν ἑλληνικῶν πλοίων ἐλιποτάκτουν, παρὰ τὰς ὑπεραν θρώπους προσπαθείας τοῦ Παπάζογλου, ὅπως ἀναλάβωσι ναυτικὴν ὑπηρεσίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἕδρα τοῦ σώματος μετετέθη εἰς Τουλῶνα. Ἤδη δὲ ὁ Παπάζογλους διεμαρτύρετο διὰ τὴν ἀδράνειαν, εἰς ἣν εἶχε καταδικασθῆ. Πράγματι ἀπὸ τῆς ἐκκενώσεως τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ 1806 οἱ Ἀκροβολισταὶ τῆς

(1) A. Boppe. N. Papas Ouglou et les Chasseurs d'Orient. Paris 1900.

(2) Archives M. G.— Ἀναφορὰ Μπουρνιᾶ πρὸς Ρουέν. (Οἰκογενειακὸν ἀρχεῖον Μπουρνιᾶ). N. Papas Ouglou κ.λ.π.

(3) Archives M. G. Correspondance de Napoléon.

(4) Archives Administratives. Depôt des refugiés Égyptiens.

ΑΚΡΟΒΟΛΙΣΤΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.— ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ ΤΟΥ ΑΛΒΑΝΙΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ. — ΜΑΜΕΛΟΥΚΟΣ

Κατὰ τὰ σχεδιάσματα τοῦ διευθυντοῦ τῶν ἀρχείων τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας Εὐγενίου Φιεφφέ, συγγραφέως τῆς «*Ἱστορίας τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Γαλλίας ξενικῶν στρατευμάτων*».

Ἀνατολῆς διῆγον τὸν μονότονον βίον τῶν φρουρῶν τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Αἱ δυσχέρειαι τῆς στρατολογίας παρεκώλυον τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν εἰς σῶμα δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς μεγάλους πολέμους, τοὺς ὁποίους διεξῆγε τότε ἡ Γαλλία. Τὸν χρόνον τῆς ἀναπαύλας ταύτης, καὶ εἶναι ἀπὸ τὰς σπανίας περιόδους ἀπραξίας ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀκουράστου πολεμιστοῦ, ἀπεφάσισεν ὁ Παπάζογλους νὰ χρησιμοποιήσῃ ὅπως μεριμνήσῃ ὀλίγον καὶ περὶ τῶν ἰδίων ὑποθέσεων. Βεβαίως ὄχι μόνον ἐν τῷ Καζᾷ τοῦ Τσεσμὲ καὶ ἐν τῇ Μητροπόλει τῆς Κρήνης, ὅπου ἴσως ἡ μνήμη του δὲν σώζεται σήμερον, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἰωνίαν δὲν ὑπῆρχε περὶ τὸ τέλος τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος ἀνὴρ πλουσιώτερος τοῦ Παπάζογλου εἰς κινητὰ καὶ ἀκίνητα, εἰς χρήματα καὶ εἰς πλοῖα, ἅτινα ἐμπορεύοντο διὰ λογαριασμόν του ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ καθ' ἣν ἔτι ἐποχὴν ἦτο ἀξιωματικὸς τῶν Μαμελούκων (¹). Παρὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἐλευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων Κιρκασίων μπέηδων τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν αὐτομολίαν του ἡ Ὑψ. Πύλη δὲν εἶχε λάβει ἐχθρικὰ μέτρα ἐναντίον του. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Μαμελοῦκοι διεμαρτύροντο πάντοτε περὶ τῆς πίστεως καὶ ὑποταγῆς αὐτῶν εἰς τὸν Καλίφην. Ὅταν ὅμως περιεβλήθη τὴν στολὴν τοῦ γάλλου ἀξιωματικοῦ, ἡ λύσσα τῆς Πύλης δὲν ἐγνώρισεν ὅρια καὶ ἐν Τσεσμὲ αἱ οἰκίαι του, οἱ κῆποί του, τὰ πλοῖα, τὰ πάντα ἐδημεύθησαν, αὐτὰ τὰ φορτία, ἀνήκοντα εἰς τρίτους, διηρπάγησαν· τέλος δὲ καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγός του Μιμίνα Παπάζογλου ἐκρατήθη ὡσεὶ αἰχμάλωτος. Ἀλλὰ νῦν μετεβάλλοντο τὰ πράγματα· ἡ Γαλλία εἶχεν εἰρηνεύσει μετὰ τῆς Πύλης, ὁ πρέσβυς στρατηγὸς Σεβαστιάνης εἶχε κυριεύσει ὁλόκληρον τὸ διπλωματικὸν ἔδαφος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Παπάζογλους ὑποστηριζόμενος θερμῶς ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ του στρατηγοῦ Τσερβόνι καὶ τῶν φίλων του στρατηγῶν Σονζὺ καὶ Ρεϋνιὲ ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸν πρῶτον Ὕπατον καὶ τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Ταλλεϋράν-

(¹) Ἀρχεῖα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Γαλλ. Πρεσβείας. Ἀρχεῖα Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἐν Παρισίοις. Τ. 205 καὶ 206. Ὁ Μπὸπ παρέχει συντόμους, ἀλλ' ἐπαρκεῖς πληροφορίας. Πρβλ. A. Boppe.

δον διαταγὴν πρὸς τὴν πρεσβείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ν' ἀσχοληθῇ δραστηρίως πρὸς ἄρσιν τῆς δημεύσεως τῆς μεγάλης του περιουσίας. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ὅτι ὁ Ταλλεϋράνδος ἐδείχθη εὐνούστατος πρὸς τὸν Παπάζογλουν, ὅτι εἰργάσθη, παρὰ τὸ γνωμικόν του, μετὰ ὑπερμέτρου ζήλου ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης καὶ ἐπὶ μῆνας Παρίσιοι καὶ Κωνσταντινούπολις δὲν ἀνταλλάσσουν ἐπιστολὰς ἢ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Σωρεῖαι, ὄγκος ἀπίστευτος ἐγγράφων περιεσώθησαν ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ἡ Πύλη πιεζομένη ἐνέδωκε τέλος ἢ προσεποιήθη ὅτι ἐνδίδει καὶ διέταξε τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀγαθῶν του εἰς τὸν πρῴην ὑπήκοόν της· ἔλαβεν ὅμως τὰ μέτρα της καὶ αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Τσεσμὲ ἐπενόησαν ὅλας τὰς δυνατὰς πονηρίας, ἐδημιούργησαν πάντων τῶν εἰδῶν τὰ προσκόμματα διὰ νὰ μὴ ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κυριότητα τῶν κτημάτων του. Τότε ὁ συνταγματάρχης ἀπεφάσισε τὴν ἐκτέλεσιν ἀληθοῦς τολμήματος. Λαβὼν ἀπεριόριστον ἀπουσίας ἄδειαν μετέβη ὁ ἴδιος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάνης φιλοξενεῖ αὐτὸν ἐν τῷ πρεσβευτικῷ μεγάρῳ καὶ δραστηρίως συνεργάζεται μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πάλιν οὐδὲν κατορθοῦται κατὰ τῶν ἀναβολῶν, τῶν πονηριῶν, τῆς κακῆς πίστεως τῶν Τούρκων, οἵτινες οὐδὲν ἀρνοῦνται καὶ οὐδὲν δίδουν. Ἐν ἀπογνώσει ὁ οὕτω ταλαιπωρούμενος Παπάζογλους ἔγραφεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν Ταλλεϋράνδον: «Λοιπὸν ἡ Γαλλία δὲν εἶναι ἀκόμη ἐπαρκῶς ἰσχυρά, ἐπαρκῶς ἔνδοξος, ὅπως ἐπιβάλῃ δικαιοσύνην;» (1). Εἰ καὶ τελείως ἀποτεθαρρημένος ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ ἀκόμη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅταν αἰφνιδίως μανθάνει ὅτι οἱ στρατιῶται του μεταβαίνουν εἰς Δαλματίαν. Πάραυτα λησμονεῖ καὶ σχέδια ἐγκαταστάσεως εἰς τὰ πατρῷα κτήματα καὶ αἰτήσεις ἀποζημιώσεως 1,200,000 φράγκων διὰ τὴν δημευθεῖσαν οὐσίαν (2) καὶ σπεύδει εἰς Ραγοῦζαν,

(1) Ἀρχεῖα Ὑπουργ. Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας. Lettre de Nicole à Talleyrand de 29 Janvier 1806.

(2) Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παπάζογλου αἱ ἐν τῇ Μασσαλίᾳ ἐγκατεστημέναι σύζυγος καὶ θυγάτηρ αὐτοῦ δὲν ἔπαυσαν ἐπὶ ἔτη δι' ἐπανειλημμένων αἰτήσεών των ἐπιδιώκουσαι τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἁρπαγείσης ὑπὸ τῆς Πύλης περιουσίας αὐτῶν.

ὅπου τὸν καλεῖ ἡ κλαγγὴ τῶν τηλεβόλων καὶ ἡ ὀσμὴ τῆς πυρίτιδος τὸν ἕλκύει.

*
* *

Οἱ ἐν ταῖς φρουραῖς τῶν μεσημβρινῶν παραλίων τῆς Γαλλίας ἀπὸ τόσου χρόνου φυτοζωοῦντες ἑλληνικοὶ λόχοι διετάχθησαν τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ 1806 ν' ἀποτελέσουν μέρος τῆς πρὸς κατάληψιν τῆς Δαλματίας σχηματιζομένης στρατιᾶς. Ὁ Ναπολέων εὐστόχως ἔκρινεν, ὅτι θὰ ἦσαν λίαν χρήσιμοι εἰς ἐπιχειρήσεις αἵτινες ἐπρόκειτο νὰ διεξαχθῶσιν ἐν πλήρει Ἀνατολῇ (1). Τῆς πρωτοπορείας τῆς στρατιᾶς ἡγεῖτο ὁ στρατηγὸς Λωριστόν, ὅστις εἰσβαλὼν εἰς Ραγοῦζαν προσβάλλεται μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ ρώσσου ναυάρχου Σινιάβιν, ὑπὸ σώματος ρωσσικοῦ προελθόντος ἐκ Κερκύρας καὶ ὑπὸ τῶν Μαυροβουνίων δραμόντων εἰς τὰ ὅπλα εὐθὺς ὡς εἶδον τὴν ρωσσικὴν σημαίαν. Δώδεκα χιλιάδες ἐπιλέκτων ὀρεινῶν ὑπὸ τὸν βλαδίκαν Πέτρον Πέτροβιτς προσέτρεξαν καὶ πάντες οὗτοι πολιορκοῦσι τὸν Λωριστὸν ἐν Ραγούζῃ (2). Ὁ γάλλος ἐν τούτοις στρατηγὸς Μολιτὸρ εὑρισκόμενος ἐν πορείᾳ πρὸς τὴν Δαλμαμίαν καὶ μαθὼν τὸ δυσοίωνον γεγονὸς σπεύδει εἰς βοήθειαν μεθ' ὅσων εἶχε προχείρων ταγμάτων μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Ἀκροβολισταὶ τῆς Ἀνατολῆς. Οὗτοι ἀπετέλουν τὴν πρωτοπορείαν καὶ ἡ ἱκανότης καὶ ἀπαράμιλλος ἀνδρεία ἣν ἔδειξαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἐκάλυψαν δόξης τὸ τάγμα. Πάντες ὡμίλησαν τότε περὶ αὐτῶν, διότι μετ' ἀγωνίας ἀνεμένετο ἡ ἔκβασις τῆς πολιορκίας τῆς Ραγούζης καὶ ἡ σωτηρία ἢ ἡ καταστροφὴ τοῦ Λωριστόν (3).

(1) Αἱ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας σωζόμεναι καταστάσεις, ἃς ἐδημοσίευσεν ὁ Μπόπ, φέρουν τοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν τοῖς λόχοις τούτοις ὑπηρετοῦντας ὡς καταγομένους κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδίως τῶν περιχώρων τῆς Σμύρνης, ἐκ Κρήτης καὶ ἐκ Μακεδονίας.

(2) P. Pisani. La Dalmatie de 1797 à 1815. Paris 1893. A. Thiers VI. 24, VII. 413. M. Chopin. Provinces Damliennes C. VIII Guerres des Montenégrins contre les Français, ἐν τῷ Univers-Paris.

(3) Mémoires du duc de Raguse. T. A' 232 καὶ ἑ.

Ὁ ἀντικαθιστῶν τὸν Παπάζογλουν ὑποδιοικητὴς Γαβριὴλ Σιδέριος καὶ οἱ λοχαγοὶ Ν. Κυριακὸς ἐκ Τσεσμέ, Ἰω. Χαραγλῆς ἐκ Καΐρου καὶ Ματθαῖος Σαμοθράκης ἐκ Τήνου ἔλαβον τὸ παράσημον τοῦ Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς «διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν διαγωγὴν τοῦ γενναίου αὐτῶν τάγματος κατὰ τὴν ἐν Ραγούζῃ μάχην» (1).

Ὁ Παπάζογλους τὴν φορὰν αὐτὴν πρὸς βαθεῖαν του λύπην εἶχε φθάσει ὀλίγον ἀργά. Εἶχε κατορθώσει τοὐλάχιστον ἐν τῷ μεταξὺ νὰ σώσῃ ἐκ τῆς σἰχμαλωσίας τὴν προσφιλῆ αὐτοῦ σύζυγον Μιμίναν Παπάζογλου, ἐξαιρετικῶν χαρισμάτων δέσποιναν ὡς συνάγεται ἐκ τῶν μεστῶν εὐλαβείας περὶ αὐτῆς ἐπιστολῶν τοῦ Πουκεβὶλ πρὸς τὸν διάσημον περσιστὴν καὶ ἐπιτετραμμένον τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρυφφέν, ὅστις εἶχε κατορθώσει ὅπως ἡ Ὑψ. Πύλη ἄρῃ ἐπὶ τέλους τὴν ἀνόητον καὶ βάρβαρον ἀπαγόρευσιν τοῦ ἔκπλου τοῦ φέροντος τὴν κυρίαν Παπάζογλου πλοίου (2). Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ Μιμίνα Παπάζογλου (Madame Mimina) ἦτο τύπος ὑπερηφάνου καὶ ἀξιοπρεποῦς Ἑλληνίδος, θελκτικῆς δ' ἅμα γυναικὸς καθ' ὅλα ἀνταξίας τοῦ ἱπποτικοῦ συζύγου της. Ἡ εὔχαρις στάσις καὶ ὁ τρυφερὸς τόνος μεταλλικῆς φωνῆς, παλλομένης ὑπὸ βαθέων αἰσθημάτων, ἐνεποίουν ἐντύπωσιν εἰς τὴν ἀνεπτυγμένην ἐν Κωνσταντινουπόλει κοινωνίαν καὶ κατόπιν εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ — κατὰ τὴν γαλλικὴν κατοχήν, — μεθ' ὧν ἀνεστρέφετο. Δὲν ἠγάπα ἐν τούτοις τὸν θόρυβον, λέγει εἰς τὰς ἐπιστολάς του ὁ Πουκεβίλ, καὶ τῶν περιπάτων καὶ τοῦ θεάτρου προετίμα τὴν προσευχὴν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ τὰ ἔργα τῆς φιλανθρωπίας, «la vertueuse Madame Mimina, dame honorable à tous egards». Ἄγνωστον πόθεν ἦτο ἡ δευτέρα αὕτη σύζυγος τοῦ συνταγματάρχου, ἐκ Τσεσμέ, ἐκ Σμύρνης ἢ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Διότι φαίνεται δὶς νυμφευθεὶς οὗτος. Καθ' ἣν ἐποχὴν νεώτατος ἦτο Κιασὲφ Μαμελοῦκος, Σελίμ, κατὰ τὸν πρῶτον ἐν Αἰγύπτῳ βίον του, ἱππεύων περίφημον ἀραβικὸν ἵππων, λάμ-

(1) Ἔγγραφον τοῦ στρατάρχου Μαρμών, γενικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς Δαλματίας Ἀναφορὰ στρατηγοῦ Μολιτόρ. Ἀρχεῖον ὑπουργ. Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας: *Δαλματία*.

(2) Ἐπιστολαὶ Πουκεβὶλ δημ. ὑπὸ A. Boppe.

πων ὑπὸ τὰ χρυσᾶ ὅπλα καὶ τὸν ἀλυσσιδωτὸν θώρακα, νικῶν εἰς τὸ τζιρίτι ὅλους τοὺς κιρκασίους μεγιστάνας, εἶχε λάβει, ἂν πιστεύσωμεν τ' «Ἀπομνημονεύματα ἑνὸς Ἕλληνος» (1), σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ κιρκασίου μεγιστᾶνος Σουλεϋμάν, ὀνόματι Χατιτζέ, ἥτις τῷ ἔφερεν ὡς προῖκα τὴν διοίκησιν μιᾶς τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἄνω Αἰγύπτου. Αὕτη ἔθανεν αἰφνιδίως ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς καλλονῆς καὶ τῆς ὑγείας ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν γάμον.

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ ἐν Δαλματίᾳ. Ὁ στρατάρχης Μαρμὼν ἀναλαβὼν τὴν γενικὴν διοίκησιν τοῦ ἐν Δαλματίᾳ στρατοῦ ἔτεινεν εὐήκοον οὖς εἰς τὰς περὶ συμπληρώσεως τῶν κενῶν τῆς Ἑλληνικῆς φάλαγγος προτάσεις τοῦ Παπάζογλου καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ εἰς Ἤπειρον, ἐπωφελούμενος τῆς μετὰ τῶν Τούρκων συμμαχίας, τοὺς ἀξιωματικοὺς τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς Ν. Κυριακὸν καὶ Γ. Λούγγραν πρὸς νεοσυλλεξίαν. Ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας περιεσώθησαν τὰ ἔγγραφα τὰ πληροφοροῦντα περὶ τῶν ὅρων τῆς κατατάξεως, περὶ μισθῶν, θητείας, στολῆς, μεταξὺ δὲ ἄλλων περὶ τῆς διατάξεως, καθ' ἣν πᾶς ἀρματωλὸς παρουσιάζων διακοσίους ἄνδρας ἐλάμβανε τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ καὶ ἑκατὸν τὸν βαθμὸν τοῦ ὑπολοχαγοῦ. (2)

Ὁ Ἀλῆ-πασᾶς Τεπελενλῆς, ἐπωφελούμενος καὶ αὐτὸς τῆς ἀποστολῆς ταύτης, προσεπάθησε νὰ παρασύρῃ τοὺς Γάλλους ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς του, ἥτις περιεστρέφετο κυρίως τότε περὶ τὴν κατάκτησιν μιᾶς τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ δὴ τῆς Λευκάδος ἐπὶ ἐμπορικοῖς καὶ ναυτιλιακοῖς σκοποῖς. Ἡ περίστασις τῷ ἐφαίνετο λίαν εὔθετος, διότι ἤδη Γάλλοι καὶ Ρῶσσοι εἶχον ἔλθει εἰς χεῖρας, τὸ αἷμα εἶχε ρεύσει, οἱ δὲ Ρῶσσοι κρατοῦντες ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἐν Μαυροβουνίῳ ἠνώχλουν τοὺς ἐν Δαλματίᾳ Γάλλους. Ρωσσικὰ καὶ Μαυροβουνιωτικὰ ἀποσπάσματα κατεῖχον ἀκόμη τὸ Κάταρον καὶ καθ' ἑκάστην κατέφθανον ἐπικουρίαι ἐκ Κερκύρας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν ρωσσικῇ ὑπηρεσίᾳ ἕλληνος στρατηγοῦ

(1) Th. Hoppe. Anastase ou Mémoires d'un Grec. 246.

(2) Ὅρ. A. Boppe καὶ ἐν Ἀρχ. Ὑπ. Στρατ. Γαλλίας, ἀναφορὰν ἐπιτελάρχου Βινιὸλ ἀπὸ 12 Νοεμβρίου 1806, σχέδιον ὀργανισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν λόχων ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Μαρμὼν κλπ.

Ἐμμανουὴλ Παπαδοπούλου (1). Χάρις εἰς τὸν στρατηγὸν Παπαδόπουλον καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἁρματωλῶν ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ 1805 ἤδη νὰ συγκεντρῶνται ὑπὸ τὰς ρωσσικὰς σημαίας. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εὑρισκόμενος ἐν Ζακύνθῳ τότε καὶ κληθεὶς ἠρνήθη διαρρήδην. «Τί ἔχω νὰ κάμω ἐγὼ μὲ τὸν Ναπολέοντα; Ἂν θέλετε ὅμως στρατιώτας νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα μας, σᾶς ὑπόσχομαι». Τῷ 1806, τὰς παραμονὰς τῆς μεταβάσεώς του εἰς Δαλματίαν, ὁ στρατηγὸς Παπαδόπουλος τὸν προσκαλεῖ καὶ πάλιν ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης ἀρνεῖται καὶ δέχεται μόνον νὰ πολεμήσῃ ἐπὶ καταδρομικοῦ μόνον κατὰ τῶν Τούρκων καὶ μόνον ἐν τοῖς ὕδασιν Ἑπτανήσου καὶ Πελοπονήσου (2). Πλεῖστοι ὅμως ἄλλοι ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐδέχθησαν καὶ ἦσαν νῦν ἀντιμέτωποι τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ οὐκ ὀλίγοι Ἕλληνες. Ὁ στρατάρχης Μαρμὼν ἀπέδιδεν ἐκ τούτου μεγάλην σημασίαν εἰς τοὺς Ἑλληνικούς του λόχους.

Περίεργοι ὄντως αἱ περιπέτειαι τῆς φυλῆς ἡμῶν κατὰ τὴν μακρὰν καὶ σκοτεινὴν νύκτα τῆς δουλείας. Δύο νῦν ἐκ τῶν πολλαπλῶν στρατιωτικῶν σχολείων, ἐν οἷς παρεσκευάσθησαν τὰ στοιχεῖα τοῦ στρατοῦ τῆς Ἐπαναστάσεώς μας ἦσαν ἐγγὺς νὰ συγκρουσθῶσιν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Τὴν 26 Σεπτεμβρίου 1807, κατ' αὐτὰς τὰς σημειώσεις τοῦ στρατάρχου, (3) οἱ μετὰ τῶν Ρώσσων Ἕλληνες τολμηρῶς προελάσαντες προσεπάθουν νὰ διακόψουν τὰς μετὰ τῆς Ραγούζης συγκοινωνίας. Ὁ Μαρμὼν ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν τὸ 5ον σύνταγμα πεζικοῦ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀποσπάσματα, ὑπολογίζων αὐτοὺς εἰς δισχιλίους (4). Εὐτυχῶς δὲν ἐξεπέμφθησαν κατ' αὐτῶν οἱ Ἀκροβολισταὶ τῆς Ἀνατολῆς. Μετά τινα χρόνον ἐν τούτοις ὁ διοικητὴς αὐτῶν ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀντιμετώπους ἄλλους ὁμογενεῖς του στρατεύοντας ἐν Λευκάδι ὑπὸ ρωσσικὴν σημαίαν καὶ κατὰ τοῦ Ἀλῆ, ὅστις πάντα εἶχε κινήσει λίθον ὅπως οἱ Γάλλοι

(1) Mémoires du maréchal duc de Raguse Τόμ. Γ'. σελ. 4.

(2) Ἀπομνημονεύματα Θεοδ. Κολοκοτρώνη Τόμ. Α'. σ. 16 καὶ 29. Πρβλ· καὶ ἡμέτερον δημοσίευμα «ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ὡς ναυτικὸς» ἐν περιοδικῷ «Ἀνεξάρτητος» μηνὸς Ἰουλίου 1911.

(3) Mémoires de Maréchal Marmont, duc de Raguse, Τόμ. Γ' σ. 7.

(4) Αὐτόθι σ. 8.

ἀποστείλωσι πρὸς αὐτὸν ἐπικουρίας, μελετῶν πάντοτε τὴν κατάληψιν τῆς Λευκάδος. Ἐπέμενε δὲ μάλιστα τοσοῦτον, ὥστε ἠρέθισε τὸν Ναπολέοντα, γράψαντα εἰς τὸν Μαρμὼν νὰ τοῦ στείλουν βαρέλιά τινα μόνον πυρίτιδος (1). Καὶ εἰς τὸν ἀδελφόν του δὲ Ἰωσήφ, βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, ἀπηγόρευε νὰ στείλῃ αὐτῷ πέραν πυροβολητῶν τινων καὶ πυροβόλων. Προσέθετε δὲ νὰ μὴ παρέχουν εἰς τὸν Ἀλῆν σπουδαίας βοηθείας. «Ἀρκοῦν οἱ ὡραῖοι λόγοι μόνον. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι κίβδηλος» (2). Ἀλλὰ τέλος, τοῦ Ἀλῆ ἐπιμένοντος, ραδιουργοῦντος, παρακαλοῦντος, ἀπῆλθον ἐκ μὲν Νεαπόλεως δύο πλοῖα ὑπὸ τὸν Κεφαλλῆνα Βούρβαχην, πράκτορα τῆς Γαλλίας, φέροντα καὶ εἴκοσι πυροβολητάς, τέσσαρα πυροβόλα, τρισχιλίας ὀβίδας· ἐκ δὲ Ραγούζης ὁ ὑπολοχαγὸς Πονσετόν, δύο ὑπαξιωματικοὶ καὶ δεκαοκτὼ πυροβολησταί. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐκ Νεαπόλεως ἐπίσης ὁ συνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Γκιγιώμ, ὁ λοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ Παλμᾶ, καὶ ὁ ἴλαρχος τῶν Οὐσσάρων Τουρπὲν-δε-Μοντινῶ. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὀργανωτικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς ἐτάχθη ὁ συνταγματάρχης Ν. Παπάζογλους, ὅστις τῇ 24 Μαρτίου 1807, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν καὶ τοῦ Τατάρου πεζοδρόμου του εἰσήρχετο ἔφιππος καὶ ἐν πομπῇ εἰς Ἰωάννινα πρὸς μεγάλην χαρὰν τοῦ τυράννου τῆς Ἠπείρου. (3)

Ταυτοχρόνως σχεδὸν ὁ στρατάρχης Μαρμὼν διὰ θερμοτάτων ἐκφράσεων ἐζήτει παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας τὴν προαγωγὴν τοῦ συνταγματάρχου ἐν τῇ Λεγεῶνι τῆς Τιμῆς, ἐξαίρων τὸν ζῆλον, τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν χρησιμότητα τοῦ Παπάζογλου (4).

Περὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὸν ὁποῖον προυκάλεσεν ἡ ἄφιξις τοῦ Παπάζογλου εἰς Ἰωάννινα καὶ περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ παρὰ τῷ Ἀλῆ-πασᾶ πρόχειρος πηγὴ εἶναι ὁ Πουκεβίλ (5). «Εἰς ὀλίγας ἡμέ-

(1) E. Rodocanaki. Bonaparte et les Iles Ioniennes. Ἀρχεῖον Ὑπουργ. Στρατ. Γαλλίας : *Δαλματία*.

(2) Correspondance de Napoléon n° 12,664.

(3) Min. Guerre. Archives administratives. *Dossier Nicole*.

(4) Ἀρχ. Ὑπ. Στρατιωτικῶν Γαλλίας : *Δαλματία*.

(5) Αποσπάσματα ἐπιστολῶν τοῦ ὁποίου δημοσιεύει ὁ Μπόπ. A. Boppe Nicolas Papas Oglou et les Chasseurs d'Orient. Paris.

ρας, λέγει οὗτος, ὁ συνταγματάρχης Νικόλ κατέστη ὁ κύριος, οὕτως εἰπεῖν, τῆς Ἠπείρου». Τὴν κατάκτησιν ἤρξατο ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ καὶ τῶν Ἀλβανῶν τῆς Αὐλῆς του, οἵτινες εἶχον ἤδη ἀκούσει πολλὰ περὶ τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν κατορθωμάτων του, ἐξίσταντο δὲ νῦν θεωροῦντες αὐτὸν ὑπὸ τὴν στολὴν συνταγματάρχου τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος. «Οἱ παλαιοὶ στρατιωτικοί, γράφει ὁ Πουκεβίλ, ἀρέσκονται εἰς ἀφηγήσεις καὶ ἀπετέλει ἐξαιρετικὴν ἀπόλαυσιν διὰ τὸν Ἀλῆν ν' ἀκούῃ τὸν συνταγματάρχην Νικόλ, τὰς πλείστας τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν ὁμιλοῦντα, νὰ περιγράφῃ τὰς παρὰ τῷ Σεὶκ Δαχὲρ τῆς Παλαιστίνης τύχας του καὶ τὰς παρὰ τῷ Ἀλῆ-μπεη Κεμπὶρ τῆς Αἰγύπτου, ὃν πιστῶς καὶ γενναίως εἶχεν ὑπηρετήσει. Ἤθελε νὰ τὸν ἀκούῃ ἐπὶ ὥρας ὁλοκλήρους, ἐπιφωνῶν συχνὰ τὸ ἄϊντε ὀρὲ *μπίρο 'μ*, καὶ ἐκρεμᾶτο κυριολεκτικῶς ἀπὸ τῶν χειλέων του, ὅταν οὗτος διηγεῖτο εἰς αὐτὸν πῶς ἔσωσε τοὺς Μαμελούκους μπέηδες, ὁμήρους τῆς Πύλης καὶ τὰ γεγονότα τῆς παρὰ τῷ ἀρχιναυάρχῳ Χασὰν πασᾶ Τζετζαερλῆ θητείας του. Γοητευμένος ὁ Ἀλῆς μετεφέρετο μετὰ τοῦ διηγουμένου εἰς πάσας τὰς χώρας, τὰς ὁποίας οὗτος εἶχε διατρέξει, ἀπὸ τῶν σκηνωμάτων τῶν Βεδουΐνων μέχρι τῶν μυθώδους πλούτου ἀνακτόρων τῶν μπέηδων Μαμελούκων, οἵτινες ἐδέσποζον ὡς ἀπόλυτοι κύριοι τῶν εὐφόρων ὀχθῶν τοῦ Νείλου.

Ὁ Ἀλῆς ἀνέθηκε τῷ συνταγματάρχῃ Παπάζογλου τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ του, ὅστις χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν γάλλων ὀργανωτῶν ἤρξατο τακτοποιούμενος· ἐπέτρεψε δὲ συγχρόνως αὐτῷ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις του πᾶσαν ἐλευθερίαν στρατολογίας διὰ τοὺς Ἀκροβολιστὰς τῆς Ἀνατολῆς (1).

Θέσας τὰς βάσεις τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλῆ ὁ Παπάζογλους μεταβαίνει εἰς Πρέβεζαν, ἵνα παρασκευάσῃ τὴν κατὰ τῶν Ρώσσων ἐπίθεσιν. Ἱδρύει πυροβολεῖα ἔναντι τῶν ρωσσικῶν καὶ ἐπιμελεῖται τὴν ναυπήγησιν ἁλιτενῶν ἐφολκίων πρὸς ἀπόβασιν. «Ὁ Νικόλ, γράφει ἐν ἐνθουσιασμῷ ὁ Πουκεβίλ, τιμᾷ τὸ ἔνδοξον ἀξίωμα τοῦ γάλλου συνταγματάρχου καὶ δύναμαι νὰ εἴπω

(1) Παρὰ Α. Boppe. Ἐπιστολὴ Πουκεβὶλ πρὸς τὸν Γάλλον πρεσβευτὴν Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν Ἀρχ. ὑπ. Στρατ Γαλλίας.

περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶναι ὁ τελευταῖος Ἕλλην. Μὲ τὸ σκέπαρνον εἰς τὴν χεῖρα ἐπισπεύδει τὴν κατασκευὴν τῶν ἔργων ὑπὸ βροχὴν ρωσσικῶν βλημάτων. Ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ βεζὺρ Ἀλῆ, Γιουσοὺφ-Ἀράπ, ἔχει τελείως ὑποταχθῇ εἰς τὸν Παπάζογλουν». Ὁ Ἀλῆς κατέρχεται ὁ ἴδιος εἰς Πρέβεζαν, ὅπου παρίσταται εἴς τινας ἁψιμαχίας πρὸς τὸ πυροβολικὸν τῶν Ρώσσων. Ὡς γνωστόν, τὴν ἄμυναν τῆς Λευκάδος δὲν διεξῆγον μόνον οἱ Ρῶσσοι, ἀλλὰ μετέσχεν αὐτῆς καὶ ἡ Ἑπτανήσιος Πολιτεία ἀποστείλασα ἐπὶ τόπου τὸν Γραμματέα αὐτῆς Ἰωάννην Καποδίστριαν. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, οἱ Πετμεζαῖοι, ὁ Νικοτσάρας, πλεῖστοι ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ μετέσχον τῆς ἀμύνης ταύτης, ἑλληνικὸς δὲ στολίσκος ὑπὸ τὸν μαγιὸρ Ἐλευθερίου, ἐν ᾧ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ὑπηρέτει ὡς κυβερνήτης τοῦ σεβεκίου δέκα πυροβόλων «Ἅγιος Γεώργιος», ἔπλεε περὶ τὴν Λευκάδα (1). Εὐτυχῶς αἱ ἐχθροπραξίαι δὲν παρετάθησαν ἐπὶ πολύ.

Ἡ συνθήκη τοῦ Τιλσίτ, καθ' ἣν ἡ Ἑπτάννησος περιῆλθε καὶ πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων, ἔθεσε τέρμα εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ Ἀλῆ περὶ καταλήψεως τῆς Λευκάδος. Αἱ μετὰ τῆς Γαλλίας λοιπὸν αἰσθηματικότητες εὐθέως ἐξητμίσθησαν καὶ ὁ συνταγματάρχης Παπάζογλους μεθ' ὁλοκλήρου τῆς ὀργανωτικῆς ἀποστολῆς ἀπῆλθεν εἰς Ραγοῦζαν, ἐνῷ ἡ νέα αὕτη φάσις τῶν πραγμάτων παρέλυε τελείως τὴν ὑπὲρ τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς στρατολογίαν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ.

Ἐν τοῖς ἐγγράφοις (2) τοῖς ἀφορῶσιν εἰς τὸν Παπάζογλουν καὶ εἰς τοὺς Ἀκροβολιστὰς τῆς Ἀνατολῆς, — Dossier Nicole, — ὑπάρχει διὰ χειρὸς τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Γ. Προξένου Γαλλίας Πουκεβὶλ τὸ ἑξῆς σημαίωμα: «Οὐδεὶς ἄλλος ἐν Ἠπείρῳ ἀπήλαυσε τόσον τῆς εὐνοίας τοῦ Βεζύρη, τῆς φιλίας τῶν Τούρκων καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ὅσον ὁ γενναῖος συνταγματάρχης Χατζῆ Νικόλαος Παπάζογλους. — Ἰωάννινα 16 Αὐγούστου, 1807».

Ἀφικόμενος εἰς Ραγοῦζαν ὁ συνταγματάρχης Παπάζογλους τοποθετεῖται μετὰ τῶν Ἀκροβολιστῶν του ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Ρα-

(1) Ὅρ μελέτην μου ἐν περιοδικῷ «Ἀνεξάρτητος» μηνὸς Ἰουλίου 1911. «Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ὡς ναυτικός».

(2) Ἀρχεῖα Ὑπ. Στρ. Γαλλίας.

γούζης στρατάρχου Μαρμὼν περὶ τὰ στόμια τοῦ Κατάρου, ἵνα συγκρατῇ τοὺς Μαυροβουνίους. Ὁ ἡγεμὼν Βλαδίκας τὸν δεξιοῦται καλῶς καὶ ὁ στρατάρχης ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα (1) ἐξαίρει τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας ἡ ὑπὸ τραχεῖαν ἐπιδερμίδα καλυπτομένη ὀξύνοια καὶ ἡ ἀφοσίωσις αὐτοῦ προσφέρουσιν.

*
* *

Ἀπὸ τοῦ 1807 μέχρι τοῦ 1809 οἱ Chasseurs d'Orient φρουροῦσιν ἐν Κατάρῳ, Μπουδούᾳ καὶ Περσάνιο, καὶ ὁ Νικὸλ δὲν παύει παραπονούμενος ἐν ταῖς ἀναφοραῖς του διὰ τὴν ἀπραξίαν εἰς ἣν κατεδικάσθη, διὰ τὴν μὴ προαγωγὴν τῶν ἀξιωματικῶν του, ἣν προκαλεῖ τὸ ὀλιγάριθμον καὶ εἰδικὸν τοῦ σώματος, τῶν βαθμοφόρων αὐτοῦ μὴ δυναμένων νὰ περιληφθῶσιν εἰς τὴν γενικὴν ἀρχαιότητα τοῦ πεζικοῦ. Προτάσει τέλος τοῦ Μαρμὼν ὁ Αὐτοκράτωρ διατάσσει τὴν μεταστάθμευσιν τῶν Ἀκροβολιστῶν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ὁ Παπάζογλους ἐλπίζει νὰ ἀναζωογονήσῃ τὸ σῶμα του διὰ νέων κατατάξεων. Ἡ μετάβασις αὕτη δίδει ἀφορμὴν εἰς νέον τοῦ Παπαζόγλου κατόρθωμα.

Ἡ θάλασσα κατέχεται ὑπὸ τῶν Ἄγγλων. Πῶς νὰ διαβιβασθῶσι στρατεύματα ἀπὸ Δαλματίας εἰς Κέρκυραν; Ὁ Μαρμὼν ἔχει ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν συνταγματάρχην καὶ εἰς τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ περὶ τὰ πράγματα τῆς θαλάσσης. Διὰ νὰ μὴ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν Ἄγγλων ὁ Παπάζογλους διανέμει τοὺς ἄνδρας του εἰς πολλὰ πλοιάρια, τὰ ὁποῖα καὶ κατευθύνει σποράδην διὰ τοῦ ἀδριατικοῦ πελάγους, μὲ κοινὸν σημεῖον συναντήσεως τὴν Κέρκυραν. Εἴκοσι μόνον Ἕλληνες στρατιῶται πίπτουν εἰς χεῖρας τῶν Ἄγγλων. Καὶ ἐν Κερκύρᾳ δυστυχῶς οἱ ὅροι τῆς στρατολογίας δὲν ἐβελτιώθησαν καὶ ἐγένετο πρὸς στιγμὴν λόγος περὶ συγχωνεύσεως τῶν Ἀκροβολιστῶν μετὰ τοῦ ἐκ Σουλιωτῶν κυρίως συγκεκροτημένου Régiment Albanais, ἀριθμοῦντος 2,200 ἄνδρας τότε καὶ τοῦ «Ἑπτανησιακοῦ τάγματος». Τέλος οἱ Chasseurs d'Orient καταντήσαντες εἰς ἓν μικρὸν τάγμα ἀπεστάλησαν εἰς Ἀγκῶνα· διαπλέοντες δὲ τὸ στόμιον τοῦ Ἀδρία ἀπὸ Κερκύρας εἰς Βρινδήσιον ἀφῆκαν εἰς

(1) Ὑπ. Στρατ. Ἀρχεῖα: *Δαλματία*.

χεῖρας τῶν Ἄγγλων πολλοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τριάκοντα στρατιώτας.

*
* *

Ἀπό τινων μηνῶν ὁ Νικόλαος Παπάζογλους δὲν εὑρίσκετο πλέον μετὰ τοῦ ἐκπνέοντος τούτου σώματος τῶν Ἀκροβολιστῶν. Ἡ Πάργα ἠπειλεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ. Ὁ γενικὸς διοικητὴς τῶν Ἰονίων Νήσων ἦτο φυσικὸν νὰ στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ πρὸς τὸν Παπάζογλον. Ὁ νέος φρούραρχος διέβη ἀμέσως εἰς Πάργαν παραλαβὼν ἀπόσπασμα τοῦ 7ου Ἰταλικοῦ συντάγματος ἐξ Ἰταλῶν καὶ Γάλλων, 225 Σουλιώτας καὶ δύο πεδινὰ πυροβόλα. Εὗρε δ' ἐν τῇ πόλει ἕνα ἀλβανικὸν λόχον, 150 συντεταγμένους Παργίους «ἁπάντων τῶν λοιπῶν ἀπόντων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κατ' ἀναφορὰν τοῦ Παπάζογλου», 70 Γενισιώτας καὶ τριάκοντα τέσσαρα φρουριακὰ πυροβόλα. Ὁ Ν. Παπάζογλος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν γαλλικῶν ἀρχείων, ὑπερήσπισε τὴν Πάργαν δεξιῶς καὶ ἡρωϊκῶς.

Ἡ πυρπόλησις τῆς Μόσχας, ἡ ὑποχώρησις καὶ καταστροφὴ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ εἰς τὰς παγωμένας στέππας τῆς Ρωσσίας, ἡ ἐπακολουθήσασα γενικὴ ἐπίθεσις τῆς Εὐρώπης κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, μὴ ἐπιτρέπουσαι πλέον εἰς τὴν ἀπομονωθεῖσαν Γαλλίαν νὰ ὑπερασπίσῃ δεόντως τὰς μεμακρυσμένας κτήσεις της παρέσχεν εἰς τὸν Ἀλῆν εὐκαιρίαν ἀπὸ μακροῦ προσδοκωμένην. Συγκεντρώσας ἐν Ἰωαννίνοις μέγαν ἀριθμὸν στρατιωτῶν, ἐκπέμπει ἐξ αὐτῶν κατὰ τῆς ἐγγὺς τῆς Πάργας κειμένης Ἀγυιᾶς ἐξακισχιλίους Ἀλβανοὺς ὑπὸ τὸν υἱόν του Μουχτὰρ καὶ τοὺς στρατηγοὺς Ὀμὲρ Βρυώνην καὶ Ἄγον Βασιάρην, κυριεύει αὐτήν, αἰχμαλωτίζει καὶ σφάζει τοὺς κατοίκους καὶ ἀνεγείρει ὀχυρώματα ὅπως τὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς βάσιν τῆς ἐνεργείας του κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν Γάλλων κατεχομένου διαμερίσματος, εἰς ὃ ἄρχεται εἰσβάλων βαθμηδὸν καὶ διὰ μικρῶν ἀποσπασμάτων. Ταῦτα δὲ ἄνευ κηρύξεως πολέμου καὶ ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι οἱ Πάργιοι παρασκευάζονται νὰ παραδώσωσι διὰ μυστικῆς συνθήκης τὴν Πάργαν εἰς τοὺς Ἄγγλους ἐκδιώκοντες τοὺς Γάλλους τοῦ φρουρίου. Μαθὼν ταῦτα ὁ γενικὸς διοικητὴς τῶν Ἰονίων Νήσων σρρατηγὸς Δονζελῶ «διέταξε τὸν ἐκ

Τσεσμὲ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Χατζῆ Νικολῆν, ἵνα ὑπερασπίσῃ αὐτὴν μέχρι τελευταίας ρανίδος αἵματος» (1).

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλῆς διατάσσει τὸν Ζεκεριάμ-μπεην καὶ τὸν ἐκ Γαλαξειδίου Ἀναγνώστην Μακρῆν (2) νὰ ἐκπλεύσωσι τῆς Πρεβέζης μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ στολίσκου του καὶ ἀποκλείσωσι τὴν Πάργαν, μεθ' ὃ τὰ στρατεύματα ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ φρουρίου. Οἱ Γάλλοι καὶ Πάργιοι εἰς σειρὰν πεισματωδῶν συμπλοκῶν ἀπώθησαν τοὺς Ἀλβανούς, φονευθέντος καὶ τοῦ ὀνομαστοῦ Ἀλβανοῦ ὁπλαρχηγοῦ Δαούτ-μπεη Τεπελένα. Καὶ ἡ ἐπίθεσις δὲ τοῦ στολίσκου δὲν ἔσχε καλλιτέραν ἔκβασιν. Ἔνοπλα ἑλληνικὰ πλοιάρια βοηθούμενα ὑπὸ τῶν πυροβολείων τῆς ξηρᾶς ἀπέκρουσαν αὐτὸν φονευθέντων καὶ τῶν ἀρχηγῶν των Ζεκεριάμ μπεη καὶ Μακρῆ. Κατὰ τὸ σύνηθες αὐτῷ ὁ Ἀλῆς προσράπτει τότε τῇ λεοντῇ τὴν ἀλωπεκήν, καὶ τὸν μὲν ἀντιπρόσωπον τῆς Ἀγγλίας Φορέστην ἀποστέλλει πρὸς τοὺς Ἄγγλους παρακαλῶν αὐτοὺς νὰ τὸν βοηθήσουν πρὸς κατάληψιν τῆς Πάργας, (ὁ Φορέστης συνεβούλευσε τοὺς Ἄγγλους νὰ τὴν καταλάβωσιν οἱ ἴδιοι), αὐτὸς δὲ οὗτος γράφει πρὸς τὸν παλαιόν του φίλον Παπάζογλουν τοιαύτην ἐπιστολήν, ὥστε νὰ τὸν καταστήσῃ ὕποπτον εἰς τοὺς Παργίους (3). Ὁ γραμματοκομιστὴς ὑπῆρξεν ἀρκούντως δεξιὸς ὥστε ν' ἀφήσῃ νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Παργίων, οἵτινες καταπτοηθέντες, βλέποντες δὲ καὶ τὸν ἀστέρα τοῦ Ναπολέοντος ὠχριῶντα καὶ πανταχοῦ καταρρέουσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ἔστειλαν κρυφίως πρὸς τὸν κατέχοντα τοὺς Παξοὺς Ἄγγλον Γόρδωνα προτάσεις προσχωρήσεως εἰς τοὺς Ἄγγλους. Ὑπόσχονται νὰ ὑψώσουν τὴν βρετανικὴν σημαίαν ἅμα τῇ ἐμφανίσει ἀγγλικῶν σκαφῶν. Προσῆλθε τότε ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ κατὰ τὴν Ἑπτάνησον ἀγγλικῶν στρατευμάτων ἀρχηγοῦ Κάμπελ προ-

(1) Π. Α. Σ. Μονογραφία περὶ Πάργας. Ἀθῆναι. Σελ. 153. «Τὴν γαλλικὴν φρουράν, λέγει ἐν τῇ Ἱστορίᾳ του, Τ. Β' σ. 264, τῶν Ἰονίων Νήσων ὁ Μαυρογιάννης, τὴν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ *"Αραβος Χατζῆ Νικόλα»*, μὴ σκεπτόμενος τοὐλάχιστον ὅτι Ἄραβες «Χατζῆ Νικολῆδες» δὲν ὑπάρχουν. Ὁ Ἀραβαντινὸς (ἱστορία τοῦ Ἀλῆ-παοᾶ) λέγει ὀρθῶς «συνταγματάρχην Nicolle» καὶ «Χατζῆ Νικόλαον ἐκ Κρήνης τῆς Μ. Ἀσίας».

(2) Ἀραβαντινοῦ. Ἀλῆ-πασᾶς Τεπελενλῆς, σ. 247.

(3) Pouqueville. Histoire de la Régénération de la Grèce. Τόμ. Α'.

τείνων συνθηκολόγησιν, ἀλλ' ἀπεπέμφθη ὑπὸ τοῦ Παπάζογλου.

Ἐκ τῶν ἀναφορῶν τοῦ συνταγματάρχου πρὸς τὸν στρατηγὸν Δονζελῶ καὶ τῶν λεπτομερῶν αὐτοῦ ἐκθέσεων, ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς πληροφορίας τῶν ἱστορικῶν τοῦ Ἀλῆ καὶ τῆς περὶ Πάργας μονογραφίας (1) δυνάμεθα ν' ἀναπαραστήσωμεν πλῆρες τὸ δρᾶμα τῆς πολυμήνου ταύτης ἀμύνης τῆς Πάργας ὑπὸ τὸν Παπάζογλουν, περὶ οὗ ὁ γάλλος ἁρμοστὴς τῶν Ἰονίων νήσων ἔγραφεν: «εἶναι ἀνώτερος ἀξιωματικὸς πλήρης συνέσεως καὶ πείρας» (2).

Ἡ πρώτη σύγκρουσις ἐγένετο τῇ 10 Αὐγούστου 1813. Περὶ τὴν ἑβδόμην τῆς πρωΐας χίλιοι στρατιῶται τοῦ Ἀλῆ κατέλαβον ἀπροσδοκήτως τὴν θέσιν Μαζοῦλι καὶ ἔβαλαν παρὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα κατὰ τῶν εἰς ἀπόστασιν ἀνυπόπτως περιφερομένων Παργίων ποιμένων καὶ ὑλοτόμων. Εὐθὺς ὡς ὁ συνταγματάρχης Παπάζογλους ἔμαθε τὰ διατρέξαντα ἔπεμψε διαγγελέα πρὸς τὸν Σουλεϊμάν-μπεη Γκότσαν, μουσελίμην Μαργαριτίου, νὰ τὸν ἐρωτήσῃ τί σημαίνει τὸ γεγονός· γινώσκων δὲ καλῶς τοὺς Τούρκους διέταξε συγχρόνως τὸν λοχαγὸν καπετὰν Γιαννάκην Σούκκαν, διοικητὴν τοῦ ἐκ τῆς Ἀλβανικῆς Ταξιαρχίας ἀποσπάσματος, μετὰ ἑκατὸν ἑξήκοντα ἀνδρῶν του, μετὰ ἑβδομήκοντα Γενισιωτῶν καὶ τεσσαράκοντα μωαμεθανῶν μισθοφόρων τοῦ ἐν ὑπηρεσίᾳ τῶν Γάλλων Μεττᾶ ἀγᾶ, νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ Ἀλῆ ἐκ τῆς θέσεως Μαζοῦλι. Ὁ Σούκας καλεῖ τὸν ἡγούμενον τῶν ἐπιδρομέων Μπουλούκ-μπαση ν' ἀπομακρυνθῇ· ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν οὗτος βάλλει κατὰ τοῦ παργινοῦ ἀποσπάσματος. Ἡ συμπλοκὴ ἄρχεται καὶ ὁ Παπάζογλους ἐκπέμπει εἰς ὑποστήριξιν τοῦ Σούκκα τὸν ὑπολοχαγὸν τοῦ λόχου τῆς Πάργας μετὰ τεσσαράκοντα τούτου ἀνδρῶν καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἄλλων Παργίων καὶ Γενισιωτῶν, ὧν εἶχεν ἐνισχυθῇ ὁ ἀριθμός, καὶ παραγγέλλει εἰς τὸν Σούκκαν νὰ κλίνῃ πλαγίως προσβάλλων τὴν δεξιὰν πτέρυγα τῶν πολεμίων, ἀντιτάσσων τὸν ὑπολοχαγὸν κατὰ τοῦ κέντρου καὶ διευθύνων τοὺς Παρ-

(1) Ἡ Πάργα ἤτοι μονογραφία αὐτῆς ἀπὸ τῆς κτίσεως μέχρι τῆς παρὰ τῶν Ἄγγλων πωλήσεως εἰς τοὺς Τούρκους, συνταχθεῖσα ὑπὸ Π. Α. Σ. Ἐν Ἀθήναις 1861.

(2) Ἀρχεῖα Ὑπουργ. Στρ. Γαλλίας. Τμῆμα: Ἰόνιοι Νῆσοι καὶ Νεάπολις.

γίους ἐθνοφρουροὺς ἐναντίον τοῦ ἀριστεροῦ. Τοῦ πυρὸς ἐπιταθέντος ἔταξεν ἐν ἐπιφυλακῇ καὶ ἑκατὸν γενναίους Ἀγυιώτας εἰς ἐξασφάλισιν τῆς γραμμῆς τῆς ὑποχωρήσεως. Πρὸς τὸ ἑσπέρας τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἀλῆ ἡττηθὲν ἐξετοπίσθη. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ὅμως ταύτης αἱ ἀψιμαχίαι κατέστησαν σχεδὸν καθημεριναὶ καὶ ἡ Ἀγυιὰ περιήρχετο, ὡς εἴπομεν, εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ, ἐνθαρρυνομένου ἐκ τῶν φημῶν περὶ τῆς μάχης τῆς Λειψίας καὶ τέλος ἀποθρασυνθέντος ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν Ἄγγλων, οἵτινες κατελάμβανον διαδοχικῶς Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν καὶ Λευκάδα, περιορίζοντες τοὺς Γάλλους εἰς Κέρκυραν. Ἐψυχραίνετο δὲ καὶ ὁ ζῆλος τῶν Παργίων, ἀναλογιζομένων ὅτι μετ' οὐ πολὺ τῶν Γάλλων ἐκβαλλομένων καὶ τῆς Κερκύρας ἡ Πάργα θὰ ἔπιπτεν εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ ἐκ Σουλιωτῶν λόχοι τοῦ Παπάζογλου ἤρχισαν νὰ γίνωνται δυσπειθεῖς καὶ νὰ δυστροποῦν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑπηρεσίας. «Ἡ δυστροπία αὕτη, ἔγραφεν ὁ Παπάζογλους τῷ στρατηγῷ Δονζελῶ, δεικνύει κακὰς προθέσεις. Τὰ ὄργανα τοῦ Βεζύρη προσπαθοῦν νὰ τοὺς δελεάσουν διὰ τοῦ χρυσίου καὶ οἱ ἐν Παξοῖς ἰδικοί των προσπαθοῦν νὰ πείσουν αὐτοὺς νὰ λιποτακτήσουν καὶ καταταχθοῦν εἰς τὴν ἀγγλικὴν ὑπηρεσίαν» (1). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ἀπὸ καιροῦ πεπεισμένος, ἐν τῇ διορατικότητι αὐτοῦ, ὅτι οἱ Γάλλοι μὴ κρατοῦντες τῆς θαλάσσης δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ σταθῶσιν ἐν Ἑπτανήσῳ, εἶχε δεχθῇ τὰς προτάσεις τῶν Ἄγγλων στρατηγῶν Ὄσβαλδ καὶ Χάδσων-Λόου καὶ ἐστράτευεν ὡς ὑπαρχηγὸς τῆς ὑπὸ τὸν Ριχάρδον Τσώρτς, — τὸν μετὰ ταῦτα ἀρχιστράτηγον τῆς Ἑλλάδος, — ἑλληνικῆς φάλαγγος. Εἶχε συντείνει εἰς τὴν κατάληψιν τῶν Ἐχινάδων νήσων, εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Λευκάδος καὶ νῦν εὑρίσκετο ἐν Παξοῖς, προτείνων πάντοτε πρὸ πάσης νέας ἐπιθέσεως εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν ἀλβανικὴν ταξιαρχίαν Ἕλληνας νὰ καταλείπουν τὴν γαλλικὴν ὑπηρεσίαν καὶ νὰ ἔλθουν πρὸς τοὺς Ἄγγλους πρὸς ἀποφυγὴν ἀδελφικῆς αἱματοχυσίας καὶ συμφώνως καὶ πρὸς τὰς ἑπτανησιακὰς σκέψεις. Παντάχοῦ ὅπου ὁ Κολοκοτρώνης συνήντα ἑλληνικὸν ἀπόσπασμα εἰς

(1) A. Boppe.

τὴν γαλλικὴν ὑπηρεσίαν ἐφώνει: «Τί κάνετε! Ἰδοὺ ὁ στόλος ὁ ἀγγλικὸς ἔρχεται» (1).

Παρὰ πάντα ταῦτα, παρὰ πάσας τὰς πολυειδεῖς δυσχερείας καθ' ὧν ἐπάλαιεν, ὁ συνταγματάρχης Παπάζογλους διετέλει ἀτρόμητος μετὰ τῆς μικρᾶς φρουρᾶς ἥτις ἔμενεν ἀκόμη πιστή, πολιορκούμενος ἤδη ὑπὸ δέκα χιλιάδων στρατιωτῶν τοῦ Βεζύρη. Ἡ τρίτη Μαρτίου 1814 εἶναι ἔνδοξος δι' αὐτὸν ἡμέρα. Μετὰ πεισματωδεστάτην μάχην ἀπώθησε τοὺς Τουρκαλβανοὺς μακρὰν τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου. Αἱ δυσχέρειαι ὅμως ὁλονὲν ηὔξανον· ἔπρεπε δὲ νῦν νὰ συγκρατήσῃ καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἐγγὺς Ῥάπεζας καὶ ἐκ τῆς Ἁγυιᾶς πρόσφυγας ὧν τὸ ἠθικὸν εἶχε τελείως καταπέσει. Τοὺς δὲ Παργίους τοσοῦτον κατεπτόει ἡ ἰδέα τῆς ἐπικειμένης ἁλώσεως τῆς πόλεώς των ὑπὸ τοῦ ἀδιαλλάκτου αὐτῶν ἐχθροῦ Ἀλῆ, ὥστε ὁρισεικῶς ἀπεφάσισαν νὰ παραδώσουν αὐτὴν εἰς τοὺς Ἄγγλους (2). Μυστικὴ λοιπὸν πρεσβεία προκρίτων ἀπελθοῦσα νύκτωρ ἐκ Πάργας μεταβαίνει εἰς Παξοὺς πρὸς τὸν Γόρδωνα καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν στρατηγὸν Κάμπελ, ὅστις ἐδέχθη νὰ θέσῃ ὑπὸ τὴν βρετανικὴν προστασίαν τὴν πόλιν τῆς Πάργας καὶ τὴν 17 Μαρτίου 1814 αἱ ἀγγλικαὶ φρεγάται *Βακχὶς* καὶ *Σαβανὰχ* προσεγγίσασαι εἰς τὸ φρούριον ἐσήμαναν εἰς τὸν Παπάζογλουν «παραδόθητι!» εἰς ὃ ἀπήντησε: «κρατῶ τὴν θρυαλλίδα ἐπὶ τῆς πυριταποθήκης» (3).

Ὁ Ἄγγλος κομμοδόρος καλῶς πληροφορημένος περὶ τοῦ τίς

(1) Ἀπομνημονεύματα Θ. Κολοκοτρώνη. Τόμ Α' σ. 43. Ἄξιον σημειώσεως τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πλῆθος Ἑλλήνων πολεμιστῶν, τὸ οἱονεὶ προπονούμενον διὰ τὸν ἀγῶνα, ἐν ταῖς τάξεσιν ἀλλογενῶν στρατευμάτων. Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τὸν Ἀλῆν ἁρματωλῶν, ὑπηρέτουν ὑπὸ μὲν τοὺς Γάλλους ἡ ταξιαρχία τῶν Σουλιωτῶν, οἱ Chasseurs d'Orient, ὁ Τζίζης, ὁ Χορμόβας καὶ πολλοὶ Χειμαριῶται· ὑπὸ δὲ τοὺς Ἄγγλους ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Νικήτας, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κατσαντώνη Λεπενιώτης, ὁ Κωνσταντῖνος Πετμεζᾶς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὀνομαστοὶ ἀρχηγοί. Ὁ δραστηριώτατος τῶν πρακτόρων τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς μεταξὺ τῶν ὁπλαρχηγῶν ἦτο ὁ παρὰ τῷ Ἀλῆ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας Φορέστης, ὁ «μινίστρος Φορέστης», ὡς τὸν λέγει ὁ Κολοκοτρώνης.

(2) Α. Π. Σ. Μονογραφία περὶ Πάργας. Ibrahim Manjoour Effendi. Mémoires. Paris 1827 σ. 87 καὶ 205 — Pouqueville, Mémoires sur la Régéneration de la Grèce.

(3) Πρβλ. Α. Π. Σ. Μονογραφία περὶ Πάργας. Pouqueville, Histoire de la Régéneration Α' Τόμ.

ἦτο ὁ Παπάζογλους καὶ μὴ θέλων νὰ γίνῃ ἀφορμὴ νὰ ταφῇ ἡ πόλις ὑπὸ τὰ ἐρείπια ἐμακρύνθη ἀμέσως χωρὶς νὰ ῥίψῃ οὐδεμίαν βολὴν τηλεβόλου καὶ ἐζήτησε παρὰ τῶν Παργίων νὰ ὑψώσωσιν αὐτοὶ οὗτοι τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν ὁπότε καὶ ὑπέσχετο νὰ παρέμβῃ. Τὸ πρόβλημα ἐν τούτοις δὲν ἦτο καὶ πολὺ εὔκολον· πῶς ἤθελον ἐκβάλλει τὸν λέοντα τῆς φωλεᾶς του; Δὲν ἔμενεν ἢ ὁ δόλος. Ὁ συνταγματάρχης τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς μὲ μίαν δράκα Γάλλων καὶ ὀλίγων πιστῶν Ἑλλήνων, οἵτινες οὐδέποτε ἐμακρύνθησαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Μαμελούκων, ἐνεκλείσθη εἰς τὴν ὀχυρὰν ἀκρόπολιν τῆς Πάργας, εἰς ἣν οἱ Πάργιοι ἀπεφάσισαν νὰ εἰσέλθουν διὰ τεχνάσματος. Παρῆλθον ἀκόμη ὀλίγαι ἡμέραι· τὰ τρόφιμα ἠλαττοῦντο. Τοῦρκοι, Ἄγγλοι, Πάργιοι πολιορκοῦσι τὸν ἀτρόμητον στρατιώτην ὅστις οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν χάνει τὴν ψυχραιμίαν του.

Πτωχή τις γυνή, τολμηρὰ ὅμως καὶ εὐφυής, πρὸ παντὸς δὲ φιλόπολις, ἡ Ἰωάννα Τουρκογιάννη, πλύντρια τῆς γαλλικῆς φρουρᾶς καὶ χαίρουσαν πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἐμπιστοσύνην, ἔκρουσεν ὄρθρου βαθέως τὴν πύλην τοῦ φρουρίου, ἐνῷ ἅπασα ἡ φρουρὰ ὕπνωττεν ἀκόμη ἐκτὸς τῶν φυλάκων. Οὗτοι ἀνύποπτοι τῇ ἤνοιξαν τὴν πύλην ὡς τὸ σύνηθες· ἀλλὰ τότε οἱ ἐν τῷ σκότει ἐλλοχοῦντες Πάργιοι εἰσώρμησαν εἰς τὸ φρούριον καὶ ἀφώπλισαν τοὺς σκοπούς, ἐνῷ διακόσιοι ἄλλοι ὁπλῖται, οἵτινες εἶχον φθάσει ἕρποντες μέχρι τῆς πύλης, εἰσδύσαντες εἰς τὸ φρούριον κατελάμβανον κοιμωμένους ἀκόμη εἰς τὰ καταλύματα καὶ εἰς τὰ πυροβολεῖα αὐτῶν τοὺς στρατιώτας. Μόνος ὁ Κεφαλλὴν γραμματεὺς τοῦ διοικητοῦ Γεώργιος Βάγιας (1) ἀντιληφθεὶς τὰ συμβαίνοντα ὥρμησε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν αὐτοῦ θέτων πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην· ἀλλ' ἔπεσε νεκρὸς βληθεὶς ὑπὸ σφαίρας Παργίου (2).

Ἡ 22 Μαρτίου 1814 εἶδε κυματίζουσαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ φρουρίου τῆς Πάργας τὴν σημαίαν τῆς Μ. Βρετανίας,—τὴν σημαίαν ἣν εἶχε κρύψει ὑπὸ τὴν ἐσθῆτα αὐτῆς ἡ Ἰωάννα Τουρ-

(1) Γνωστὴ τῆς Κεφαλληνίας οἰκογένεια, περὶ ἧς παρὰ Η. Τσιτσέλη. Κεφαλληνιακά.

(2) Α. Π. Σ. Μονογραφία περὶ Πάργας, σ. 163.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΤΟΥ ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Κατὰ τὰ σχεδιάσματα τοῦ διευθυντοῦ τῶν ἀρχείων τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας Φιεφφέ, συγγραφέως τῆς «*Ἱστορίας τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Γαλλίας ξενικῶν στρατευμάτων*».

κογιάννη. Τὰ περιπλέοντα ἀγγλικὰ πλοῖα ἀμέσως προσέπλευσαν καὶ ὁ κομμοδόρος Ὅστ ἀπεβίβασε πολυάριθμον ἄγημα Ἄγγλων καὶ ἀρματωλῶν. «Οἱ Παργινοὶ μᾶς ἐπροσκάλεσαν, διηγεῖται ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ ἐπήγαμεν ἐκεῖ· ὁ λαὸς ἔπιασε τοὺς Φραντσέζους, ἔβαλε σημαία ἀγγλική, ἐπήραμε τὴν Πάργα» (1). Τοῦ ἰσχυροῦ ἀγγλικοῦ ἀποσπάσματος ἡγεῖτο ὁ σὲρ Κάρολος Γόρδων, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Φορέστην καὶ τὸν καπετὰν Ἄγγελον (2), Ἕλληνα φαίνεται καὶ τοῦτον, ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ ἀρχιστρατήγου Κάμπελ. Ὁ Γόρδων ἐπέτρεψεν εἰς τὴν μικρὰν φρουράν, ἂν καὶ αἰχμάλωτον, νὰ ἐξέλθῃ μεθ' ὅλων τῶν τιμῶν τοῦ πολέμου καὶ ἔνοπλος μεταβῇ εἰς Κέρκυραν, προπεμπομένη ὑπὸ τῶν Παργίων, οἵτινες ἑώρτασαν ἐνθουσιωδῶς τὴν λύτρωσίν των ἀπὸ τῆς ἐπικειμένης τυραννίδος τοῦ Ἀλῆ - πασᾶ, εἰς ὃν ἐν τούτοις μετά τινα ἔτη ἡ Ἀγγλία τοὺς ἐπώλει.

*
* *

Τὴν 23 Ἰουνίου 1814 ἡ Γαλλία ἀπεσύρετο καὶ ἐκ τῆς Κερκύρας, ὁ δὲ ὑπερασπιστὴς τῆς Πάργας, ὅστις εἶχε συμπεριληφθῇ εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Δονζελῶ, ἠκολούθει αὐτὸν εἰς Μασσαλίαν, ὅπου εὗρε τὸ σῶμα τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐν τελείᾳ διατελοῦν ἀποσυνθέσει, ἐμάνθανε δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς οὗτος μετὰ πλήθους ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ Ναπολέοντος εἶχεν ἀποστρατευθῇ ὑπὸ τῶν Βουρβώνων.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς ὑπερήσπιζε τὴν Πάργαν, τὰ λείψανα αὐτῶν ὁδηγούμενα ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ Σιδερίου ἔδιδον τὰ τελευταῖα δείγματα τῆς ἀξίας των, μετέχοντα τῆς ἀμύνης τοῦ Ἀγκῶνος ἐν Ἰταλίᾳ. Ἀλλ' οὐδεμία νῦν ὑπηρεσία ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τοῦ νέου καθεστῶτος, ὅπερ ἔφθασε μέχρι τῆς καταδιώξεως καὶ αὐτῶν τῶν ξένων τῶν ὑπηρετούντων ἐν τῷ στρατῷ τῆς Γαλλίας. Βραδύτερον μόνον παρεσχέ-

(1) Ἀπομνημονεύματα Θ. Κολοκοτρώνη Τ. Α'. σ. 46.
(2) A. Boppe, ἐ. κ. ἀ.

θησαν συντάξεις τινές· ἀλλὰ καὶ αὗται πόσον πενιχραί! (1) Οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ διεσκορπίσθησαν ἢ ἔμενον ἐπὶ γαλλικοῦ ἐδάφους, ὅπως καὶ οἱ Γάλλοι συστρατιῶται τοῦ Αὐτοκράτορος, en demi-solde, τὸ ὁποῖον πράγματι δὲν ἦτο τὸ ἥμισυ, ἀλλ' οὐδὲ τὸ δέκατον τοῦ

(1) Ἡ δευτέρα Αὐτοκρατορία δὲν ἐλησμόνησεν ἐντελῶς τοὺς παλαιοὺς τούτους Ἕλληνας στρατιώτας τοῦ Μ. Ναπολέοντος καὶ ἐτίμησε τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐπιζήσαντας μέχρι τῶν ἡμερῶν της διὰ τοῦ ἀναμνηστικοῦ μεταλλίου τῆς Ἁγίας Ἑλένης. Ἀλλ' ἐπέζων ὀλίγοι πλέον ἐξ αὐτῶν. Τὸ μουσεῖον τῆς ἱστορικῆς ἡμῶν Ἑταιρείας ἔχει, μεταξὺ ἄλλων ἐνθυμίων, τὰ διπλώματα καὶ τὸ παράσημον ἑνὸς τῶν παλαιμάχων τούτων, τοῦ Σουλιώτου Λάμπρου Γούση. Παραθέτομεν ἐν μεταφράσει τὰ ἐνδιαφέροντα ταῦτα μνημεῖα Τὸ «Ἀλβανικὸν Σύνταγμα», τὸ ἀναφερόμενον ἐν τοῖς διπλώμασι, περὶ οὗ ὁ λόγος καὶ ἀνωτέρω, σελ. 4, εἶναι τὰ κυρίως ἐκ Σουλιωτῶν ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Μινῶ ὀργανωθέντα ἓξ τάγματα, τριάκοντα ἓξ ἐν ὅλῳ λόχοι, ἐν οἷς ταγματάρχαι ὁ Φωτομάρας, ὁ Τούσα Ζέρβας, ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ὁ Γεώργιος Δράκος, ὁ Γιώτης Δαγκλῆς, ὁ Κίτσος Παλάσκας, ὁ Χρηστάκης Καλόγερος, ὁ Ἀναγνώστης Παπαγεώργης, ὁ Φῶτος Τζαβέλλας, ὁ Μάρκος Μπότσαρης, ὁ Βέϊκος Ζάρμπας, ὁ Λάμπρος Βέϊκος, ὑπασπιστὴς ὁ Φωκᾶς, χειρουργὸς ὁ Δούκας Ζάππας καὶ ἱερεὺς ὁ ἐκ Πελοποννήσου Αρσένιος Γιαννοῦκος. (Notes du colonel Minot. πρβλ. Boppe «Le regiment Albanais»):
Τὰ διπλώματα ταῦτα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

α) ***Γαλλικὴ Αὐτοκρατορία***

Ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ Βασιλέως,

Ἡμεῖς ὁ ἀρχιστράτηγος, Γεν. Διοικητὴς Κερκύρας καὶ ἐξαρτημάτων, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἔκθεσιν τοῦ στρατηγοῦ Καρδενῶ, ἀρχηγοῦ τῶν στρατευμάτων τῆς Ἑπτανήσου, περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, τῆς διαγωγῆς καὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ Γαλλικὸν Κράτος τοῦ ἐκ Σουλίου Λάμπρου Γούση, ὀνομάζομεν αὐτὸν ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ πέμπτου λόχου τοῦ πρώτου Τάγματος τοῦ «Ἀλβανικοῦ Συντάγματος», ὅπως ἀπολαμβάνῃ τῶν προνομίων, τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ μισθοῦ τοῦ βαθμοῦ τούτου, συμφώνως τῷ ἀπὸ 16 Σεπτεμβρίου 1807 ὀργανισμῷ κ. λ. π.

Κέρκυρα, τῇ 19 Σεπτεμβρίου 1807

Διὰ τὸν Αὐτοκράτορα καὶ Βασιλέα
Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς
ΚΑΙΣΑΡ ΜΠΕΡΤΙΕ

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων Ἑπτανήσου
Στρατηγὸς ΚΑΡΔΕΝΩ

μισθοῦ των. Οἱ λοχαγοὶ Κυριακὸς (1) καὶ Παντελῆς, οἱ ὑπολοχαγοὶ

β) ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ

Γαλλικὴ Αὐτοκρατορία

Ἐν Ὀνόματι τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ Βασιλέως

ΔΟΝΖΕΛΩ

Ἀντιστράτηγος, Γεν. Διοικητὴς τῶν Ἰονίων νήσων,

Ἰδόντες τὴν ἔκθεσιν τοῦ συνταγματάρχου Μινῶ, διοικητοῦ τοῦ «Ἀλβανικοῦ Συντάγματος» περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Λάμπρου Γούση προάγομεν αὐτὸν εἰς ὑπολοχαγὸν τοῦ 1 λόχου τοῦ 3 Τάγματος τοῦ ἐν λόγῳ συντάγματος κ. λ. π.

Κέρκυρα τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1809.

Ὁ Γ. Διοικητὴς
ΔΟΝΖΕΛΩ

Ὁ συνταγματάρχης
ΜΙΝΩ

γ) ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΛΕΝΗΣ

Ἱδρυθὲν ὑπὸ τῆς Α. Μ. Ναπολέοντος Γ'.

ΝΑΠΟΛΕΩΝ Α'.

«Εἰς τοὺς εὐκλεεῖς συμμαχητάς μου ὁ ὕστατος λογισμός μου»

Ἐν τῇ νήσῳ τῆς Ἁγίας Ἑλένης, 5 Μαΐου 1821.

Ὁ μέγας Καγκελάριος τῆς Αὐτοκρατορικῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς πιστοποιεῖ ὅτι ὁ ἐξ Ἑλλάδος Λάμπρος Γούσης ὑπηρετήσας κατὰ τὴν περίοδον 1792—1815 ἔλαβε τὸ Μετάλλιον τῆς Ἁγίας Ἑλένης.

Ἐνεγράφη ἐν τῇ μεγάλῃ Καγκελαρίᾳ ὑπ' ἀρ. 7114.

Ὁ Μ. Καγκελάριος στρατηγὸς

---

(1) Νικόλαος Κυριακὸς ἐκ Τσεσμὲ καὶ οὗτος. (Tableau de MM. les officiers des Chasseurs d'Orient. Ἀρχ. Ὑπ. Στρ. Γαλλίας).

Στρατῆς καὶ Λούτσας ἐπένοντο ἐν Μασσαλίᾳ. Αὐτός ὁ ὑπερήφανος καὶ ἀρειότολμος Παπάζογλους μὲ ὅλας τὰς προσπαθείας τοῦ στρατάρχου Μαρμὼν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Δονζελῶ δὲν ἔλαβεν ἢ ἑκατὸν πεντήκοντα δραχμὰς τὸν μῆνα, δηλαδὴ τὴν πενίαν! Βοηθούμενος ὑπὸ τῶν φίλων του ἐπανέλαβε τοὺς ἀγῶνάς του πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐν Τουρκίᾳ περιουσίας του διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβείας, ἀλλὰ καὶ πάλιν ματαίως ἠγωνίσθη. Ἀπέθανε κεκμηκὼς τῷ 1819 καταλιπὼν τὴν σύζυγόν του καὶ μίαν θυγατέρα. Τί ἀπέγινεν ἡ θυγάτηρ αὕτη; Οὔτ' ἐν Τσεσμέ, οὔτ' ἐν Μασσαλίᾳ κατώρθωσα νὰ μάθω τι περὶ αὐτῆς, οὔτε παρὰ τῶν ἐν Χίῳ ἐκγόνων τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Παπάζογλου. (1)

Ἐν τῇ Γαλλίᾳ ἡ μνήμη τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Νικολάου Παπάζογλου δὲν ἐσβέσθη καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν φυσιογνωμιῶν, ἐξ ὧν βρίθει ἡ ἱστορία τοῦ πολεμικοῦ ἔθνους τῶν Γάλλων, διετηρήθη μία θέσις τιμῆς καὶ διὰ τὸν Ἕλληνα *στρατιώτην*, ὅστις, μὲ τὸν στρατηγὸν τῆς Νεαπόλεως καὶ Ἑνετίας Γεώργιον Χωραφᾶν,(2) μὲ τὸν στρατηγὸν καὶ ναύαρχον Λάμπρον Κατσώνην, μὲ τὸν στρατηγὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τῶν Ῥωσσιῶν Ἐμμανουὴλ Παπαδόπουλον(3) καί τινας ἄλλους ἀκόμη, ἐνθυμίζει τοὺς ἀπαραμίλλους ἐκείνους Ξανθίππους καὶ Κλεάρχους τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Αὔγουστος Μπὸπ ἐξέθηκε τὰς πρὸς τὴν Γαλλίαν ὑπηρεσίας του διὰ συντόμων, ἀλλ' ὡραίων σελίδων, ἐν δὲ τοῖς ἀρχείοις τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρα-

(1) Ὧν τὴν ἀνακάλυψιν ὀφείλω εἰς τὴν φιλικὴν προθυμίαν καὶ τὸ ὑπὲρ τῆς πατρίου ἱστορίας ἐνδιαφέρον τοῦ προέδρου τοῦ Μικρασιατικοῦ Συλλόγου κ. Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου καὶ τοῦ ἐξ Ἀλατσάτων τοῦ Τσεσμὲ ἰατροῦ κ. Γ. Σταματάκη.

(2) Τσιτσέλη «Κεφαλληνιακὰ» σ. 827: *Γ. Χωραφᾶς*.

(3) Ὅρ. Π. Χιώτου «Ἐπιφανεῖς Ἑπτανήσιοι» δημ. ὑπὸ Λ. Ζώη ἐν περιοδ. αὐτοῦ «Μοῦσαι». Ὁ Γενεράλ Μαγιὸρ Παπαδόπουλος ἀρχηγὸς τῆς «Λεγεῶνος τῶν ἐλαφρῶν κυνηγετῶν», ἐν ᾗ ὑπηρέτησε καὶ ὁ μπεϊζαδὲς Πιέρος Γρηγοράκης τοῦ Τζανέτμπεη ὑπῆρξε Ῥῶσσος ἀξιωματικὸς καὶ συγγραφεύς. Ἐλθὼν μετὰ τοῦ Οὐζακώφ, εἰς τὴν Ἑπτάνησον διωργάνωσε τὸν ἑπτανησιακὸν στρατόν. Ὁ μπεϊζαδὲς Πιέρος διεκρίθη ὑπὸ τὰς Γαλλικὰς σημαίας τραυματισθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ στρατηγὸς Παπαδόπουλος ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτει 1804 «Διδασκαλίαν στρατιωτικὴν» πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλλήνων. Περὶ αὐτοῦ πολλὰ καὶ ὁ Κολοκοτρώνης λέγει ἐν Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ.

τιωτικῶν τῆς Γαλλίας διετηρήθη ὁ ἐν τῇ ἑπομένῃ σελίδι πίναξ, ὁ ἱστορῶν ἐπισήμως τὸ ἔργον τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου, τοῦ ὁποίου ἤρχετο νὰ ἀνακόψῃ τόσον ἀποτόμως τὴν συμπλήρωσιν τοῦ σταδίου του ἡ ἐν Φοντενεμπλῶ παραίτησις τοῦ Αὐτοκράτορος.

*
* *

Εἰκόνα τοῦ Παπάζογλου δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν καὶ πιθανώτατα δὲν ὑπάρχει τοιαύτη· ἀλλὰ καὶ πληροφορίας περὶ τοῦ παραστήματος ἢ τῆς φυσιογνωμίας αὐτοῦ δὲν ἔχομεν ἄλλας ἐκτὸς τῶν ἐν «Ἀπομνημονεύμασι ἑνὸς Ἕλληνος» ἀνεπαρκῶν καὶ τούτων. Φαίνεται ὅτι ἦτο μελαγχροινός, εὔσωμος, ραδινὸς καὶ ἔφερεν ἐπὶ τῆς σιαγόνος οὐλὴν ἐκ τραύματος σπάθης, ὅπερ ἔλαβεν εἰς ἡλικίαν εἴκοσιν ἐτῶν μαχόμενος ὑπὸ τὸν Χασὰν πρὸ τῆς Τριπόλεως ἐναντίον τῶν Τουρκαλβανῶν ἐπιδρομέων τῆς Πελοποννήσου. Ἦτο ἱππεὺς ὀνομαστὸς καὶ ἐχειρίζετο θαυμασίως τ' ἀγχέμαχα ὅπλα, ἐξ οὗ εἶχε καταστῇ δημοτικώτατος ἐν τοῖς στρατοπέδοις τῶν Μαμελούκων. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἐζωντάνευσε καὶ πάλιν ὁ Κιόρογλους ἢ ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας. Καὶ ἐν ξηρᾷ δὲ καὶ ἐν θαλάσσῃ ἦτο δεξιὸς πολεμιστὴς σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσιν τῶν στραθιωτῶν.

Strathiotti palicari.
in cavallo. in terra, in mari (1).

Αἱ ἐπιστολαί, ἃς ἔγραψε περὶ αὐτοῦ τῷ 1809 ἐκ Κερκύρας ὁ Πουκεβὶλ πρὸς τὸν γάλλον διπλωμάτην Ῥυφφὲν καὶ ἀνεῦρεν ὁ Μπὸπ συμπληροῦσι τὴν περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς δραστηριότητός του ἔννοιαν (2). Ἦτο ἀνὴρ λίαν ὑπερήφανος, μολονότι δὲ ὁ στρατηγὸς Δονζελῶ ᾐσθάνετο πρὸς αὐτὸν ζωηρὰν φιλίαν, οὐδέποτε ὁ Τσεσμελῆς κατεχρᾶτο τῶν προτιμήσεων, ὧν ἐγίνετο ἀντικείμενον. «Οὐδέποτε πολιορκεῖ τοὺς θαλάμους τοῦ Γεν. Διοικητοῦ». Δὲν ἀσχολεῖται ἢ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Εἶναι λίαν εὔθικτος εἰς τὸ ζήτημα τῆς τιμῆς τοῦ σώματός του συλλαβὼν δέ τινα τῶν στρατιωτῶν του κλέπτοντα ἐν ναῷ, ὑπέστη ἰσχυρὰν ὀδύνην καὶ δὲν εὕρισκεν ἡσυχίαν, μέχρις οὗ συνεκλήθη τὸ πολεμικὸν συμβούλιον, τὸ ὁποῖον

(1) Σάθας, Μνημ. Ἑλλ. Ἱστορίας. Poëmes de Strathiotes.
(2) A. Boppe, ἔ. κ. ἀ.

ΕΛΑΦΡΟΝ ΠΕΖΙΚΟΝ (Ἀκροβολισταὶ τῆς Ἀνατολῆς).

Ἀπόσπασμα μητρῴου ἐνδεικτικοῦ τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ στρατειῶν τῶν κ. κ. Ἀξιωματικῶν.

Νικόλαος Παπάζογλους ἢ Τσεσμελῆς, *συνταγματάρχης, γεννηθεὶς τῇ 15 Αὐγούστου 1758 ἐν Τσεσμὲ τῆς Μ. Ἀσίας.*

Βαθμοὶ διαδοχικῶς κτηθέντες	Σώματα ἐν οἷς ὑπηρέτησεν	Ἡμερομηνίαι		Διάρκεια ὑπηρεσίας ἐν ἑκάστῳ βαθμῷ			Στρατεῖαι ἀντιστοιχοῦσαι ἑκάστῳ βαθμῷ καὶ ὑπηρεσίᾳ			Ἐπιφανεῖς Πράξεις	Παρατηρήσεις
		προβιβασμῶν	ἀργίας	Ἔτη	Μῆνες	Ἡμέραι	Χρονολογία	Στρατεία	Στρατηγοὶ		
Ναύαρχος τοῦ στολίσκου τῶν Μαμελούκων ὑπὸ τὸν Μουρὰδ - μπέην ἐπὶ 7 ἔτη ἐν Αἰγύπτῳ										Διεκρίθη: α' Κατὰ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Χασὰν Τουμπὰκ ἐν Δαμιέττῃ, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Βιάλ, ἀποσπάσας τῶν χειρῶν τοῦ πολεμίου τοὺς Γάλλους τραυματίας, ἐπὶ κεφαλῆς 100 Ἑλλήνων.	
Κατάταξις ἐν τῷ Γαλλικῷ στρατῷ	Ἑλλ. Λόχος συγκροτηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ	18 Αὐγούστ. 1798		»	2	15	Ἔτος Ζ' τῆς Δημοκρατίας	Αἰγύπτου	Βοναπάρτης	β') Κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Καΐρου καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Μπουλάκ, τὴν 16 Ἀπριλ. 1800 προαχθεὶς εἰς ταξίαρχον συνταγματάρχην ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.	
Λοχαγὸς	Ὡσαύτως	5 Νοεμ.1798		»	10	17				γ') Ἐν τῇ μάχῃ τῆς Ἀλεξανδρείας, τὴν 12 Ὀκτωβρίου ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δεσταῖγκ.	
Ταγματάρχης	Δύο ἑλλ. λόχοι συγκροτηθέντες ὑπὸ τοῦ ἰδίου	22 Ἰουνίου 1799		»	6	23	Μέρος τοῦ Η' Μέρος τοῦ Η' καὶ τοῦ Θ'	Αἰγύπτου Αἰγύπτου	Κλεμπὲρ Μενοῦ	δ) Ἐν Δαλματίᾳ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λελζόνς.	
Συνταγματάρχης	Ἑλλην. Λεγεὼν ὑπ' αὐτοῦ ὀργανωθεῖσα καὶ Σύνταγμα Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς	16 Ἀπριλίου 1800		14	6	5	Ἔτη Ι' καὶ ΙΑ' Ἔτη ΙΒ' καὶ ΙΓ' 1806, 1807, 1808 καὶ μέρος τοῦ 1809 1809, 1810, 1811, 1812, 1813 κ. 1814.	Μασσαλία Τουλὼν Δαλματίας Ἰόνιοι Νῆσοι	Τσερβόνι Ρενιὲ καὶ Λωριστὸν Μαρμὼν Δονζελῶ	ε') Ἐν τῇ παρὰ τῷ Ἀλῆ-πασᾶ τῆς Ἠπ. ἀποστολῇ, διατελῶν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λωριστόν. στ') Κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ ἀμυνόμενος τῆς Πάργας, ἐξαρτήματος τοῦ Ἰονίου Κράτους· Προήχθη πάντοτε καὶ μόνον ἐπὶ ἀνδραγαθήμασιν εἰς ὅλους τοὺς βαθμούς του καὶ τὰ παράσημά του ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ πιστοποιητικῶν.	

Ἐθεωρήθη, ὁ ἀρχιεπιμελητὴς τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ στρατευμάτων
Ι. ΜΠΡΟΥΩ

Ἐγένετο ἐν Μασσαλίᾳ τῇ 28 Ἰουλίου 1814.

τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Δὲν ἠστειεύετο μὲ τὰ ζητήματα τῆς πειθαρχίας. Ἦτο λίαν θρῆσκος καὶ λίαν προσκεκολλημένος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ τοιαύτη δὲ πληροφορία τοῦ Πουκεβὶλ βεβαίως συμπίπτει μὲ τὰ ἐν Σινᾷ περισωθέντα δείγματα τῆς εὐσεβείας του. Εἶχε περιστῇ, φαίνεται, εἰς φανατισμὸν διὰ τὸν Ναπολέοντα, κοινὸν πάθημα τῶν ὑπὸ τὸν μέγαν στρατηλάτην πολεμιστῶν, καὶ ἐθεώρησεν αὐτόχρημα ἐθνικὸν ὄνειδος ὅτι οἱ Ζακύνθιοι καὶ οἱ Κεφαλλῆνες προσεχώρησαν πρὸς τοὺς Ἄγγλους. Ἦτο τύπος ἐνεργητικότητος καὶ τὴν ἐνεργητικότητα αὐτὴν δὲν ἠδυνήθη νὰ μειώσῃ ἡ ἀσθένεια, ὑφ' ἧς κατετρύχετο ἐν ἔτει 1809, φλεβῖτις ἢ ἄλλο τι παρεμφερὲς νόσημα, ὅπερ τῷ ἐπέβαλλε να μένῃ κλινήρης. Ἀλλὰ δὲν ἐπείθετο. Συγχρόνως δ' ἔπαθε καὶ ἔκ τινος ἐκζέματος καὶ τὸν ἀπέστειλαν εἰς τὰ λουτρὰ τῆς Ἰσχίας ἐν Ἰταλίᾳ. «Le vieux palicari, ἔγραφεν ὁ Πουκεβίλ, δὲν θέλει νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ γῆρας δὲν ἔρχεται μόνον» καὶ εἰς ἄλλην ἐπιστολήν του: «ὁ Νικὸλ θέλει νὰ κάνῃ πάντοτε τὸ παλληκάρι». Ὅλα αὐτὰ ἐν τούτοις, φλεβῖτις καὶ ποδάγρα καὶ ἐκζέματα, εὐθέως διελύθησαν καὶ ἀπῆλθεν εὐθύς, ὡς διετάχθη, ν' ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Πάργας. Ὁ γηραιὸς στρατιώτης ἠσθένει μόνον μακρὰν τῶν μαχῶν. Τοῦτο τῷ συνέβη ἀνεπανορθώτως, ὅτε ἀπεστρατεύθη μετὰ τὸ 1814. Ν' ἀναζητήσωμεν καὶ τοῦτο εἰς ἀπήχησιν τῶν τάσεων τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν στραθιωτῶν:

Per le strade cavalchemo
per trovar algun *polemo* (1);

Διὰ τὸ περισσὸν πολεμικὸν τοῦτο μένος δὲν πρέπει νὰ κακίσωμεν τοὺς στρατιωτικοὺς τούτους ἐπαγγελματίας, αἵτινες παρεσκεύασαν εἰς τὰ ὅπλα τὰς γενεὰς τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτὴν ἐμπείρους ὁδηγούς, ἐξύψωσαν δὲ συγχρόνως τὸ πολεμικὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων καὶ διεφήμισαν εἰς ὅλα τὰ στρατόπεδα τὴν ἑλληνικὴν ἀνδρείαν. «La vaillance grecque», «les palikares», ἐλέγοντο καὶ ἐπανελαμβάνοντο πολλὰ πρὸ τοῦ 1821 ἔτη. Οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι ἦσαν περιζήτητοι. Ἡ ἀξία αὐτῶν ἐζωπύρησε τὴν

(1) Σάθα, Μνημ. Ἑλλ. Ἱστορία, Poëmes de Strathiotes.

ψυχὴν τοῦ Ῥήγα, καὶ τὸ θέαμα αὐτῶν, ἀναλισκομένων ὑπὲρ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης τῶν ξένων, ἐνέπνεον εἰς αὐτὸν τοὺς στίχους:

«Καὶ ὅσοι τοῦ πολέμου τὴν τέχνην ἀγροικοῦν
Ἐδῶ ἂς τρέξουν ὅλοι τυράννους νὰ νικοῦν.
Ὡς πότε ὀφφικιάλος εἰς ξένους βασιλεῖς;
Ἔλα νὰ γίνῃς στύλος τῆς ἴδιας σου φυλῆς.
Κάλλιο γιὰ τὴν πατρίδα κανένας νὰ χαθῇ,
Ἢ νὰ κρεμάσῃ φοῦντα γιὰ ξένον 'ς τὸ σπαθί» (1).

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν παίδευσιν ἦτο ὁ Παπάζογλους ἄξεστός τις ἀνήρ, ποιᾶς τινος ἐμφύτου διανοητικῆς δεξιότητος, στερούμενος πάσης μορφώσεως; Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του, — ὧν τινες καὶ ἑλληνιστί, ὡς ἡ πρὸς τὸν Μουσελίμην Μαργαριτίου (2),—ἐκθέσεων καὶ ἀναφορῶν του, αἵτινες περιεσώθησαν ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας (3), ἐκ τοῦ δεξιοῦ ὁπωσδήποτε χειρισμοῦ ὑπ' αὐτοῦ τῆς γαλλικῆς φράσεως καὶ ἐκ τῆς πολυγλωσσίας του δὲν φαίνεται ἄμοιρος παιδεύσεώς τινος, ἣν ἔλαβεν ἐν παιδικοῖς χρόνοις ὁ μικρὸς Τσεσμελῆς εὑρισκόμενος ἐν τοῖς κόλποις τῆς εὐπόρου οἰκογενείας του. Κατὰ τ' «Ἀπομνημονεύματα ἑνὸς Ἕλληνος» (4) τὴν ἀνατροφήν του ἐπεμελεῖτο εἷς «λογιώτατος», ὅστις ἐδίδασκεν αὐτὸν ἰδίως τὸν Χρυσόστομον, δὲν παρέλειπεν ὅμως καὶ τὸν Ὅμηρον, ὅστις φαίνεται τοσοῦτον ἐγοήτευε τὸν μικρόν, ὥστε παρίσταται λέγων: «Ὁ Ἀχιλλεὺς μὲ εἶχε τόσον ἐνθουσιάσει, ὥστε ᾐσθανόμην ἀκατανίκητον ἐπιθυμίαν νὰ σφάξω ὅλους τοὺς τζουτζέδες καὶ ὅλους τοὺς εὐνούχους τοῦ σεραγίου, καθὼς ἐκεῖνος τοὺς Τρῶας». Τὰ πρῶτα γαλλικὰ ἤρχιζε νὰ ψελλίζῃ παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Γάλλου πράκτορος, μεθ' οὗ ἡ ἰδία οἰκογένεια συνεδέετο.

(1) Ῥήγα, *Θούριος*. Ὁ Κολοκοτρώνης κατὰ τὸν Τερτσέτη «ὅσαις φοραῖς καὶ ἂν ἐγράφθη εἰς ξένην στρ. ὑπηρεσίαν δὲν ἐκρέμασε ποτὲ φοῦντα εἰς τὸ σπαθί του, ἐξηγῶν κατὰ γράμμα τοὺς στίχους τοῦ Ῥήγα».

(2) Ἐν γαλλικῇ μεταφράσει ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ὁ Μπόπ.

(3) Ἀρχεῖα Ὑπ. Στρατιωτικῶν Γαλλίας. (Φάκελ. «Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς»). Παρὰ τὰ γραμματικὰ λάθη ἡ κατασκευὴ τῆς φράσεως δὲν εἶναι ἄτεχνος.

(4) Th. Hope. Anastase ou les mémoires d'un Grec.

Ὁ Παπάζογλους ἀπέθνησκε καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Κίτσος-Τζαβέλλας καὶ τόσοι ἄλλοι εἰς ξένην ὑπηρεσίαν διατελέσαντες στρατιωτικοὶ παρεσκευάζοντο νὰ διαβῶσιν ἐξ Ἑπτανήσου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα διὰ τὸν Ἀγῶνα, πρὸς ὃν τοὺς ὤθει ἡ Φιλική. Ἦτο ἐκ τῶν μεμυημένων; Πῶς ἦτο δυνατὸν οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς νὰ παραλείψωσι τὸ εὐκλεὲς τοῦτο τέκνον τῆς Ἰωνίας, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐμύουν πάντας τοὺς πεφημισμένους Ἕλληνας πολεμιστάς; Οὐδὲν ἐν τούτοις εἶναι γνωστὸν περὶ τῶν ἰδεῶν του ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀνάστασιν τοῦ γένους. Ἀλλὰ δὲν λέγει ἀρκετὰ ὁ μετὰ τοῦ ποιητοῦ Τσιρίκο διάλογος αὐτοῦ; Ἢ ὁ τρόπος καθ' ὃν ζωγραφίζει, ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ, τὸ βλέμμα δι' οὗ ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου Μαυρογένης τὸν ἀποτρέπει νὰ δεχθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ Χασὰν προτεινόμενον αὐτῷ μέγα ἀξίωμα ἐπὶ ἐξισλαμισμῷ; Ὁ εὐλαβὴς δὲ προσκυνητὴς τοῦ Σινᾶ, ἡ ἀναθηματικὴ τοῦ ὁποίου ἐπιγραφὴ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σημείωμα, δὲν θὰ συνέτεινεν ἆρά γε καὶ αὐτὸς κατά τι εἰς τὴν εὔνοιαν, ἣν ἐπεδείξαντο πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μονὴν τοῦ Σινᾶ ὁ Βοναπάρτης καὶ ὁ Κλεμπέρ; Ἡ εὐσέβεια τοῦ παλαιοῦ κιασὲφ τῶν Μαμελούκων καὶ ἡ εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων μας προσκόλλησις αὐτοῦ ἐπαρκῶς ἐξαγγέλλουσι ποῖα ἄλλα ἀκόμη αἰσθήματα ἐθέρμαναν τὰ ρωμαλέα στήθη τοῦ θρυλλικοῦ πολεμάρχου, ὃν τρικυμιώδεις τοῦ βίου περιπέτειαι ἐκράτουν μακρὰν τῆς γενετείρας.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἐν σελ. 3, ὑποσημ. 3, πρόσθες: Πρβλ. Dissertazzione storico-cronologica del regimento reale Macedone. Bologna, 1768, presso il Volpe. Ἐν μνημονευθέντι ἔργῳ Ροδοκανάκη, σελ. 75, ἀναγινώσκομεν: «Οἱ ἐπὶ τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων βιοῦντες ἀνεξάρτητοι χριστιανικοὶ πληθυσμοί, τραχεῖς καὶ γενναῖοι, ἀπήρτιζον τὸ ἄριστον τμῆμα τοῦ στρατοῦ τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως».

Ἐν σελ. 3, στίχ. 9, ἀντὶ *ἡ θέσις τις* γράφε *ἡ θέσις της*.

» » 4, » 16, ἀντὶ *1289* γράφε *1829*.

Ἐν σελ. 4, ὑποσημ. 1, γράφε 15,000 ἀντὶ 13,000. — Κατὰ τὸν Ἀρμάνδον Καρρέλ, Résumé de l'Histoire des Grecs Modernes, Paris 1825, σ. 281, «ὅτ' ἐν ἔτει 1813 τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη ἐξηγέρθησαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῶν δικαίων αὐτῶν, οἱ Ἕλληνες νομίζοντες ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσίς των ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ θὰ ἦτο τὸ ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς ὑπὸ τῶν κηρυγμάτων τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἀγγελλομένης ἀναγεννήσεως, ἐφαντάσθησαν ὅτι εἶχεν ἐπιστῇ δι' αὐτοὺς ἡ στιγμὴ νὰ λάβωσι θέσιν ἐν τῇ μεγάλῃ εὐρωπαϊκῇ οἰκογενείᾳ, καὶ ἐνῷ πλέον τῶν δεκαπεντακισχιλίων ἐξ αὐτῶν ἐμάχοντο ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Ρωσσίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, οἱ πλούσιοι συμπατριῶται των διενήργουν ἐράνους ὅπως βοηθήσωσι τὴν Ρωσσίαν ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου. Ὅπως ὅλη ἡ Εὐρώπη, ἡ Ἑλλὰς διεψεύσθη εἰς τὰς ἐλπίδας της, θυσιασθεῖσα εἰς τὴν μεγάλην ἀρχὴν τῆς μονιμότητος τοῦ καθεστῶτος ἀναγραφείσης ἐν τῷ συνεδρίῳ Βερώνης ὑπὸ τῆς νικηφόρου Συμμαχίας».

Εἰς τὰ ἐν σελ. 3 καὶ 4 ἀναφερόμενα «προπαιδευτήρια τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ», ἐν οἷς οἱ Ἕλληνες ἐμυήθησαν εἰς τὴν πολεμ. τέχνην, προσθετέον : Τὸ *Ἑπτανησιακὸν Τάγμα,* (Bataillon Septinsulaire), τὸν λόχον τῶν Ἰονίων Σκαπανέων (Compagnie des Sapeurs Ioniens) καὶ τὸν λόχον τῶν Ἰονίων Ἀκροβολιστῶν (Compagnie des Chasseurs Ioniens). Ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας ἀνεῦρον τὰ φύλλα τὰ ἐμφαίνοντα τὰς ὑπηρεσίας πάντων τῶν ἀξιωματικῶν τῶν σωμάτων τούτων διαρκούσης τῆς γαλλικῆς κατοχῆς ἐν Ἑπτανήσῳ. (1) Συνταγματάρχης διετέλεσεν ὁ

(1) Ἡ ἐν τῷ ἱστορικῷ ἀρχείῳ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας ἔρευνα ἐπετράπη ἡμῖν διὰ τοῦ ἑπομένου ἐγγράφου:

ÉTAT-MAJOR DE L'ARMÉE — Paris, le 21 Février 1912.

Section Historique

Laissez-passer provisoire

Monsieur *Constantin Rados,* historien, secrétaire de la Sété Histor.-éthnographique de la Grèce, est autorisé à venir consulter les documents des *Archives historiques, des Archives des Cartes* et les ouvrages

Κερκυραῖος Λαυρέντιος Πιέρης, λοχαγοὶ οἱ Ζακύνθιοι Σταματέλος Σουμάκης καὶ Ἀνδρέας Γκαρτσόνης, ὁ Ἰθακήσιος Βίκτωρ Ζάνος καὶ ἄλλοι προερχόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν ὅπου ἐπὶ μακρὸν εἶχον ὑπηρετήσει καὶ διακριθῇ. Ἕτερα σώματα ὅπου ὅμως ὑπηρέτησαν ἀποκλειστικῶς σχεδὸν Ἑπτανήσιοι ἦσαν ἡ Milizia Nazionale καὶ ἡ *Τρούπα Τσίβικα* περὶ ὧν ἱκανὰς πληροφορίας δύναταί τις ν' ἀντλήσῃ ἐν σημειώματι ἀνήκοντι εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἐγγράφων Βλασοπούλου (ἀρχεῖον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας). Πρὸς τούτοις οἱ «Κερκυραῖοι Χωροφύλακες», Gendarmes Corcyréens, περὶ ὧν ὁ στρατηγὸς Βεριὲρ ἀναφέρει ἐν τῇ ἐκθέσει του (Archives de la Guerre Rapport du général Verrier) περὶ τῆς ἐν Βουθρωτῷ μάχης τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1799 ὅτι «ἐπολέμησαν ἡρωϊκῶς». Πρβλ. Bellaire J. P. Précis des opérations générales de la division française du Levant, Paris. 1905. Τὸ σῶμα τοῦτο εἶχε συγκροτηθῇ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Chabot, ὅστις ἤσκησεν ἐν Κερκύρᾳ καὶ πολλοὺς τῶν νέων Ἑλλήνων εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ πεδινοῦ πυροβόλου τῶν 4. (Πρβλ. Bellaire ἔ. κ. ἀ.)

Διὰ τοὺς ἁρματωλοὺς ἐκ Χειμάρρας τὸ μέγα σχολεῖον ὑπῆρξαν οἱ ἐν Ἰταλίᾳ πόλεμοι. Ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν διεκρίθησαν οἱ στρατηγοὶ Λέκας καὶ Μιχαὴλ Γκίκας, ὁ συνταγματάρχης Εὐστράτιος Γκίκας, οἱ ταγματάρχαι Ζάχο-Βρετός, Γκιόκας Κότσανος, Μπιτζίλης καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Ἐν τῇ ἀμύνῃ τῆς Γαέτας ἐδοξάσθη ὁ συνταγματάρχης Ἰωάννης Σπυρο-Μίλιος. Ἐν Ἑπτανήσῳ οἱ Χειμαρριῶται ὑπηρέτησαν ὑπὸ Ἐνετούς, Ρώσσους, Γάλλους καὶ Ἄγγλους καὶ ἰδίως ὑπὸ τοὺς πρώτους. Αὐτὰ τὰ

de la bibliothèque du Ministère de la Guerre, en ce qui concerne les armées *d'Égypte, de Dalmatie, des Iles ioniennes* et de *la Morée.*

Le Général
Sous-chef d'État-Major de l'Armée
(T. Σ.)

Χάριτας ὀφείλω τῷ διευθύνοντι κ. Martinien διὰ τὰς παρασχεθείσας εὐκολίας πρὸς ἔρευναν ἐν τῷ ἱστορικῷ τούτῳ ἀρχείῳ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον διακρίνεται διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ τάξιν καὶ τὸν πρακτικὸν αὐτοῦ ὀργανισμόν.

περὶ τὴν Ἐνετίαν φρούρια, τά τε ἐγγὺς αὐτῆς καὶ τὰ ἐν τῷ Δαλματικῷ πελάγει ἐφρουροῦντο ὑπὸ Χειμαρριωτῶν. (Περὶ τῶν Cimarioti τούτων ἐν Memoires de Cazanova de Seingalt, Τομ. 1 σελ. 118 et passim).

Ἐν σελ. 5, σημ. 2, ἀντὶ réginent γράφε régiment.

» » 7, στίχ. 3, πρόσθες κόμμα μετὰ τὴν λέξιν Αἰγύπτου.

» » 29, » 6, *διακρίνῃ* ἀντὶ *διακρίνει*.

Σελ. 30. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συγχωνεύσεως τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς κοπτικῆς λεγεῶνος καὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς ταξιαρχίας τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς αἱ μᾶλλον προέχοντες ἐν αὐτῷ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ εἶναι ὁ Πέτρος Σάλμας, ὁ Νικόλαος Κυριακός, ὁ Γεώργιος Κισιμιλῆς, ὁ Φραγκῖσκος Νάζος, ὁ Ματθαῖος Σαμοθράκης, ὁ Ἰωάννης Σαλῆς, ὁ Γεώργιος Λούγγρας καὶ ὁ Ἀντώνιος Σαράντης. (Ἀρχ. Ὑπ. Στρ. τῆς Γαλλίας. Φάκελ. «Οἱ Ἀκροβολισταὶ τῆς Ἀνατολῆς». Πίνακες καταστ. ἀξιωματικῶν).

Σελ. 31, εἰς τὰ περὶ στολῆς. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ κρατήσαντα ἐν τῇ ταξιαρχίᾳ τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἱ στρατιῶται τοῦ «Ἀλβανικοῦ Συντάγματος» διετήρησαν τὴν πολυτελῆ ἐθνικὴν ἐνδυμασίαν, ἣν ἔφερε καὶ αὐτὸς ὁ συνταγματάρχης Μινῶ, τὴν φέρμελην, τὸν ντουλαμᾶ καὶ τὴν φουστανέλαν, ἣν ἔφερε βραδύτερον καὶ ὁ στρατηγὸς Τσώρτς μεταβὰς οὕτω ἠμφιεσμένος καὶ εἰς Ἀγγλίαν. (Ἀπομνημονεύματα Κολοκοτρώνη, σ. 47). Οἱ ὡραιότεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ σώματος ἦσαν ὁ ταγματάρχης Λάμπρος Βέϊκος καὶ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ συνταγματος Γεώργιος Φωκᾶς, περὶ τῆς καλλονῆς τοῦ ὁποίου πολὺς ἐγένετο λόγος ἐν Παρισίοις ὅταν συνώδευσε τὸν συνταγματάρχην Μινῶ ἐκεῖ καὶ παρουσιάσθησαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

Ἡ στολὴ τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς εἶχε κανονισθῇ διὰ Διατάγματος τῶν Ὑπάτων τῆς 21 Ὀπωρώδους (Fructidor, 18 Αὐγούστου—18 Σεπτεμβρίου) τοῦ ἔτους Ι΄ τῆς Δημοκρατίας, «ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἐν χρήσει διὰ τὸ ἐλαφρὸν πεζικόν». (Ἀρχ. Ὑπουργ. Στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας, ἐν φακέλ. «Λεγεὼν Κοπτική, Λεγεὼν Ἑλληνική».)

Ἐν σελ. 39, σημ. 5, *τὰ ὁποῖα* ἀντὶ *τοῦ ὁποίου*.

» » 48, στίχ. 17, *χαίρουσα* ἀντὶ *χαίρουσαν*.

» » » » 18, *βαθέος* ἀντὶ *βαθέως*.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

— Ἡ ἔρευνα τῶν πηγῶν . . . . . Σελ. 1
— Τὰ «προπαιδευτήρια τοῦ πεζικοῦ στρατεύματος τῆς Ἐπαναστάσεως» . . . . . » 3
— «Ἀναστάσιος ἢ τ' ἀπομνημονεύματα ἑνὸς Ἕλληνος» » 8
— Ὁ στολίσκος τῶν Μαμελούκων . . . . . » 16
— Ἡ μάχη τῶν Πυραμίδων . . . . . » 19
— Ἡ Ἑλληνικὴ Λεγεών . . . . . » 24
— Οἱ Ἀκροβολισταὶ τῆς Ἀνατολῆς . . . . . » 30
— Τὰ ἑλληνικὰ τάγματα ἐν Δαλματίᾳ . . . . . » 35
— Ἡ ἀποστολὴ παρὰ τῷ Ἀλῆ-πασᾷ . . . . . » 39
— Ἡ ἄμυνα τῆς Πάργας . . . . . » 43
— Τὸ τέλος τῶν Ἑλλήνων Ἀκροβολιστῶν . . . . . » 49
— Πίναξ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ συνταγματάρχ. Παπάζογλου » 54
— Προσθῆκαι καὶ παροράματα . . . . . » 57

ΕΙΚΟΝΕΣ

— Ἡ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σινᾶ ἐπιγραφὴ . . . . . Σελ. 7
— Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ συνταγματάρχου Παπάζογλου . . » 13
— Ἡ ἐπικεφαλὶς τῶν ἐγγράφων τοῦ Διοικητοῦ τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς . . . . . » 31
— Τὸ μετάλλιον τῆς Ἁγίας Ἑλένης . . . . . » 00

ψηλάντου. Μετὰ βιογραφικοῦ σημειώματος καὶ διαγράμματος τῆς κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατείας 1828-1829. Ἐν Ἀθήναις 1916.

Γεωγραφικὰ

16. ***Περὶ τῆς ἀνάγκης ἱδρύσεως Γεωγραφικῆς Ἑταιρείας καὶ ἐν Ἑλλάδι*** (1901) Σελ. 16.
17. ***Ἡ Ῥουμανία*** Προοίμιον ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ. Ἀθῆναι 1892. Μέγ. 8ον Σελ. 101
18. ***Δανία καὶ Δανοί*** (1904) 8ον Σελ. 163, μετὰ 53 εἰκόνων καὶ 2 χαρτῶν.
19. ***Γεωγραφικὸν Δελτίον τῆς Ἑλλάδος*** Μέγ. 8ον Σελ. 252, μετὰ πολλῶν εἰκόνων καὶ πινάκων. Ἐν Ἀθήναις 1905 Χρυσοῦν μετάλλιον ἐν τῇ Διεθν Ναυτ Ἐκθέσει τοῦ Βορδώ).
20. ***Ἡ σημασία τῆς καθ ἡμᾶς θαλάσσης.*** (Γεωγραφικὴ καὶ πολιτικὴ μελέτη). Συνεξεδόθη μετὰ τῆς ***Ἱστορίας τοῦ Ναυτικοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως.*** Ὅρα ἀριθ. 25.

Φιλολογικὰ

21. ***Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα.*** Ἀθῆναι 1890. 8ον σελ. 192. (Ἐπὶ τοῦ ἔργου τούτου μακρὰ κριτικὴ ἐπιφυλλὶς Διονυσίου Θερειανοῦ ἐν Τεργεσταίᾳ «Ν. Ἡμέρᾳ»).
22. ***Διηγήματα Ἱστορικὰ καὶ Ἠθογραφικά*** 8ον Σελ. 200. (Προτάσσεται μελέτη περὶ ναυτ. μυθιστορίας). Ἀθῆναι 1910.
23. ***Λόγος περὶ μορφώσεως τῶν προεξαρχουσῶν ἐν τῷ Ἔθνει κλάσεων.*** Σχ. 8ον, Ἐν Ἀθήναις 1909.

Μεταφράσεις

24. ***Ἱστορία τοῦ Ναυτικοῦ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων.*** (Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ τοῦ Ζουριὲν Δὲ λὰ Γκραβιέρ. Μετὰ προλεγομένων καὶ πολλῶν σημειώσεων). Μέγ. 8ον σελ. 430. Ἀθῆναι 1890.
25. ***Ἱστορια τοῦ Ναυτικοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως.*** Μέγ. 8ον Σελ. 339 (Προτάσσεται ἡ περὶ ἧς ἐν ἀριθ. 20 μελέτη καὶ ἑτέρα περὶ τῆς ἀνάγκης ἀναπτύξεως ναυτ. φιλολογίας ἐν Ἑλλάδι). Ἐν Ἀθήναις, 1894.

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ

26. ***Διάλεξις περὶ Πολιτείας*** Ἀθῆναι, 1894 (Ἐξηντλήθη).
27. *Jean Ramarony* (rédacteur à la *Petite Gironde*. *M. Constantin Rados à l'Exposition Internationale de 1907* Bordeaux 1908. Plaquette in-8, p. 55 avec plans et gravures.
28. ***Διεθνὴς Ναυτικὴ Ἔκθεσις Βορδὼ*** (1907) Ἔκθεσις πεπραγμένων Κ. Ν. Ράδου, ὀργανωτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ τμήματος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐκτεθείσης ἱστορικῆς συλλογῆς, τυχούσης τοῦ μεγάλου βραβείου τῆς Ἐκθέσεως. Ἐν Ἀθήναις, 1909 Σχ. μεγ 8ον, σελ. 50 μετὰ 8 εἰκόνων.
29. *La Turquie Agonisante.* Réponse à Pierre Loti, (publiée pour la première fois dans la Revue *Graecia* Paris 1912.
30. ***Ὁ Πειρατὴς τῆς Γραμβούσης.*** Διήγημα τῆς Ἐπαναστάσεως. (Πολλάκις ἀνατυπωθέν. Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Ἐθν. Ἡμερολογίῳ) Ἀθῆναι 1912.

Τ' ἀνωτέρω ἔργα εὑρίσκονται παρὰ τοῖς κ.κ. Ἐλευθερουδάκη-Μπὰρτ καὶ ἐν τῷ βιβλιοπωλείῳ τῆς «Ἑστίας»,